

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1966

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1967

Askov Højskoles sommermøde

bliver i år 17.—18. juni

☆

Elev- og efterårsmødet

afholdes 7.-8.-9. oktober

☆

Alle tidligere elever af ældre og yngre årgange
indbydes til disse møder

Jørgen Bukdahl

1896-1966

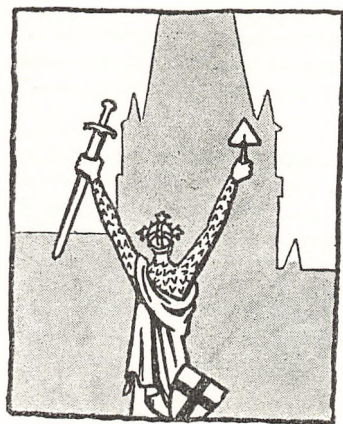
Da Jørgen Bukdahls bog *Spejling og Realitet* udkom, skrev *Richardt Gandrup* i en sammenfattende karakteristik bl. a.: „Bogen er væsentlig ved sit valutastærke indhold, men også væsentlig som et bidrag til en karakteristik af forfatteren, der hører til de rigest udrustede i sin generation, en skikkelse i dansk åndsliv helt for sig selv . . . Bukdahl er på een gang en forfinet ånd og en folkelig mand, en ikke helt almindelig kombination i tidens kulturbillede. Atter i denne bog beundrer man hans dristige fantasi, der løfter hans fremstillingsform op over både det sindige trav og det indstuderede skole-ridt . . . Atter fængsles man af hans klarhed, der snart fuldbyrdes i syner, som gør det dunkle magisk lysende, snart underkaster sig en logik, der kan spændes op til paradoksets sprængnings-grad uden at briste.“

For mange syntes denne bog at være et sporskifte i forfatterskabet. Dens problem var: Hvorledes fastholde en tro på mennesket og en ny humanisme efter det bar-

bari, den sidste verdenskrig afslørede. I sit saglige indhold gav den en europæisk baggrund for det, vi på alle kunstens områder kalder modernismen, altså en frugt af den europæiske eksistentialisme: *Heidegger, Sartre, Camus*, desuden gav den en analyse af de nationale elementer bag den russiske kommunisme, diskuterede kampen for en ny sjæl i et essay om *Vilhelm Grønbech* og afrundede disse analyser med en større afhandling om en så central europæisk figur som *Thomas Mann*. Bogens forudsætning var hans to bøger om Kierkegaard, især den sidste *Søren Kierkegaard og den menige Mand* (1961). Men dette sporskifte var dog kun tilsyneladende. Gennem forfatterskabets ca. 30 bøger har Bukdahl altid fastholdt et dobbeltsyn af hjemligt og europæisk og indenfor det hjemlige: af folkeligt og litterært og her altid på nordisk baggrund. Dette er grundlinien i de store bøger om Norden *Norsk national Kunst* (1924), *Det skjulte Norge* (1926), *Dansk national Kunst* (1929), *Det moderne Danmark* (1931) og bogen om den centrale svenske digter Tegnér: *Det europæiske Menneske* (1933). I tidebøgerne *Mellemkrigstid I-IV* (1941-45), deres fortsættelse *Danmark og Norge under Krig og Besættelse* (1947) og deres forudsætning: erindringsbogen *Langs en gammel Grænse* (1947) er denne dobbelthed fastholdt som det samlede forfatterskabs sigte: en dansk enhedskultur, der forbinder det litterære og det folkelige og rummer og omsætter både nordiske og europæiske indflydelser. Dobeltheden viser sig også i, at første del af forfatterskabet stod i *Grundtvigs*, den sidste i *Kierkegaards* tegn, de to, der tilsammen mer end nogen er et udtryk for spændvidden, samspillet, modspillet i dansk kultur.

Hans sidste bog *Forgyldning og Svinelæder* knytter sig til *Spejling og Realitet*. Her er udvalgt 12 nordiske forfattere, hvis særkende er fantasi- og fabuleringskunst

(H. C. Andersen, Tegnér, Kivi, Selma Lagerlöf, Lie, Hamsun, Undset, Laxness o. fl.) men som netop gennem fantasikunstens egen logik kom til at give en erkendelse og virkelighedsfortolkning, der f. eks. som den moderne lyrik stikker dybere end naturalismens milieu- og anlægsbeskrivelse. Bogen der således i uegentlig grad er en essaysamling, ejer i sit samlede syn en indirekte polemik mod en modernisme, der vil isolere sig i traditionsløshed, hvor det gælder ny erkendelse og nyt formsprog. Bogen, der har et kapitel om middelalderens visionsdigtning, der kulminerede i Dantes guddommelige Komædie og her i Norden i Draumkvadet, vil påvise konstanterne bag poesiers skiftende former; med bogens egne ord: „Traditionsløs har kunsten aldrig været. Debatten om indhold og form har altid været af sekundær art. Bag denne debat om de æstetiske kategorier ned gennem tiderne har der i den europæiske kunst været en grundstrøm, der altid gjorde sig gældende og gjorde dens værker levende og samtidige med os. Den fastholder poesien på det irrationelle plan som fantasien tilvirker, men gemmer samtidig, symbolsk eller direkte, en realisme, der afdækker grundforhold af både indre og ydre art.“

Forgyldning og Svinelæder

180 sider   Kr. 29.50

„Han er måske den nutidige forfatter, der mest indgående har fordybet sig i nordisk litteratur . . . H. C. Andersen har fået det største antal sider. Bukdahl afviser Brandes' anskuelse, at naivitet og barnlighed er nøglen til eventyrene. Som kunstner overvejer Andersen nøje sine midler, hvori ironi og humor har en betydelig position, hvilket ikke er tilfældet med barnlighed. Til Bukdahls forundring forstod ironiens mester, Kierkegaard, ikke dette. Bukdahl prøver at begrunde det og giver samtidig den mest fuldendte redegåelse, jeg kender, om forholdet mellem Kierkegaard og H. C. Andersen.“

Dr. Kalle Sorainen, Helsingi Sanomat, Helsingfors

„Denne er rett ut sagt imponerende, fornem og meget mer . . . Ved siden av „Spejling og Realitet“ etter min mening en av Bukdahls betydeligste bøker.“

Jan Andrew Nielsen, Verdens Gang, Oslo

„Mester i det korte sproglige hug er han hele bogen igennem . . . Gennem afkrogssindet afsløres verdensindet, ud af det lokale udløses det almene, det eksistentielle.“

Ejvind Larsen, Information

„Jørgen Bukdahls vistnok smukkeste, klogeste, mest afbalancerede bog. Den danner en værdig port for hans visdoms alder.“

Emil Frederiksen, Berlingske Tidende

„Jørgen Bukdahl trasker ikke i de aflagte meningers træsko. Som kritiker og åndshistoriker hører han til de dybest originale i sin generation.“

Peder Hesselaa, Aalborg Stiftstidende

„Man har været i menneskehænder hele tiden, hos en mand, hvis metodik er overlegen og sikker.“

Hans Sølvhøj, Kristeligt Dagblad

„Røsten fra Askov klinger fuldtonende i „Forgyldning og Svinelæder“, og det kan ikke nægtes, at manden bag røsten er en generøs ånd, som rundeligt deler ud af sine læserglæder og sin begejstring.“

Carl Johan Elmquist, Politiken

„Her møder vi de store helgener i det nordiske tempel, Selma Lagerlöf, med en fortrinlig analyse af hendes sære fantasikunst . . . Den tvetydige Knut Hamsun med en medvidende behandling af hans sidste bog og dens muntre skildring af det noget tåbelige opgør efter besættelsen.“

Morten Bredsdorff, Højskolebladet

„At selve den historiske udvikling inden for en vid europæisk front rummer tænkning og poesi, der peger direkte frem mod vor tids „modernisme“ viste Jørgen Bukdahl til overmål i sit skelsættende værk *Spejling og Realitet* . . . I sin nye bog *Forgyldning og Svinelæder* går han videre med sin forbløffende kortlægningskunst . . . Bogen er derfor ikke en fortsættelse af *Spejling og Realitet*, men et supplement, der inden for en snævrere, nordisk horisont trækker korte, kraftige støttestreger til det første værks længere, europæiske linjer . . . Skrevet under samme synsvinkel og næsten udelukkende til belysning af problemet poesi og eksistens er disse 12 essays intet mindre end et genialt arbejde.“

Torben Jensen, Vestkysten

GYLDENDAL

ASKOV LÆRLINGE

ÅRSSKRIFT 1966

UDGIVET AF
ASKOV HØJSKOLES ELEVFORENING
FEBRUAR 1967

Agerhønen

Et motiv hos Martin A. Hansen

Martin A. Hansens novellesamling »Agerhønen« består af tolv fortællinger, grupperet fire og fire i tre afdelinger under overskrifterne: »Legende«, »Erkendelse« og »Myte«.

Den første gruppe indeholder en række barndomserindringer og slutter med skildringen af drengens opvågnen til yngling.

Fortællingerne i »Erkendelse« handler alle om voksne mennesker, som tvinges til at gøre op med sig selv, om det grundlag, hvorpå de bygger deres liv, kan bære, når døden eller angsten for meningsløsheden træder dem nær.

I »Myte«, endelig, gennemspilles de livets og dødens temaer, som i »Erkendelse« blev behandlet psykologisk, i eventyragtige, symbolske former.

Alle, der har beskæftiget sig med bogen, har udtalt deres beundring for dens komposition, og man har kappedes om at afsløre skjulte sammenhænge og paralleller inden for de enkelte grupper og imellem dem.

Ét af de virkemidler, som binder fortællingerne sammen, og som er af afgørende betydning for bogens grundtanke, har imidlertid stort set fået lov at stå ubemærket, skønt det er angivet ved selve dens titel. Den agerhøne, der har givet samlingen navn, optræder nemlig ikke kun i titelnovellen, der står først i »Legende«, men den kommer betydningsfuld igen i begge bogens senere afsnit: i »Martsnat« og i »Manden fra Jorden«, de to jeg-fortællinger der afslutter henholdsvis »Erkendelse« og »Myte«.

Man kan i den omstændighed, at agerhønen kommer igen, finde udgangspunkt for en udvidet opfattelse af samlingen som helhed. Det spørgsmål om forløsningsens mulig-

hed, som atter og atter tages op i bogen, og som i dens øvrige noveller afgøres i personernes forhold til hinanden — det afspejles i disse tre fortællinger i hovedpersonernes forhold til agerhønen. Har man først bemærket dette, ser man imidlertid også, at samlingens hovedlinie ikke er stigende men faldende, idet man ved agerhønen's hjælp føres til en ny tolkning af den vanskelige slutnovelle »Manden fra Jordan«, som lader bogens udgang blive mindre fortrøstningsfuld, end man vanligt har opfattet den.

Jeg skal her først gennemgå de tre fortællinger, hvori agerhønen forekommer, for så på denne baggrund nærmere at gøre rede for fuglens betydning.

»Agerhønen«.

Novellen »Agerhønen« handler om en fattig, sultende landarbejderfamilie, der en vinteraften overraskes ved et uventet bank på døren. Da faderen lukker op, finder han en dræbt agerhøne på trappestenen udenfor. Han tager den med ind, moderen tilbereder den, og skønt fuglen ingenting er, da den bliver plukket, mætter den dog på forunderlig vis hele den sultne familie.

Man vil måske i første omgang være tilbøjelig til at opfatte historiens slutning som en lidt bleg parallel til evangeliets beretning om bispisningsmiraklet i ørkenen — men gør man det, tror jeg man går galt af novellens sammenhæng og mening. Og ser man lidt nærmere på de to fortællinger — evangeliets og Martin A. Hansens — afsløres det da også, at overensstemmelsen kun er tilsyneladende.

Det kan da for det første siges, at situationen på ingen måde er den samme for familien i landarbejderhuset som for skarerne i ørkenen ved Betsajda. De 5000 har der fulgt Kristus til det øde sted for at blive belært om Guds rige og for at få deres syge helbredt. Deres sult er et øjeblikkeligt påkommende problem, som kunne være blevet bragt ud af verden derved, at de, som disciplene foreslår, gik hver til sit, inden natten faldt på, og skaffede sig mad og husly i de nærmestliggende landsbyer og gårde.

Når Kristus dog bespiser dem i denne situation, bliver

måltidet da en gave oven i købet til de trofaste, der har lyttet til hans ord. Og mættelsen er — når man læser fortællingen ligefrem — reel nok: miraklet består ikke i, at de 5000 bespises med de 5 brød og de to fisk, men i at disse mangfoldiggøres, så at der, da enhver har spist sig mæt, dog kan samles tolv kurve fulde af det, der blev tilovers.

For landarbejderfamilien i Martin A. Hansens novelle er sulten derimod det daglige vilkår og har i stadig stigende grad været det igennem lang tid. For den er alle tilværelsens problemer blevet indsnævret til det ene, altbeherkende: hvordan de skal få noget at spise. Langvarig soldatertjeneste, dårligt arbejde, lav løn, høje priser og sygdom har ført til, at faderens arbejde ikke har kunnet sikre familien blot det nødvendigeste. Den daglige ration byggrød er blevet stadig mindre, og da frosten og sneen nu helt hindrer faderen i at arbejde, har familien — der hidtil har levet fra hånden og i munden — aldeles intet at tære på.

Dens sidste skanse er pænheden. Trods modgang er man ikke sunket i slusk, men har til det sidste holdt sig beredt.

At det er i en kristen forvisning om, at deres skæbne er i Guds hånd, og at deres nød ikke blot er en meningsløs tilfældighed, fremgår af en allusion til lignelsen om de ti brudejomfruer: deres lampe er uden olie (der står ikke petroleum) — men den er pudset skinnende blank. De har holdt sig beredt i overensstemmelse med lignelsens slutord: »Våg derfor, thi I kender hverken dagen eller timen.«

Børnene er rene, deres tøj er bødte, og træskoene velholdte. Et menneske, der kom for at hjælpe, ville ikke være kommet på den tanke, at hans hjælp var nytteløs, eller at den blot var en dråbe i havet for en familie i håbløst forfald.

Men ingen er kommet, og når sulten ikke mere lader sig negligere, og håbet brister, må selv pænheden falde. Det er den aften, hvor det er blevet forældrene klart, at de ikke meget længere kan skjule denne sandhed, at vi præsenteres for familien. De afgørende opgivelsens ord er endnu ikke sagt, men de ligger i luften. Man kan ikke mere tale om

andre ting, som om der intet var i vejen; en anspændt, trykkende tavshed hviler over stuen og gør også børnene stille.

Familien har ventet forgæves på en udvej så længe, at troen omsider er ved at vakle. De mangler olie også til deres sjæles lamper, står der, og da de hører dunket på døren, er det ikke håbet, men fortvivlelsen, der slår op fra deres sind.

Sidst der blev banket på ved nattetid, var da faderen blev indkaldt. Nu venter de alle, at en tilsvarende ulykke definitivt skal gøre deres nød uhjælpelig. Deres forventning om, at det værste skal ske, er så stærk, deres længe fortiede frygt så voldsom, idet den bryder op, at de ligefrem ser ulykken frem. Da faderen kommer ind med agerhønen i hænderne, ser de ikke fuglen, men i den noget så hæsligt og forfærdeligt, at en af småpigerne kommer til at skrigе.

— Hvad er det dog? hviskede Moderen.

— Det er en Agerhøne, svarede Faderen.

Da skete der noget i deres Øjne. Da saa de, at det var en lille Agerhøne.«¹⁾

Det ejendommelige udtryk om ændringen i deres øjne, da det forfærdelige fremmede viser sig at være en agerhøne, bliver det konkrete billede på det sindsomslag, der samtidig sker hos alle familiens medlemmer — og her er det vækstpunkt, hvorfra novellens slutning naturligt skyder frem.

Idet det næsten opgivne håb om hjælp imod al forventning pludselig opfyldes, netop som de troede endelig at måtte opgive det, slår de til det yderste anspændte sinds fortvivlelse over i sin modsætning: troen og tilliden.

Agerhønen kommer i dette øjeblik bliver dem et tegn. De sulter og de får mad. De får svar på det eneste spørgsmål, de har at stille, og når de kan mættes af så lidt, er det, fordi den hjælp, de modtager, rammer i centrum af deres behov på en så iøjnefaldende måde, at de må se en hjælpende bevidsthed bag begivenhederne: »— det var jo Meningen med den«, hedder det om agerhønen, da den bliver plukket og tilberedt.

---

1) Hvor intet andet bemærkes, er kursiveringerne mine. J. T. J.

De anser fuglen for sendt af Vorherre. Derved kommer den til at betyde langt mere end et måltid. Den bliver dem pantet på, at den tro, som de hidtil har bygget deres tilværelse på, og som nøden har bragt til at vakle, ikke var falsk og ikke svigter. Men dermed mister også sulten sin altoverskyggende betydning, fordi dens tungeste virkning, angsten for meningsløsheden, ophæves.

I den genfødte tillid kan familien mættes af det lidt, den får, i forvisningen om, at det er forvarsel om mere — om en genoprettelse af hele dens tilværelse.

Vil man se et mirakel i novellen, må man med dens personer se det ikke i slutningen, men deri at agerhønen kommer, da deres nød er størst.

Og selv for den der i agerhønen kommer kun vil se et udslag af tilfældige sammenførte, er det ved forfatterens omhyggelige redegørelse for personernes forudsætninger og reaktioner gjort psykologisk forståeligt, at agerhønen *for netop dem* måtte få den betydning, den får.

»Martsnat«.

»Martsnat« er uden fiktion. Det er en beretning om den vågenat, Martin A. Hansen tilbringer i barndomshjemmet ved sin døde faders kiste engang under krigen, og en gengivelse af de tanker, som han ansigt til ansigt med den døde gør sig om livet og døden.

Fortællingen indledes med en skildring af det indtryk, barndomsegnen gør på den hjemvendte, da han for sidste gang ser den med hjemmet som centrum. Alt, hvad han ser, vækker minder til live; men minderne er ham til liden glæde, fordi han føler, at forbindelsen er brudt mellem den, han var, da livet her engang var levende virkelighed, og den, som nu blot kan stå og lytte til mindernes vemodige kalden med en følelse af at stå over for sin tabte have. I alt hvad han møder, hører han en genklang af den dumpe dødsfornemmelse, som helt fylder hans sind, og som i hans ører lader vibens skrig lyde som et fortvivlet: »Min lille er myrdet, min lille er død.«

Da hører han agerhønen skogre ude fra mørket — og i den forbindelse bruges et par udtryk, hvor sproget tætner næsten til uigennemskuelighed: dens kald »flår noget blodigt« op i ham og lader ham stærkere end noget andet fornemme, at der er et skæbnsvangert brud i hans tilværelse. Han føler, at noget afgørende og betydningsfuldt, han har kendt som barn, er gået ham i glemme, men at det nu har rejst sig som »et Væsen« ude på grønjorden og stirrer på ham.

Der gives på stedet ingen forklaring på, at netop agerhønen gør et sådant indtryk på ham. Men efter denne oplevelse forvandler hans tanker sig fra en blot perspektivløs konstateren til levende, dybtborende overvejelser over døden og dens betydning — bestandig sammenflettet med iagttagelser af naturens liv i forårsnatten, som omgiver ham. Et øjeblik føler han sig skyldbetynget over, at han i denne situation kan lade sine tanker beskæftige sig med jorden, blomsterne og fuglene, men afbryder uden argumentation sine betæneligheder med et: »Vær stille og hør, hvad der sker højt oppe i Mørket. Lyset kommer. Foraaret havde aldrig mere Styrke. Højt, højt oppe rejser Budbringerne paa susende Vinger. Et stort Træk staar norden ud gennem Nattens Kirke.«

Forklaringen på, at naturindtrykkene får lov at optage så stor en plads i beretningen, fremgår udtalt af et af de følgende afsnit: da faderen levede, måtte jævne samtaler om jord og vejr være bærere af de følelser af angst, trøst, tro og glæde ved hverandre, som blufærdigheden mellem fader og søn hindrede dem i at give direkte udtryk. På samme måde, viser det sig, får naturskildringerne her i kraft af sammenhængen et dybere perspektiv; ordene har værdi ud over deres pålydende, og tværtimod at virke som afbrydelser ligger skildringerne af nattens gang hele tiden i forlængelse af de personlige betragtninger, udvider dem og siger undertiden det klart i et billede, som knap kan finde dækkende udtryk i et direkte ræsonnement.

Stillet over for den døde, hvis fuldbyrdede skæbne ligger åben for hans dom, prøver sønnen at trænge til bunds i sine

uklare forestillinger om døden, idet han har en tyngende fornemmelse af, at det i virkeligheden langt mindre er den døde end ham selv, som nu skal dømmes.

Faderens liv har været helt og rigt, hans død afslutter en så harmonisk skæbne, at det tager tid for sønnen til bunds at fatte, hvad det er, der er sket — og dermed virkelig at gøre sig dødens realitet klar. Han griber sig i i sin egen rømmen at høre faderens, fanger et ubevidst håb om, at det, som er sket, dog ikke er sket og forstår, at han altså endnu kun har fattet overfladisk. Men han vil ikke nøjjes med den overfladiske forståelse og vil ikke lade tankerne fortabe sig i sentimentalitet ved den blomstersmykkede kiste. I sin trang til at nå helt til bunds gør han sig tværtimod sin vanskelige opgave endnu vanskeligere ved bestandig at erindre sig den allerede mærkbare lugt og ved fra faderens meningsfulde død at lade tanken vende sig til det krigshærgede Europas »vældige Høst af Barnelig, de hængtes Dynger, de brændtes Askehøje, til Maidaneks Kuler, til alt det man ved«.

Maidanek — det er navnet på en af de tyske koncentrationslejre i Polen.

Først da han har set i øjnene, at faderen nu er ét med koncentrationslejrfangens udskovlede levninger, tør han tro, at han redeligt kan stille spørgsmålet: »Hvor er Meningen i alt det, og hvad er den?«. Men da brister også alle de færdige teorier, der har forklaringer parat, og tanken slår ikke til. For er døden den endelige afslutning, således som forstanden siger, så bliver selv den nøjsomme »naturtrøst« utilstrækkelig, der stiller sig tilfreds med forestillingen om stoffets frodige forvandling i naturens evige kredsløb. Kunne han end affinde sig med den for sit eget vedkommende, bliver den ham dog fundamentalt utilstrækkelig, når det gælder koncentrationslejrenes skarer af meningsløst myrdede børn.

Med stor lidenskab gør Martin A. Hansen i det følgende op med den såkaldte naturtrøst. Han har ingen positive argumenter at stille op mod dens negativitet, men han viser, hvordan den — skønt den tilsyneladende blot er en

nøgttern resignation over for døden — indebærer vidtrækkende konsekvenser for livsforståelsen og menneskets mulighed for at opstille en absolut etik. Er døden det sidste, da kan man intet stille op over for krigens og koncentrationslejrenes meningsløshed, hævder han. Naturen er ligeglad, for den er der ingen forskel på morderen og den myrdede, de er den lige gode: »Kan vi da med Rette dømme, og hvordan skal vi dømme? Er da det som vi i en tidlig, enfoldig Alder fandt var det faste og evige, og som vi kaldte Aanden, er den da bare en Feber i det blomstrende Kød, borte før det, hvordan skal vi da med Rette kunne dømme og blive dømt? Det ædlest er da ikke bare sjældne, men ogsaa sygelige Træk i den Skabningens Vrimmel, hvis Naturlighed har sin Bestemmelse i Dybet. Det højrest, hadefulde Dyr, som haarløst, kluntet, ildelugtende er sine Medskabningers Rædsel, kan ikke dømme. Det kan kun hævne sig. Det kan ikke blive dømt og oprejst. Det kan blot blive pint og ihjel-slaet. Maidanek er dets Natur.«

Her må han ende, når han spørger tanken til råds. Forstanden har intet andet at svare på hans spørgsmål, og faderens skæbne er ham ikke til hjælp i hans forsøg på at ræsonnere sig til en forståelse. Tværtimod bliver også det hele og harmoniske liv draget ind under meningsløsheden og bliver vægtløst og ligeegyldigt, hvis naturtrøsten rummer den endelige sandhed.

— Der står et sted i »Orm og Tyr« om folkekristendommen, at den over for opstandelses- og dommedagstroen lod »tanken blive staaende i samme rolige spænding som i skæbnetroen«. Her — i »Martsnat« — hvor digteren oplever tankens fallit, da han ad dens veje selv søger en tilværelsens mening, forstår han til sidst, at han kun kan nå videre ved at undsige forstanden, ved at lægge sin viden og sine kundskaber bag sig og give sig de ordløse magter i vold, som han før mindedes om ved agerhønsens kald. Med dem stod barnet i en selvfølgelig forbindelse, fordi det ikke kendte noget skel; men at gå ind i denne barnets umiddelbarhed — eller uvidenhed, som den kaldes her — er en næsten umulig opgave for den reflekterede voksne, hvis han ikke vil have sin redelighed draget i tvivl. Dog giver han sig nu ind un-

der den: »Uvidenheden er dyb og stor, større end Barnets og anderledes. Barnets Uvidenhed gør ansvarsløs. Denne Uvidenhed øger Ansvarets Vægt.«

Han vender sig atter mod den døde, hvem kun mindets liv synes levnet, og spørger som han to gange før forgæves har gjort: »Er det saa galt?«. Og hvor forstanden måtte give op, får han svar, da han lytter indad. Svaret kommer ikke i form af en ubestemt salighedstro, men som en urokkelig forvisning om, at han selv skal dømmes: »Lyt i din Uvidenhed og du hører Svarets Tyngde. Den anklagede kalder, og Nævningene svarer.«

Trods alvoren er svaret befriende. Forvisningen om, at der findes en bevidsthed, han skal aflægge regnskab over for, giver ham sikkerhed for, at mennesket i sig har det urokkelige grundlag for en etisk holdning, som for ham var uløseligt knyttet til troen på en mening i tilværelsen.

At give denne erfaring objektiv gyldighed ved at bevise dens sandhed, har han på forhånd afskåret sig fra, da han jo kun er nået til den ved bevidst at give afkald på argumenter. Men ved siden af den kan han sætte en anden erfaring: den, at »Uvidenheden« end ikke fatter døden. De ydre kendetegn på liv og død gælder for dyret som for mennesket: »Men i vort Indre har vi stærkere, mægtigere, værdigere Kendetegn paa Liv. Alt er Liv her. Her er ingen jævnbyrdige Dødens Kendetegn og Dødens Erfaringer. Dødens Begreb hvirvles af Sted i Tankestrømmen sammen med de andre Begreber. Dogmer om Døden, Angst for Døden, Begær efter Døden, det er altsammen Liv.«

Han kræver ikke mere beviser, fordi han omsider forstår, at de alligevel ikke slår til. Stærkere end af dem føler han sig overbevist ved forvisningen om dommen, der venter. Den giver ham sikkerhed for, at et liv, der som faderens var meningsfuldt, ikke taber sin mening med døden, men har gyldighed og værd ud over den. Og han føler sig da i overensstemmelse med den dybeste virkelighed, når han fornemmer, at faderen er ham nær, da han i den tidlige morgen for sidste gang ser op mod de skarer af trækfugle, som han først på natten kaldte budbringere i nattens kirke:

»Et stort Træk gaar hen over. Det bruser deroppe i Dæm-

ringen. Uden at have vendt mig ved jeg, at han staar her og hører det. Hænderne har han i Lommen, Hatten som altid ned over Brynene, og han ser op.

- Det var Gæs.
- Og de gaar norden ud.
- Saa nærmer Tiden sig.«

»Manden fra Jorden.«

Der står henimod slutningen af »Martsnat« et kort, sært udbrud, som antyder muligheden af en anden, foruroli-gende udgang på de overvejelser, digteren gør sig.

Det lyder: »Maidanek. Vær en Synder naadig. Blandt ens Tanker er der Bøddler.«

Det er, som om forfatteren fra den rolige forvisning, han er nået til ved at give afkald på logiske argumenter, her atter vender sin opmærksomhed imod refleksionen — tan-ken — og nu i et glimt ser, at den måske ikke alene ikke slår til over for de fundamentale spørgsmål, men at den i selve sit væsen rummer en langt farligere mulighed, som han først nu — da han har sat sig ud over den — virkelig gør sig klar.

Det er denne mulighed og de konsekvenser, den inde-bærer, man ser udfoldet i den sidste af samlingens noveller, den symbolske fortælling »Manden fra Jorden«.

Jeg-personen i denne fortælling udmærker sig ved en ejendommelig ufølsom afstumpethed i alle sine reaktioner. Den afbødes kun til en vis grad af den tørre humor, han lægger for dagen, fordi hans lune mindre synes at være et tegn på overflod end et galgenhumoristisk udtryk for en halvt adspredt, opgivende ligegladhed. Hans tanker former sig næsten udelukkende som ubesvarede spørgsmål eller som simple konstateringer af, hvad han ser og oplever, skønt han hele tiden præsenterer dem med den omstændelige formel: »Jeg tænkte: — — —.« F. eks. straks i begyndelses-linjerne: »Det var en Stubmark, jeg stod i. Jeg tænkte: Naa, det er nok en Stubmark man er kommet ind i. Hvordan er det gaet til?«

Ufrugtbarheden i hans sind modsvares af den endeløse stubmark, han befinder sig på. Han undrer sig selv over, hvad der har ført ham vild og bragt ham herhen, hvor sporene af en rig afgrøde endnu står tilbage, men hvor han selv kun finder tidsler og stedmoderblomster i sin søgen efter spildte aks. Han betragter svalernes skrift på himlen, men skønt han aner, at det, de skriver, er betydningsfuldt, er han ude af stand til at læse det.

»Jeg maa være kommet herind i Tanker,« siger han vagt, da han første gang tager problemet op, men da han lidt efter vender tilbage til det, hedder det mere præcist: »Jeg har en Overflod, en Vrimmel af Tanker, der har sværmet i mig, saa jeg er kommet herind paa Stubmarken uden at vide, hvordan det er gaaet til.«

Det eneste væsen, han støder på, mens han leder efter tabte aks, er en død agerhøne, der ligger mellem stubbene, tæt besat med fluer. Da han står foran fuglen, tager han uden at vide hvorfor skoene af — som Moses gjorde det foran den brændende tornebusk. Men han hører kun fluerens summen, da de letter fra ådslet og sværmer omkring ham. Hans gestus får ikke følge af nogen sjælelig reaktion, og det er tilsyneladende tilfældigt, når han straks efter, som var det små insekter, giver sine tanker til stubmarkens edderkopper, fordi de ikke mere har noget værd for ham, nu hvor de har ført ham vild. Også sin viden og sine kundskaber giver han fra sig. Skønt de ikke er små, er de ham ikke mere til nogen glæde: »Nu har jeg ingen rigtig Brug for dem, da min Viden ikke kan sige mig, hvor jeg kommer fra og mine Kundskaber ikke, hvor jeg skal hen.«

Men da han efter at have givet afkald på sine tanker, sin viden og sine kundskaber igen — ligesom tilfældigt — kommer tilbage til agerhønen og sine sko, er intet forandret. Den fluesværmm, som før sad på fuglen, sidder der stadig — og han selv er lige klog.

Det afficerer ham ikke videre. Nu så lidt som siden hen lader han sig bringe ud af sin stivnede, indifferente ro. Han undrer sig så småt over, hvad han ser; men hans undren fører ingenting til, og snart efter lader han den falde.

Da han har givet op over for agerhønen, følger han en flok småfugle hen til den skov, der i nogen afstand som det eneste bryder stubmarkens ensformige flade. Inde i skoven støder han på en ko, der står og slikker stammen på et ungt asketræ. Mens han står og ser på den, opdager han, at noget bevæger sig i et af de huller, den har trådt i jorden, og med behersket forundring er han vidne til, at en jordslået, dyrisk udseende mand langsomt arbejder sig op af hullet gennem rødder og sten.

Jordmanden får ikke øje på ham ligestraks, han sidder først lidt og sunder sig, mens koen slikker ham ren. Men da han omsider har fået jorden gnedet af øjnene og ser den anden, er der med det samme ikke mere tvivl om hans hensigter. Fortælleren har ikke meget at sætte op imod hans rå kraft. Han mindes at han gav sine tanker til edderkopperne, men føler, at de alligevel ikke ville være ham til nogen hjælp nu, lige så lidt som hans viden og kundskaber.

Kampen kommer i gang, og efter et par finter fra jegerpersonens side, der blot bidrager til at trække tiden ud, går jordmanden af med sejren. Da han allerede har vundet, slynger han sin overvundne modstander mod træerne og mod jorden, men selv denne voldsomme medfart gør ikke noget særligt indtryk på hans offer. Han affinder sig med den, ja, føler ligefrem, at han bliver lettere, jo værre det går.

Da jordmanden til sidst træder ham ned i det hul, han selv kom op af, finder han sig roligt også i det og tænker blot: »Naa, endelig, nu er det altsaa hans Tur, jaja, det anede mig nok.« Og da han har set ham gå bort i retning af de efterladte sko, øser han selv grus også over sit ansigt. Koen og træet er det sidste han ser, og med et: »Gro vel lille Ask« tager han afsked med verden.

Det er jo en mærkelig, mareridtagtig historie — som at se ind over et diset og usigtbart landskab — og så alligevel med tilstrækkeligt mange landemærker til at man efterhånden kan orientere sig.

Forud for novellens begyndelse har fortælleren ved et tankens overgreb lagt de vegetative lag i sit væsen øde: »Jeg har en Overflod, en Vrimmel af Tanker, der har sværmet i mig og forvildet mig, saa jeg er kommet herind paa Stubmarken —.« Han føler selv, at noget skæbnsvangert er sket, og søger, halvt i blinde, at finde tilbage til de frugtbare og uundværlige egne i sit væsen, som står i hemmelighedsfuld forbindelse med det guddommelige: den første forgæves konfrontation med agerhønen, hvor han tager skoene af. Han giver afkald på tanker, viden og kundskaber, men kun for at opleve, at det skete er uopretteligt: agerhønen er jo stadig død, og fluerne har ikke forladt den, da han kommer tilbage.

Som en naturlig konsekvens af, at det netop er det dybeste lag i sit væsen, han har forødt, er han selv ude af stand til virkelig at fatte, hvad det er, han oplever, og må blot i vag håbløshed tage sig til efterretning, at han ikke finder svar på sine spørgsmål.

Men da han endegyldigt har givet op over for agerhønen, må han bukke under for »jordmanden«.

Det er utvivlsomt at der i fortællingen om koen og jordmanden løber mindelser ind fra den oldnordiske myte om koen Audhumble, der slikkede Bure, asernes stamfader, frem af en sten. Men der er jo desuden en iøjnefaldende og ikke mindre betydningsfuld lighed mellem jordmanden og det »højrejste, hadefulde Dyr, som haarløst, kluntet, ildelugtende er sine Medskabningers Rædsel«, der i Martsnat var billedet på mennesket, når »naturtrøsten« fik det sidste ord. Og det bliver da efterhånden klart, *hvem* de to kæmpende på stubmarken er: fortælleren og jordmanden er én og samme person — eller, måske bedre: de repræsenterer to lag i den samme psyke — hvad forfatteren i øvrigt tydeliggør ved at lade dem komme og gå i det samme par sko.

Bragt så langt ud som han er, uden håb og uden tro har fortælleren i »Manden fra Jorden« intet at stille op imod de kræfter af hedensk eller dyrisk art — det bliver i denne forbindelse det samme — som bryder frem og bliver ene-

rådende i hans sind. Og træt og nærmest lettet over at blive befriet for sin ubesvarede spørgen, giver han sig til sidst modstandsløst jorden og sin definitive åndelige død og undergang i vold.

Munterheden i novellen er uden hjerte og uden håb, alligevel er det nok den, der har fået mange, som ikke har været opmærksomme på agerhønenes rolle, til at finde en opbyggelig linie deri. Tendensen er den stik modsatte: »Manden fra Jorden« er en novelle om fortællelse. Det er dens postulat, at mennesket i sin refleksion har et middel til selvødelæggelse — og den peger derved frem mod den store Odin-analyse i »Orm og Tyr«.

Agerhønesymbolet.

Den agerhøne, som forekommer i indledningsnovellen, spiller der en dobbelt rolle. Den har for det første en skæbne som fugleindivid: den dør, og den bliver spist — og dermed er den som naturhistorisk fænomen ude af historien. Men denne fugl mætter ud over sin fysiske evne, og for novellens personer kommer den til at betyde mere end sig selv, den bliver et tegn, således som det tidligere er vist.

Betragter man den situation nærmere, hvor familien første gang præsenteres for agerhønen, ser man ikke alene, hvordan fuglens tegnværdi vokser frem, men også hvordan der — skønt begivenheden fører til et sindsskifte for dem alle — dog er en trinvis udvidelse i de forskellige familiededlemmers fornemmelse over for det, som de oplever.

Forældrenes første tanke er, at et menneske, der kender deres vanskeligheder, har bragt fuglen og uset er gået bort igen efter at have banket på og lagt den på dørtærskelen. Men der var ingen spor i sneen. Faderen taler da tøvende om det »underlige« i, at fuglen lige skulle flyve mod deres dør, så de kunne høre det, medens der for moderen med det samme ikke mere er nogen tvivl om, hvem der har sendt den. »Jeg tror godt man kan forklare det«, siger hun, og med hendes ord i ørerne ser drengen forklaringen, da han går hen til vinduet. Sådan som frygten før material-

serede sig i noget uden for ham selv og fik ham til at se agerhønen som noget ukendt hæsligt, således gør tilliden, hvori den er slået over, ham nu sende, da han trykker ansigtet mod ruden og ser ud i natten: »Han vidste, hvad han ville få at se. Saa blev alt tydeligere, og han saa en mørk Skikkelse, større end Mænd, gaa bort mellem Træerne.«

De steder, som svarer hertil i »Martsnat« og i »Manden fra Jordan«, lyder i deres helhed således:

»Stille. Det kom ude fra Grønjorden. Det var den vilde Hønes Skogren. Den kalder kun den ene Gang, men Kaldet flaar noget blodigt op i en, og det forekommer en, at et Væsen har rejst sig op ude paa Grønjorden og nu stirrer paa en. Har man kendt det Væsen bedre engang, i fjerne Dage, i en dunkelfjern Tid?« (»Martsnat«).

»Her i Stubmarken laa der en død Fugl, en Agerhøne vist. Dyrene havde flaaet i Fuglen og splittet dens brune Fjer, og nu sad der en Mængde Fluer paa den, Fluer i alle Farver og Størrelser. Hele Sværmen lettede og summede i Luften foran mig, og der dryssede Lydstøv ind i ens Øren. Jeg løste mine Snørebaand og tænkte: Jeg ved ikke hvorfor, men jeg synes, jeg bør tage mine Sko af her.« (»Manden fra Jordan«).

I alle tre situationer ser man et menneske, som stillet over for agerhønen ligesom tvinges til at danne sig en forestilling om den. De forskellige personers reaktion er også nogenlunde ensartet i den forstand, at de alle opfatter agerhønen som repræsentant for store magter i tilværelsen; men deres fornemmelser over for disse magter er forskellige. I »Agerhønen« opfattes de umiddelbart som barmhjertige og milde, i »Martsnat« som blodigt inderlige, men fjerne, næsten glemte, og i »Manden fra Jordan« endelig som dunkelt ærefrygtindgydende, men ubegribelige, da midleren er død og forbindelsen brudt. Anskueligheden og forståelsen aftager, efterhånden som afstandsforfølelsen og ærefrygten vokser — derved afspejler disse situationer tydeligt hele novellesamlingens bevægelse fra enfoldig fromhed og medleven over intellektualisme til forfald og undergang, hvor intellektualismen ingen jævnbyrdig modstander har.

Men hvad betyder da egentlig agerhønen, og hvor får den den betydning, som kan gøre den til prøvesten for den åndelige livsduelighed hos de personer, der stilles over for den?

At mændene i de to sidste fortællinger betragter den med ærefrygt, er tydeligt; men læste man disse fortællinger uden at kende titelnovellen, ville man ikke forstå hvorfor. I den forberedes agerhønenes virksomhed, og dér gøres dens forbindelse med det guddommelige episk anskuelig: drengen så her en »Skikkelse større end Mænd« gå bort gennem haven — og vi ved, at han i modsætning til naboen ikke sætter spor i sneen. Når man ser dette billede med de senere agerhøne-stykker i erindring, så forstår man, at drengen her er barnligt viis, men også barnligt enfoldig. Hans forståelse går dybest, men han er fremstillet »børnepsykologisk«, projicerende sine forestillinger uden for sig selv, og forfatteren kan ikke være forpligtet over for spørgsmål om, hvor denne mand kommer fra, hvor han går hen o.s.v.

Alligevel er der dog en mulighed for at tegne et individualiseret portræt af den, der kommer familien til undsætning; man kan læse hans træk ud af den måde, hvorpå hjælpen gives. Han er mild, for han mætter dem, men også beåndet og dyb, for han stiller deres åndelige sult ved at anerkende den legemlige. Han er jævn, men også fin, for han hjælper uden at krænke deres stolthed, som forbyder dem at lade verden kende deres nød.

Det er et billede i naturdragt af denne hjælper, der gives i den beskrivelse af agerhønen, som følger lige efter drengens syn: »Nogle siger, at Agerhønen er tarvelig klædt, og den er da heller ingen Plakat. Men den bærer fornemt sin Almuedragt, som den har faaet Farver til fra det brune Løv, den modne Hvede, en Knivspids fra Valmuen, et par Draaber fra Nattens Mørke. *Den er Markens Hemmelighed, og hvem der kender den, maa give den et Navn til, men det maa da holdes hemmeligt.*«

Dette er ikke Agerhønen, som den ses af novellens personer. Det er her digteren Martin A. Hansen, der taler, den, der ikke er identisk med nogen af novellernes jeg-personer,

men ansvarlig for hele samlingens kunst og komposition, og her sker den sammenkædning af fuglen og den, der har bragt den, som er udgangspunkt for anvendelsen af den som symbol i de senere fortællinger.

Vil man løse hemmeligheden, kunne man hjælpe sig med et rummeligt ord fra mytologien og kalde agerhønen for hjælperens sjælefugl. Efter at have indført den i titelnovellen bruger digteren den i de fortællinger, hvis personer er alene, som symbol på det u håndgribeligt guddommelige i tilværelsen, der sætter dem på prøve.

Opfattet som hjælperens sjælefugl får agerhønen imidlertid betydning også ud over de noveller, hvori den forekommer. Løsrevet fra dem og anbragt på bogens titelblad bliver den billede på de stilfærdige, offerberedte skikkelser: den fremmede kvinde i »Ventesalen« og præstekonen i »Høstgildet«, der i kraft af deres væsens stilhed og styrke og ikke ved ord og argumenter hjælper novellernes afmægtige hovedpersoner til forløsning.

Den fremmede kvinde i »Ventesalen« ligner agerhønen indtil dragten. Hun er gråheden selv, så lidt iøjnefaldende, at man kunne være i stue med hende i timevis uden at bemærke hende; men da den anden, »den bekendende Kvinde«, først har fået øje for hende, »ser hun Graaheden aabne for sit Væsen, sin Fylde af bløde Toner, sine indaandede Farver, sin svale Ventestemning, sin Adventsro«.

Den fremmede er på én gang ydmyg og værdig. »Og Livet havde slidt hende, skuret Barken bort, ristet en Tekst i hendes Ansigt, der var saa almindelig og kedelig, en Skrift med tunge Linjer, hvor man læste Kvindens Urhistorie: Først giver hun, saa mister hun. Af Jord er du kommet, til Jord skal du blive. Det stod enkelt at læse, men ikke i skarpe eller bitre Udtryk. Hun bar ikke en Lidelsens Maske. Under Livsmærkernes Ro i Ansigtet var der en evig ung Undren, den undrende Tro, af Jord skal du igen opstaa.«

Det er ejendommeligt at se den her nævnte sammenhæng bekræftet af Martin A. Hansen selv i et arbejdsnotat, som Thorkild Bjørnvig lægger frem i sin disputats. Martin A.

Hansen siger her: »Jeg kunde ikke gøre »den fremmede Kvinde« mere aktiv, da hun er den intellektuelt helt underlegne — men i Aand *Agerhønen* i Fortællingen.«²⁾)

Det er »den fremmede Kvindes« undrende tro og den fornemmelse af sammenhæng og ansvarlighed, som den indebærer, der er grundlaget under familiens tilværelse i »Agerhønen«. Det er den der atter vækkes til live i »Martsnat«, hvor fortælleren endnu har øre for fuglen — og det er den, som definitivt er død med agerhønen i »Manden fra Jorden«, hvor fortælleren ved sin refleksion har lagt den øde og selv har bragt sig ud i sin uhjælpelige ensomhed.

Jes Tange Jessen.

---

²⁾ Kursiveringen er Martin A. Hansens.

Krigen i Vietnam

USAs politiske og moralske isolering

Den 8. dec. 1966 blev der i Madison Square Gardens i New York afholdt et massemøde, der var sammenkaldt af akademiske, kirkelige og arbejderorganisationer for at protestere mod regeringens Vietnam-politik. Hovedtaleren var den svenske professor og nationaløkonom, tidligere formand for FN's økonomiske Europa-kommission, *Gunnar Myrdal*, hvis tale bringes her.

Lad mig begynde med en personlig erklæring. Jeg er udlænding i Amerika, men en udlænding, der gennem livets gang og mit arbejde er kommet til at lære at kende og elske landet, og som på dybtgående vis har gjort dets problemer til sine egne. Når jeg stjæler tid fra mit videnskabelige arbejde for at sige, hvad jeg mener i et politisk anliggende, sker det oftere i Amerika end i Sverige.

Herfor findes der gode grunde. Af mine to åndelige fædrelande er Amerika ikke blot det største og det vigtigste. Det har også alvorligere indre problemer at slås med. Og dets regerings udenrigspolitik er slået ind på veje, som er overordentlig farefulde både for nationen og for verden. Da jeg inderligt deler de amerikanske idealer, og da jeg oplever landets problemer som mine egne, er det ikke i vrede jeg taler, men med sorg og angst i mit hjerte.

I.

Jeg vil indskærpe den kendsgerning, at den amerikanske regering mere og mere løber ind i en politisk og moralsk isolation, hvis følger I som amerikanere nøje bør overveje. Det er, ganske særligt, krigen i Vietnam, der har fået verden til at tage afstand fra den amerikanske regerings politik.

Den mest nærliggende historiske parallel var den voksende isolation af Frankrig under dette lands sidste gru-

somme og håbløse kolonikrig i Nordafrika — lige til Frankrig genvandt sin moralske status og sin politiske prestige verden over ved at gøre ende på krigen. Forskellen, der gør Amerikas stilling så meget mere farlig, er, at Amerika er rigt og mægtigt nok til at kunne drive sin tilsidesættelse af verdensopinionen endnu længere ud.

Vi konstaterer, uden for Amerikas grænser, at Vietnamkrigen ikke er blevet erklæret, og at man har omgået den forfatningsmæssige forskrift, hvorefter det er Kongressen, ikke *præsidenten*, som har beføjelse til at erklære krig. Og vi spørger os selv, hvor langt udhulingen af systemet med kontrol og magtbalance er sket — det system, der så omhyggeligt blev skabt af dette store demokratis grundlægger, — når nu magten over hundredetusinde — ja under den aktuelle krigs videre forløb måske millioner — menneskers liv og død er overtaget af en lille skare mænd i Washington.

Amerikas politiske og moralske isolation stammer i første række fra tanker og følelser hos folkeslagene uden for Amerika, selv om deres regeringer finder udvej til at holde en passende dæmpet tone.

Storfinansens og industrien har ofte sine egne gode og velforståede interesser i at stå sig godt med det officielle Amerika. De udøver overalt en uforholdsmæssig stor indflydelse. Den amerikanske regering har åbenbart fundet midler til at minde dem om, at den nu venter, at de skal anvende denne indflydelse.

(»New York Times« offentliggjorde den 28. oktober 1966 en artikel fra bladets Stockholm-korrespondent om den fjendtlige indstilling i Sverige til den amerikanske krig i Vietnam. I artiklen gives følgende oplysning: »Ambassadøren har koncentreret sine anstrengelser om private samtaler med og antydninger til industrifolk, forretningsfolk og andre tilsvarende kategorier om, at svenskerne kan have ikke så lidt at miste, hvis landets »image« skulle forværres i De forenede Stater. Man håber selvfølgelig på, at disse grupper til gengæld vil forsøge at overbevise den svenske regering om, at den bør . . . tage brodden af de antiamerikanske angreb.«). Men i den situation, som USAs rege-

ring nu har bragt sig selv, vejer forretningsinteressernes indflydelse ikke længere tungt til i et fremmed land.

Der findes ikke en eneste regering i Vesteuropa, som for sit eget folks skyld vover at sende den allermindste trop som en symbolsk gestus af sympati for De forenede Staters Vietnam-politik.

Ikke engang den britiske regering, der har gjort sig så afhængig af den amerikanske regerings økonomiske støtte for at holde pundets værdi på det niveau, som man over for sine kreditorer har forpligtet sig til at opretholde.

Ikke engang den vesttyske regering, som — uanset hvordan den ændres — ønsker, at USA fortsat skal holde sine fem divisioner i Vesttyskland til landets forsvar, og som ønsker, at Amerika også fortsat skal betale omkostningerne til denne beskyttelse.

Ikke engang de ynkværdige diktaturer i Spanien og Portugal, som ellers nok kunne have ideologiske grunde til at føle sig åndsbeslægtet med militærregimet under general Ky, manden, der netop nu er pladsrepræsentant i Vietnam for den amerikanske regerings politik. De, der har magten i disse to ulykkelige lande, kan indespærre i tusindvis af oprørske intellektuelle, studenter og arbejdere, men de tør ikke give udtryk for sympati med den amerikanske regerings politik i Sydøstasien.

Sverige er et af de meget få lande i verden, hvor der ikke findes det ringeste spor af nogen som helst form for anti-amerikanisme. I dette land har der i de senere år været en dybfølt forståelse for Amerikas bestræbelser for at udstrække og befæste de borgerlige rettigheder og for at indlede en uforsonlig krig mod den patologiske fattigdom i Amerikas vældige slumområder på landet og i byerne.

Men en opinionsundersøgelse viser, at med hensyn til Vietnam er det overvældende flertal af svenskere klart kritisk-indstillede over for den amerikanske regerings politik. Kun otte pct. af de spurgte mener, at Amerika handler rigtigt i Vietnam — ikke stort mere end de spredte stemmer, som — hvad vi ved — enhver opinionsmåling kan registrere for en afvigende yderliggående opfattelse. For et år

siden, inden man endnu havde fået øjnene op for de uhyggelige følger af den militære »optrapning« i Vietnam, var tallet 13; en mere grundig analyse viser, at det ganske særlig er de unge, som næsten enstemmigt fordømmer den amerikanske politik i Vietnam. Situationen er den samme i de øvrige skandinaviske lande.

Vi har i Sverige en temmelig stor rustningsindustri, i den hensigt at gøre os så uafhængige som muligt af fremmede lande, når det gælder nationens forsvar; for at denne industri kan forblive effektiv, må vi eksportere krigsmateriel. Regeringen kontrollerer denne eksport, så vore våben ikke går til krigsførende lande og til andre, der undergraver freden. Det er en kendsgerning, at den svenske regering nu, uden at fæstne sig ved den udeblevne krigserklæring, må henføre De forenede Staters regering til den kategori og derfor ikke kan tillade eksport af krigsmateriel til Amerika. En anden politik — der ville betyde, at våben, fremstillet i Sverige, kunne anvendes af amerikanske tropper i Vietnam — ville have opbragt den offentlige mening i Sverige. Så vidt jeg ved, har der ikke været protester i Sverige mod, hvad *Kenneth Galbraith* bifaldende kaldte den svenske regerings blokadepolitik.

Om Afrika ved jeg ikke stort andet end en opmærksom læser af bøger, tidsskrifter og blade. Måske møder USAs regering forståelse for sin Krig i Vietnam blandt de hvide herskere i Sydafrika og Rhodesia. Men i alle andre fattige og farvede nationer i Afrika, hvor meget de end er afhængig af Amerika med hensyn til økonomisk hjælp til deres udvikling, ja til og med for at kunne overleve, kender jeg ingen regering og ingen ansvarlig enkeltperson, som kan ventes at forsvare USAs politik i Vietnam.

Jeg tror, at det samme gælder alle lande i Latinamerika. Vietnamkrigen bliver blot endnu et tilskud til de mange andre irritationsmomenter i disse landes forhold til De forenede Stater. I Latinamerika findes der sikkert ingen regering, og næppe en selvstændig intellektuel leder af noget format, som ville vove at give udtryk for bifald til De forenede Staters Vietnampolitik.

Præsident Lyndon Johnson har for nylig fremsat følere til Sovjetunionen i den hensigt at neddæmpe og gøre ende på den kolde krig. Når han nu står der som en forsmået bejler — i en sag, hvor han ellers har så godt som hele verdens sympati — er forklaringen igen den, at Sovjetunionen umuligt kan tænke sig en tilnærmelse til Amerika, så længe det, man betragter som amerikansk aggression i Sydøstasien, stadig finder sted og intensiveres dag for dag. Og det værste er — set fra den amerikanske regerings synspunkt — at Sovjetunionens regering på det punkt møder forståelse hos praktisk taget hele verden uden for USA.

Det afgørende er dog, hvad folk tænker og føler i Asien. I det spørgsmål kan jeg tale med større autoritet, eftersom jeg har arbejdet i ni år, og hårdere end nogen sinde før i mit liv, netop med at undersøge, hvad det er, der sker med denne fjerdedel af menneskeheden, som lever i områderne neden under Kinas og Sovjetunionens randbjerge, jungler og ødemarker.

De forenede Staters regering forsøger hjemme at skabe en forestilling — uden for USAs grænser savner den al overbevisningskraft — om, at USA har pålidelige og hengivne forbundsfæller i »det frie Asien«. Sandheden er naturligvis, at de amerikanske allierede i Asiens udkanter — Filipinerne, Sydkorea, Thailand — har regeringer, som med rette er blevet kaldt »klientregeringer«. Deres alliancer med De forenede Stater har intet sikkert grundlag i en folkeopinion, ikke engang blandt de få i disse lande, som kan have en opfattelse i et sådant spørgsmål. I et land som Thailand f. eks. er der overhovedet aldrig forekommet nogen offentlig diskussion af politiske spørgsmål, men ene og alene en opportunistisk tilpasning inden for den herskende overklasse til det, der i øjeblikket var mest fordelagtigt: under den anden verdenskrig betød det et intimt samarbejde med de japanske angribere, i dag betyder det at stå sig godt med USAs regering og byde dens tropper velkomne.

Den betydelig større del af Sydøstasien — der glimrede ved deres fravær fra Manila-mødet — og især Indien og Pa-

kistan med tilsammen over 600 millioner indbyggere, er i lige så høj grad, eller oven i købet endnu mere afhængige af Amerika, når det gælder deres udviklingsarbejde, ja, i virkeligheden for at kunne afværge ren og skær hungersnød. Deres regeringer burde have stærke opportunistiske grunde til at indtage en holdning, som kunne behage den amerikanske regering. Når de *alligevel* ikke har gjort det, men oven i købet fremkommer med en mere åbenlys kritik end de vesteuropæiske regeringer har følt sig tvungne til — og når den amerikanske regering må tage til takke med den kritik — så er forklaringen naturligvis, at praktisk taget alle selvbevidste borgere i disse lande er stærkt fjendtligt indstillet over for den amerikanske regerings politik i Syd-vietnam.

Hertil kan jeg føje endnu en iagttagelse. Som nogle af Dem ved, har jeg ved en tidligere lejlighed ganske indgående beskæftiget mig med studiet af raceforholdene i Amerika. Når jeg nu arbejder med problemer i de sydasiatiske lande, har jeg været åben netop for denne synsvinkel, også på disse landes internationale forhold.

Lige siden den anden verdenskrigs afslutning og disse landes befrielse fra koloniherrøddet har man kunnet konstatere, at man i vidt omfang er gået uden om race-spørgsmålet. Både den dannede overklasse i de nye lande — den som, uanset hvilken styreform der end anvendes, behersker deres politik — og de hvide vesteuropæere samt amerikanerne foretrækker at tale så lidt som muligt om dette problem. Men jeg kan oplyse Dem om, at race og følelsen af raceforskelle altid danner en kraftig understrøm såvel i indenrigs- som i udenrigspolitikken. Befolkningen i denne del af verden er naturligvis, som i de øvrige underudviklede lande, stærkt vidende om den kendsgerning, at de er farvede, at de farvede udgør det store flertal af menneskeheden, at de fleste farvede er fattige, medens mindretallet af rige og mægtige i verden er hvide.

Hvis der er noget, som jeg frygter mere end alt andet, så er det, at det spændte forhold mellem det rige mindretal og det fattige flertal skal blive forgiftet af racekomplekset.

Det er ud fra dette synspunkt jeg tror, at den vældige amerikanske krigsmagt, der i øjeblikket vælter død og ulykke ned over en fattig farvet nation i Asien med alle de hjælpemidler — jetdrevne kæmpebombefly, helikoptere og andre djævelske ødelæggelsesredskaber, derunder kemiske kampmidler, gas og napalm, som Amerika takket være sin rigdom har råd til i ubegrænsede mængder — er så uhyre farlig for vore forhåbninger om fred, samarbejde og fremskridt i verden i de nærmeste tiår.

Jeg udelod Australien og New Zealand fra min hurtige undersøgelse af situationen i verden. Flertallet af indbyggerne i disse lande har tydeligt nok — i det mindste i øjeblikket — tilladt sine regeringer sammen med de farvede sydøstasiatiske klientstater at slutte sig til De forenede Staters politik, og de har også sendt symbolske troppestyrker for at dokumentere deres sympati. Disse lande har altid været vant til et billigt forsvar og til at finde beskyttelse hos et stærkere lands militærmagt: i ældre tider Storbritanniens, da dette land var stormagt med en flåde, som beherskede verdenshavene, i dag De forenede Stater.

Der findes, som vi ved, en kraftig opposition i disse to ø-lande mod regeringernes politik, og efterhånden kan den fælde regeringerne og ændre politikken til større overensstemmelse med verdensopinionen. I hvert fald udgør de blot undtagelser, hvilket netop derved at de er undtagelser beviser den almene regel om, at USA's regering nu har ført landet ind i en politisk og moralsk isolation.

Der findes mennesker, som mener, at det ikke betyder noget. De tror, at Amerikas vældige økonomiske og militære magt gør det muligt for De forenede Staters regering at sætte sig ud over verdensopinionen. Dette vil vise sig at være en tragisk misforståelse.

Engang i min ungdom, for over et kvart århundrede siden, skrev jeg en bog om Amerikas indre problemer, om virkeliggørelsen af de amerikanske idealer: retfærdighed, frihed og ligeberettigelse. I det sidste kapitel kom jeg ind på Amerikas rolle i verden, i den epoke, da jeg forudså, at det ville blive »Amerikas tur i den endeløse række af

hovedrolleindehavere på verdensscenen«. Jeg skrev da, og jeg vil gentage det nu:

Amerika har nu forenet sig med den øvrige verden og bliver i uhørt grad afhængig af andre nationers støtte og goodwill. Dets opstigning til førerskab accentuerer dette. Ingen iagttages så mistænksomt som den, der er på vej opad. Ingen har så få muligheder for at kunne tage sig moralske friheder, ingen har så stærkt behov for al sin dyd som netop lederen.

Og jeg tilbageviste den tanke, som jeg allerede dengang fandt almindelig i Amerika, at økonomisk og militær magt ville kunne erstatte den moralske magt, der ligger i at have fortjent goodwill hos alle anstændige mennesker i hele verden.

Når jeg nu læser amerikanske blade finder jeg igen, at mange nærer samme bedrageriske tiltro til økonomisk og militær magt. Der findes måske i dag oven i købet flere amerikanere, der vil udvide krigen yderligere — for at »få en ende på det hele«. De kan ikke se, at netop da — når de helt har bemægtiget og tilbunds ødelagt et meget fattigt fremmed land — begynder det virkelige helvede for Amerika.

Ingen nok så omfattende økonomisk bistand ville hjælpe. I Vietnam ville amerikanerne blive endnu mere forhadte. De vietnamesere, som overtog ledelsen af landet og forvaltningen af hjælpen ville blive betragtet som foragtelige kollaboratører, hvilket ville være så meget desto mere åbent som de da, som i dag, ville være smittet af korrupsion. Og et folk, som gennem et kvart århundrede har befundet sig i oprør mod fremmed, hvidt overherredømme, kan ikke kues. I dets bestræbelser for at slippe af med angriberne ville det få hele verdens sympati. De forenede Stater vil moralsk og politisk være mere isoleret end nogen sinde tidligere.

II.

USA's engagement i Vietnamkrigen er i dag stort set det vigtigste tegn for verden på, at den amerikanske regering er slået ind på et forkert spor, når USA begynder at op-

træde som »politibetjent« verden over efter sit eget hoved og sine egne interesser.

På den mest ulykkelige måde er Vietnamkrigen en bekræftelse på den gamle stereotype opfattelse, der hersker uden for USA's grænser, og som opfatter amerikanerne som følelsesmæssigt umodne, moralsk sjuskede, intellektuelt naive, politisk ukloge og tillige stædige, når de først er gået vild. Den opfattelse, at man ikke kan have tillid til Amerika som leder breder sig overalt og fortsættes. Uden nogle, der følger ham, er lederen ikke mere leder, blot en isoleret, der er på afveje — og så, hvis han er stærk som Amerika, farlig både for sig selv og for omverdenen.

En anden forskel mellem Amerika og den øvrige verden, som bidrager til Amerikas moralske og politiske isolering, er den opfattelse — som jeg finder bliver mere og mere almindelig i USA — nemlig, at man bør sætte sig ud over og glemme, hvorledes De forenede Staters regering endte i den nuværende situation i Vietnam, og blot tænke på, hvad der herefter skal ske. Ikke at ville stå ved sit ansvar for, hvad man har gjort, er imidlertid en udvej, der ikke er tilladt hverken en person eller en nation, som selv har rodet sig ind i vanskelighederne.

Spørgsmålet om, hvad der er gået forud for den nuværende katastrofale situation, må stilles. På dette punkt viser sig Amerikas stadigt mere udtalte isolation i den kendsgerning, at det rundt om i verden, og da ganske særligt i Europa, ikke blot er de intellektuelle, men så godt som alle tænkende mennesker, der bedst husker, *hvad* der er sket, og *hvorledes* det skete, medens den amerikanske regering med propagandaens hjælp har fået mange amerikanere til at glemme væsentlige begivenheder og forhold i konfliktens forhistorie.

Jeg kan i denne korte tale ikke bruge tiden til i enkeltheder at gennemføre den rekapitulation, der er nødvendig for at nå frem til et mere velafvejnet syn på de eksisterende alternativer til den amerikanske Vietnampolitik. Jeg vil blot understreget, at følgende hører med til den historiske baggrund:

1. Den hårde undertrykkelsespolitik, som Frankrig har ført i Fransk Indokina gennem generationer.

2. Under den 2. verdenskrig USAs støtte til Vietminh, den eneste organiserede nationale modstandsbevægelse mod det franske Vichy-regime, som i Indokina samarbejdede med de japanske angribere, Amerikas hovedfjende i Det fjerne Østen.

3. Efter krigens afslutning den amerikanske regerings fuldstændige mangel på interesse for den franske kolonikrig i Indokina, der blev udkæmpet med stor grusomhed og forræderi både i Vietnam og i Paris — indtil kommuniststyret blev oprettet i Kina i 1949.

4. Derefter, den amerikanske hjælp til Frankrig i kolonikrigen *mod vietnameserne*, en krig, der til slut så godt som helt blev betalt af Amerika.

5. Forhandlingerne om direkte amerikansk indgriben for at støtte de vigende franske styrker, da de trods den amerikanske hjælp stod over for det endelige nederlag. At Amerika ikke allerede på det tidspunkt kom i krig med vietnameserne, men som Frankrigs allierede, skyldtes ikke egentlig ulyst fra afdøde *John Foster Dulles'* side, den daværende udenrigsminister, men — hvilket fremgår af nu offentliggjorte dokumenter — modstand fra den britiske regering, som dengang med Churchill og Eden i ledelsen var mindre tilbøjelig til lydigt at gå i USAs ledebånd, desuden tvivl eller modstand hos nogle forsigtige amerikanske kongresmedlemmer, der måtte indvies og rådspørges, samt, henimod afslutningen, at Mendès-France kom til magten i Frankrig, og han var fast besluttet på at gøre ende på denne ulykkelige og håbløse kolonikrig;

6. så, 1954, Genèveaftalen, en overenskomst, der blev opnået trods aktive amerikanske intriger. Genèveaftalen be-seglede Frankrigs fuldstændige nederlag. Den foreskrev bl. a., at den militære demarkationslinje i Vietnam ved den 17. breddegrad var »provisorisk og på ingen måde kunne opfattes som udgørende en politisk eller territorial grænse«, at der skal afholdes valg i hele Vietnam i løbet af to år, og at forhandlingerne mellem »myndighederne« i de to mili-

tære zoner skal indledes inden for et år. Aftalen forbød endvidere indførelse af yderligere tropper, militært personale, våben og ammunition samt oprettelse af udenlandske militærbaseer i de to militære zoner.

7. De forenede Staters »ensidige erklæring«, med løftet om at rette sig efter aftalen;

8. beslutningen, imod Genève-aftalen, men truffet med fuld amerikansk støtte — først af »kejseren« *Bao Dai* og, da denne hurtigt blev fjernet fra scenen, siden af den amerikansk-støttede *Ngo Dinh Diem* om, at Sydvietnam var en egentlig stat, og at man ikke havde til hensigt at forhandle om gennemførelse af almindelige valg, sådan som det var fastlagt i Genève-aftalen;

9. den amerikanske opbygning af et separat Sydvietnam og dets militære udrustning, der meget hurtigt også betød afsendelse til Sydvietnam af amerikansk militært personel, i begyndelsen beskyttende omtalt som »rådgivere«, en slags tilkendegivelse af, at man formelt »respekterede« Genève-aftalen;

10. mordet på *Ngo Dinh Diem*, da man trak USAs støtte til ham bort, og derefter den evindelige karrusel med opstande og kup og en række regeringer som, så længe de ikke var afsatte, alle har været fuldstændig afhængige af den amerikanske militærmagt;

11. samt, til sidst, udvidelsen af USAs militære deltagelse i den vietnamesiske borgerkrig, der nu er blevet en stor amerikansk krig på det asiatiske fastland, imod præsident *Eisenhowers* meget kraftige og bestemte erklæringer, der i øvrigt bidrog til hans sejr over *Adlai Stevenson* i præsidentvalget 1952.

Udvidelsen begyndte forsigtigt, og skridt for skridt, men i et stadigt voldsommere tempo. Da præsident *Eisenhowers* embedsperiode udløb 1960, udgjorde det amerikanske personel, der stadig blev kaldt »rådgivere«, færre end 800 mand. I slutningen af 1964, efter præsident *Johnsons* valgsejr over senator *Goldwater*, var styrken efterhånden vokset til 21.000 mand, der nu ganske ærligt var afsløret som kampfropper. Det var derefter, at udvidelsen antog for-

færdelige proportioner. Vi hører nu, at der på det nærmeste findes 400.000 kæmpende amerikanske soldater i Vietnam; heri er tydeligt nok ikke medtaget den store flåde, der kredser omkring og uden for Vietnam og griber ind med fly og bombardementer, når det passer, samt tropperne og de aktive luftstridskræfter i Thailand. Vi får også at vide, at det amerikanske militære engagement absolut må forøges.

På denne baggrund er det let at forstå *Walter Lippmanns* forbavselse over den bestemte og stadig gentagne påstand om, at USA søgte, og hele tiden havde søgt, at vende tilbage til hovedpunkterne i Genèveaftalen. At måske adskillige amerikanere lever videre uden at forbavses, skyldes en officiel propaganda, der har kunnet gøre mennesker i Amerika blinde for sandheden.

Propagandaens virkning er så godt som helt begrænset til at påvirke amerikanerne selv. Når en sandhed forvrænges, og det usande accepteres, kan en nation kun overbevise sig selv, men ikke andre. Og således bliver den officielle amerikanske propaganda almindeligt og tillidsfuldt taget for gode varer hjemme, men den er i så ringe grad i overensstemmelse med, hvad vi ved, at den bliver et mægtigt drivhjul i den mekanisme, som fører Amerika ind i en moralsk og politisk isolation, der bliver mere og mere fuldstændig.

Præsident *Lyndon Johnson* og hans rådgivere er hæderlige mænd. De er ikke løgnere, men set fra et bestemt synspunkt er det endnu værre. De — og hovedparten af det amerikanske folk — er blevet offer for deres egen retorik og opportunistiske propaganda, begge dele industrielt fremstillede i det moderniserede Amerika af flere dertil ansatte »ghost-writers«. Evnen blandt de ledende til at indbilde sig selv, hvad der ikke er rigtigt, har været så meget større, eftersom der i Washington hersker en så udbredt mangel på andet end overfladiske oplysninger om de virkelige forhold i Asien.

Det ville i denne korte fremstilling føre alt for vidt at

forklare et sådant fænomen. Jeg kan blot i denne forbindelse pege på den kendsgerning, at de udtalelser, der fremsættes af USAs regering og dens tjenestemænd, mere og mere opfattes som værende uden »troværdighed« (»credibility«), et udtryk, som af gode grunde er blevet populært blandt de mere spidsfindige kommentatorer i Amerika. De sammenflikkede informationer fra de amerikanske ambassader i udlandet er allerede begyndt at gå samme vej som nogle af Tass-kommuniqueerne fra Moskva.

Til de mange spørgsmål, hvorom der hersker en kraftig meningsforskel mellem officiel amerikansk og udenlandsk opfattelse, hører Kinas rolle i Vietnam-konflikten. Den amerikanske regerings talsmænd udtaler sig ofte, som om Kina var den egentlige fjende.

Udlændinge er dog tilbøjelige til at bemærke sig, at det er USA, som har indsat vældige militære styrker for at deltage i Vietnamkrigen, hvilket Kina ikke har gjort — endnu. Og de opererer tæt op til Kinas grænser — en handle måde, som amerikanerne naturligvis ikke ville tolerere, hvis de selv blev udsat for det.

I lande, der har normale forbindelser med Kina, og hvor de, der analyserer situationen, kan fortsætte deres studier uden hindringer — lande som de skandinaviske — er det også blevet noteret, at Kina har været påfaldende hensynsfuld i sit forhold til landets asiatiske nabostater. Kinas forhold til Indien er endda langt mere kompliceret end det er blevet fremstillet for en uskyldig amerikansk offentlighed, der er tilbøjelig til at tro, hvad der passer den.

I det store og hele er verden ikke parat til at lade sig trække ind i en ideologisk krig under ledelse af den amerikanske regering i dens nuværende sindstilstand. Generalsekretær *U Thant* har i sin beretning til FN's generalforsamling i år meget rammende givet udtryk for verdensopinionen uden for Amerika, når han siger: »Det grundlæggende problem i Vietnam er ikke ideologisk, men det gælder det vietnamesiske folks nationale identitet og mulighed for at overleve. Jeg kan kun se en fare i den tanke,

der så ihærdigt opmuntres uden for Vietnam, at konflikten skulle være en slags hellig krig mellem to mægtige ideologier.«

I det store og hele ser verden — deriblandt de nationer, som har samme ret som amerikanerne til at repræsentere demokrati og menneskelig værdighed — Vietnams ønskværdige fremtid i et helt andet lys end den amerikanske regering, som dog aldrig har givet klare og utvetydige erklæringer herom.

Vi mener, at det ikke kan være på linje med vore idealer at påtvinge det vietnamesiske folk en eller anden karikatur af vor egen styreform, og at gøre det med den militære invasions voldsomme og hensynsløse metoder. Senator *Fulbright* har forgæves forsøgt at få den amerikanske regering til at indse: Vietnam er vietnamesernes land, ikke amerikanernes.

Vi ville ikke betragte det som et nederlag for de idealer, vi hylder, hvis — efter at lov og orden er blevet oprettet, hvilket desværre ikke kan ske med amerikansk militærmagt, der helt og holdent har diskvalificeret sig for enhver fredsbevarende opgave, men må gennemføres ved hjælp af en international politistyrke — det vietnamesiske folk, endelig overladt til sig selv, nåede frem til en indre stabilitet under en eller anden form for revolutionært styre, eller et »nationalt kommunistisk« styre. Vi ved, at etiketterne »demokrati« og »kommunisme« har en usikker betydning og relevans i disse fattige lande, og først og fremmest da i et land, som har udholdt alle de uhyggelige lidelser, som har ramt Vietnam, først forvoldt af franskmænd, derefter af amerikanere.

Vi ville heller ikke finde det uundgåeligt, at et sådant Vietnam kom ind under totalt kinesisk herredømme. I tusinde år, inden landet blev erobret af de franske kolonisatorer — og længe før Amerika var opdaget — har Vietnam forsvaret sig mod det kinesiske tryk og har skabt sig sin egen profil. Der er grund til at tro, at denne tradition vil blive holdt levende, selv under en national-kommunistisk styreform — forudsat naturligvis, at Vietnams folk ikke ud-

sættes for et skånselsløst, aldrig standsende voldsangreb fra Amerika.

Krigen i Vietnam og det demokratiske USAs militære styrkers mere og mere tilintetgørende deltagelse deri er en stor menneskelig tragedie, der synes at udvikle sig med samme ubønhørlige logik som det antikke drama, hvor den endelige katastrofe på forhånd var givet som følge af en indre karakterkonflikt hos hovedaktørerne.

Vi, der gennemskuer, hvorledes skytten flyver gennem det væv af årsagssammenhænge, som går i ring, og hvorledes den skæbnesvangre udvikling af dette drama således drives frem, fra akt til akt, har ingen moralsk ret til stil-tiende at finde os deri som i en mekanisk og uafvendelig skæbne. Vi må rejse os og bruge, hvad vi kan have af indflydelse for at standse denne udvikling og vende den, selv om vi har dagens magthavere i Amerika mod os, ja, måske også et vildledt flertal af Amerikas befolkning.

Det er nu *os*, ikke *dem*, der varetager de høje amerikanske idealer om retfærdighed for alle, frihed og ligeberet-tigelse. Historien vil aldrig tilgive os, hvis vi giver op, når disse idealer nu er ved at blive kvalt af manglende per-spektiver hos de ledende og af et uciviliseret militært tek-nokrati. Udviklingen er forfærdelig ødelæggende for al for-nuft og menneskelig anstændighed, for alt, som er vort hjerte kært. Vort mod må ikke være det selvbedrageriske, der udspringer af billig optimisme og flertallets bifald. Vi har nu brug for fortvivlelsens mod for at kunne gå imod en indstilling, der blot tankeløst lader stå til.

Gunnar Myrdal.

Historisk Fysik genudsendt ubearbejdet, — men med et udfald mod højskolen

Poul la Cours og Jacob Appels »Historisk Fysik« er genudsendt i et fotografisk optryk af udgaven fra 1906—1909. Det maa forekomme at være en temmelig dristig handling at genoptrykke et saa gammelt, og tilmed saa omfattende og kostbart værk om fysikken og dens historie (1000 sider, 150 kr. indb.) uden nogen form for ajourføring. De sidste 60 aars hastige udvikling inden for naturforskningen — og inden for studiet af dens ældre og nyere historie — burde være inddraget i fremstillingen. Danmark har idag, i modsætning til hvad man havde paa la Cours og Appels tid, universitetslærestole i naturfagernes historie. Der er ingen tvivl om, at det ville have været til gavn for værket, om forlaget (Rosenkilde og Bagger) kunne have formaaet en af naturfagshistorikerne Mogens Pihl eller Olaf Pedersen til at foretage baade beskæringer og tilføjelser; — de sidste eventuelt som noter og litteraturhenvisninger, hvis man havde skønnet, at bogens stil ville være gaaet for nær ved direkte omarbejdninger. Endelig burde der være tilføjet et afsnit om det sidste halve aarhundredes udvikling inden for fysikken.

Nu er der hverken sket det ene eller det andet; end ikke en liste over den righoldige litteratur om emnet, end sige et register findes der i det store værk. Dette var ogsaa en mangel ved den oprindelige bog, men det føles langt stærkere som en mangel i den nye, fordi dens stof i meget højere grad trænger til et supplement idag, end det gjorde ved aarhundredskiftet, og fordi der idag i et helt andet omfang end dengang findes tilgængelig litteratur om fysikkens udvikling gennem tiderne.

Historisk Fysik var ved sin fremkomst i flere henseender udtryk for en banebrydende og meget betydningsfuld pædagogisk indsats. Bogen var tænkt som en lærebog i fysik (indbefattet kemi, astronomi og meteorologi) mere end som en fremstilling af selve naturforskningens historie. Til en vis grad blev den begge dele. Den historiske fremstillingsform valgte forfatterne først og fremmest ud fra en bestemt pædagogisk idé, som de i forordet til den første udgave formulerede paa følgende maade: Dersom man fører tilhøreren (læseren) ad de samme veje, som menneskeslægten selv har fulgt for at finde naturlovene, og paa den maade bringer ham til selv at være med til at »søge, virke og saa at sige finde paany«, da vil det fundne i en ganske anden grad blive hans ejendom, end dersom det bydes ham i færdig skikkelse. Det eneste, tilføjer forfatterne, der fornuftigvis kan indvendes imod en saadan fremgangsmaade, er, at den kræver mere tid end den systematiske; men denne indvending har ingen berettigelse paa det omraade, hvor den oftest gøres — »den almen-menneskelige oplysnings omraade«; — og »dens rigtighed er endog tvivlsom«.

Dette gode program, hvortil la Cour og Appel var inspireret af folkehøjskolens hele historiske undervisningsform og almene sigte, fulgte de med dygtighed frem gennem bogen, og de skabte dermed baade en grundbog for en almen indføring i naturfagene og en undervisningsmetode for disse fag, som siden i stadig højere grad er blevet anerkendt.

*

Var bogen god, saa havde den dog sin begrænsning. I betragtning af, at den ifølge hele sit anlæg maatte blive et omfattende værk om naturforskningens historie samtidig med, at den var en lærebog i fysik, beskæftigede den sig alt for lidt med den kulturhistoriske sammenhæng mellem naturforskningen og de forskellige perioders økonomiske og sociale forhold. Sammenhængen mellem naturfilosofien og den almene filosofi blev heller ikke tilstrækkelig grundigt berørt, naar man betænker værkets omfang. Der var

undtagelser (H. C. Ørsteds paavirkning fra den romantiske naturfilosofi), men ved behandlingen af de fleste af emnerne og forskerne var disse sammenhænge uomtalte eller alt for lidt bemærkede. Enkelte steder var de delvis misforstaaede, som ved omtalen af Johannes Kepler.

Man kunne aar 1910 utvivlsomt lære fysik efter bogen, og det kan man stadig for mange af de elementære emners vedkommende. Man vil i saa fald stadig kunne glæde sig over bogens klare og enkle fremstilling iblandet instruktive og pudsige eksempler og illustrationer fra mange tidsaldre, systematisk ordnet fra det letfattelige til det mere komplicerede. Men man kunne og man kan ikke lære ret meget om, hvad der frem gennem de skiftende tider har været naturforskningens indre og ydre drivkræfter, dens inspirationskilder, dens illusioner og dogmer, dens bærende principper. Saadanne forhold lader sig vel aldrig helt afklare. Men det er gennem forsøgene paa at nærme sig en afklaring, at man dog faar *en mulighed* for at forstaa, hvad naturforskning egentlig er, og hvad dens resultater betyder.

*

Mogens Pihl har skrevet et forord til nyudgivelsen, hvori han priser Historisk Fysik i meget høje toner. Han skriver om Poul la Cour, at han — foruden at være i besiddelse af stor faglig dygtighed — var en personlighed af en originalitet og styrke, hvis betydning for dansk kultur er større, end man sædvanligvis gør sig klart; hans virke er endnu ikke vurderet og fremstillet i det omfang, hvortil det berettiger. Og om bogen skriver Mogens Pihl, at den ved sin fremkomst var et enestaaende værk i verdenslitteraturen; og intet senere med dette sigte har været paa højde dermed, hverken hvad angaar form eller indhold. Idag er bogen i mange henseender noget forældet, men den har bevaret en af tidens strøm uafhængig indre værdi. Den er klassisk i den klarhed og enkelhed, hvormed den er affattet, og i dens vidnesbyrd om faglig dyb indsigt og pædagogisk snille.

Det ville, tilføjer Pihl, være i la Cours aand at udtrykke haabet om, at den fornyede interesse omkring Historisk Fysik vil kunne bidrage til, at den danske højskole nu gør en bevidst indsats for at genoptage den linie, der saa klart kom til udtryk i denne store mands og hans medarbejders virke. — En linie, der ikke senere er blevet fulgt med virkelig styrke, og som nu næsten er opgivet. Pihl siger derefter, at dette er en sag, der dog ikke blot gælder højskolen, men overhovedet forholdet mellem naturvidenskaben og dansk kulturliv. Ordet kultur bruges efterhaanden i den offentlige meningsudveksling mere og mere i betydningen kunst og kunstbedømmelse, og naturvidenskaben opfattes som en parentes, hvis indhold selv de deltagere i den saakaldte kulturdebat, der bestræber sig paa at fremføre de videste synspunkter, mener at kunne tillade sig at se bort fra. Men, slutter Pihl, en saadan paa manglende indsigt beroende afvisning af bestræbelserne paa at forstaa en væsentlig side af den verden, hvori vi lever, fører til en skævhed, som kan blive skæbnesvanger. Dette skulle højskolen have særlige forudsætninger for at forstaa — den besidder tilmed en tradition netop gennem la Cours og Appels arbejde.

— Dette udfald mod folkehøjskolen savner forhaabentlig noget af sit grundlag — det forekommer i alle fald én, at det maa være vanskeligt at skønne over forholdet.

Hvad jeg har villet fremhæve er, at Historisk Fysik idag kun i begrænset omfang og kun ved behandling af visse emner egner sig for f. eks. højskoleundervisningen. Der er siden 1909 kommet en del bøger, som inden for fysikkens og astronomiens enkelte emner og perioder giver en bedre underbygget og her og der rigtigere fremstilling, og som i tilgift i højere grad giver den belysning af naturforskningens sammenhæng med kulturen iøvrigt, som er vigtig i saavel højskoleundervisning som i anden undervisning. Men der er ikke kommet nogen samlet, letforstaaelig fremstilling. Det kunne være sket ved genudsendelsen af Historisk Fysik, om den var blevet udsendt i en ajourført form.

Olaf Pedersen og Mogens Pihl har i 1963 udsendt første

bind af en helt ny fysikkens historie (Historisk indledning til den klassiske fysik, I, De eksakte naturvidenskaber i oldtid og middelalder. Munksgaard.). Dette første bind har en del af de kvaliteter, som Historisk Fysik manglede, og man maa med forventning se frem til dets fortsættelse. Men det er ikke i samme grad anlagt for læsere uden forkundskaber, og det vil derfor ikke kunne erstatte manglen af en nutidig Historisk Fysik.

Uffe Geertsen.

Løgstrup, Søe og den naturalistiske fejlslutning

I.

I sin bog »Den etiske Fordring« hævder professor Løgstrup som bekendt, at fordringen udspringer af den kendsgerning, at tilliden i elementær og omfattende forstand hører menneskelivet til. I sidste instans udspringer fordringen af, at livet er os givet.¹⁾ Hermed synes Løgstrup imidlertid at foretage en slutning af den art, som allerede Hume kritiserede, og som siden G. E. Moore har båret navnet »den naturalistiske fejlslutning« (the naturalistic fallacy). Kort fortalt består den naturalistiske fejlslutning i, at man udleder normative udsagn af deskriptive eller endnu kortere: at man udleder et imperativ af et indikativ. Da man imidlertid ikke logisk kan udlede imperativet »luk døren!« af indikativet »døren er åben«, synes det også at være fejlagtigt at udlede den etiske fordring af en eksistensbeskrivelse eller af en påstand om, at livet er os givet. Alle Løgstrups etiske overvejelser i den nævnte bog synes altså at bygge på en fejlslutning.

Blandt dem, som i deres kritik af »Den etiske Fordring« har sat fingeren på dette punkt, er også professor Søe.²⁾ Ifølge Søe foretager Løgstrup et logisk spring, når han udleder fordringen af en angiveligt neutral eksistensanalyse. Ejendommeligt er det nu, at Søes »Kristelig Etik« bygger på en slutning af — logisk set — præcis samme art. Når Søe skal begrunde, at Guds krav er en side af Guds evangelium, sker det bl. a. gennem ræsonnementer som dette: De kristne

¹⁾ Se f. eks. Den etiske Fordring, 2. oplag, s. 134f.

²⁾ Se hans artikel »Den etiske Fordring« i Dansk Teologisk Tidsskrift 1958, særligt s. 2ff.

(»Jesu disciple«) har »deres liv, deres for Gud gyldige retfærdighed, i Jesu stedfortrædende gerning, og netop derfor kan de af deres frelser kaldes til den vandel, der betegner Guds vilje med de mennesker, der er genløst til at være hans ejendom«. ³⁾ Med andre ord: Af en deskriptiv sætning som »de kristne har deres liv i Jesu stedfortrædende gerning« udledes en normativ sætning som »de kristne skal leve efter Guds vilje«.

Denne ejendommelighed synes kun at kunne forklares på 2 måder: Enten har den kristne etik sin egen logik, som er forskellig fra den, den profane etik må følge. Eller også er den naturalistiske fejlslutning ikke altid en fejlslutning. I sidstnævnte fald holder Søes kritik af Løgstrup naturligvis ikke stik uden videre. — Den første mulige forklaring må naturligvis overvejes nøje. Men det forekommer mig umiddelbart, at hvis den kristne etik har sin egen særlige logik, som bl. a. tillader at slutte fra et indikativ til et imperativ, så kan den eo ipso ikke være forståelig for mennesker. Den bliver til en videnskabelig forklædt form for den tungetale, som ifølge Paulus må oversættes for at kunne tjene til opbyggelse. Jeg lader da denne forklaring ligge for i det følgende at koncentrere mig om den anden: Er den naturalistiske fejlslutning altid en fejlslutning? Eller rettere: Gives der sammenhænge, hvor det logiske forbud mod at udlede normative udsagn af deskriptive ikke kan bringes i anvendelse?

II.

Løgstrups argumentation gør det nærliggende at behandle spørgsmålet gennem en analyse af, hvorledes verber som »give«, »acceptere« m. fl. kan anvendes. Lad os tage en sætning som »fru Petersen (P) giver fru Andersen (A) en vase«. For at denne sætning kan siges at være rigtigt anvendt, for at der altså virkelig er tale om, at P giver A en vase, må visse andre sætninger være sande eller rigtigt anvendte.

³⁾ Kristelig Etik, 3. oplag, s. 64.

F. eks. må sætningen »der findes vaser« være sand. Hvis der ikke findes vaser, kan man naturligvis ikke give dem bort. Ligeledes må sætningen »A er i live« være sand. Hvis A, som skulle have vaser, er død, så er sætningen »P giver A en vase« meningsløs. Hvis f. eks. fru Petersens svigermoder kommer på besøg og spørger efter vaserne, som hun har givet fru Petersen i bryllupsgave, og får til svar: »Den har jeg givet fru Andersen«, så er sætningen selvfølgelig meningsløs, hvis fru Andersen er død.⁴⁾ Man kan ikke give afdøde personer gaver.⁵⁾ Vigtigst er imidlertid, at også sætningen »A accepterer gaven« må være sand. Man kan ikke give en gave til en person, som ikke accepterer gaven. Accepteres vaserne ikke, så har P haft til hensigt at give A vaserne, men hensigten er ikke blevet realiseret, fordi A f. eks. har nægtet at modtage vaserne eller har taget imod den og med det samme knust den. P har i så fald ikke givet A noget. Hvis sætningen »P giver A en vase« skal være rigtigt anvendt, så må sætningen »A accepterer gaven (vaserne)« altså være sand.

Vi kan altså formulere en regel for logisk brug af give-sætninger, som går ud på, at anvendelse af give-sætninger (ligesom tilbyde-, indbyde- og låne-sætninger m. fl.) implicerer anvendelse af acceptere-sætninger (modtage-sætninger o. l.).

Nu hører det at acceptere eller modtage noget jo normalt sammen med at takke for det accepterede eller modtagne (takke i betydningen: sige ja tak). Vi kan endda udskifte verbet »acceptere« (»modtage« o. l.) med verbet »takke«. I stedet for sætningen »P giver A en gave, som A accepterer« kan vi sige »P giver A en gave, som A takker for (= siger ja tak til)«. Og omvendt kan »takke« udskiftes med »acceptere«. »Jeg siger ja tak til Deres venlige indbydelse« er lig med »jeg accepterer Deres venlige indbydelse«.

---

⁴⁾ Vel at mærke, hvis fru Andersen var død, da fru Petersen angiveligt gav hende vaser.

⁵⁾ Det ville stride mod den 1. af de sprogregler, som Peter Zinker-nagel har opstillet i bogen »Om verdensproblemet« fra 1957.

Verberne »acceptere« og »takke« fungerer altså synonymt. Det vil sige, at en »acceptere«-sætning og en »takke«-sætning har samme mening. Men er det virkelig rigtigt? At A takker P for vassen er åbenbart ensbetydende med, at A modtager den eller accepterer gaven. Man kan ikke sige »jeg siger ja til dit tilbud, men jeg accepterer det ikke«. Sætningen er selvmodsigende. Men er det modsatte tilfældet? Er acceptere-sætningen ensbetydende med takke-sætningen. Tilsyneladende ikke. Der synes ikke at være noget selvmodsigende i sætningen »fru Andersen modtager (accepterer) fru Petersens gave, men hun siger ikke ja tak til den«. Men hvorledes er det ved nærmere eftertanke muligt at acceptere en gave uden på en eller anden måde at sige ja tak til den?⁶⁾ Det er dog ikke muligt at acceptere en indbydelse uden på en eller anden måde at sige ja tak til den — om ikke anderledes, så ved at efterkomme den. Acceptere-sætningen synes altså ensbetydende med takke-sætningen, ligesom takke-sætningen er ensbetydende med acceptere-sætningen. Det kommer ud på et, om man siger »A accepterer gaven« eller »A takker (= siger ja tak) for gaven«. — Da acceptere-sætningen og takke-sætningen følgelig har samme mening, kan vi også formulere ovennævnte regel således: Anvendelse af give-sætninger implicerer anvendelse af takke-sætninger.

III.

Lad os til illustration af reglen betragte sætningen »jeg gav min søster en gave på hendes 15-års fødselsdag«. For at denne sætning kan siges at være rigtigt anvendt, må visse andre sætninger være sande. Det må naturligvis være sandt, at jeg har en søster, som er fyldt 15. Og det må være sandt, at jeg — hvis hun f. eks. bor i Kerteminde, mens jeg selv bor i Århus — har sendt hende et eller andet med posten. Men endvidere må min søster have takket mig for det, jeg

⁶⁾ Takken behøver naturligvis ikke at give sig udtryk netop i ordene »ja tak«, men kan finde udtryk på mange andre måder: i form af et smil, et håndtryk o.s.v.

har sendt hende. Hvis min søster i Kerteminde f. eks. returnerer forsendelsen med et brev om, at hun havde ikke troet, jeg var så nærig — i så fald er sætningen »jeg gav min søster en gave på hendes 15-års fødselsdag« jo meningsløs. Give-sætningen implicerer acceptere-sætningen. Og da min søster ikke har accepteret det, jeg sendte til hende, så er det meningsløst at tale om, at jeg har givet hende noget. Men hvis jeg ikke har modtaget en takkeskrivelse el. l. fra min søster i Kerteminde, så er sætningen i virkeligheden også forkert anvendt og meningsløs, selv om forsendelsen ikke er kommet retur. Det kunne nemlig i så fald være, at min »gave« var gået tabt undervejs eller var kommet i de forkerte hænder. Og hvilken mening skulle det så have at sige, at jeg havde givet min søster en gave? Hvis jeg ikke på en eller anden måde har fået tak fra min søster, så har sætningen kun mening som en rapport om, at jeg *havde til hensigt* at forære min søster en gave på hendes fødselsdag, og at jeg har realiseret den del af hensigten, som består i in casu at pakke »gaven« ind og gå på posthuset med den. Hvis jeg ikke har modtaget en takkeskrivelse el. l. — og takkeskrivelsen skal selvfølgelig være rettet til mig — så kan jeg logisk set ikke tale om, at jeg har »givet« nogen noget.⁷⁾

Men sæt nu, at gaven er en tikroneseddel, og at min søster faktisk har fået seddelen i hænde og måske endda omgående brugt den, men *ikke* skrevet tak. Har jeg så ikke ret (logisk ret) til at anvende ovennævnte sætning? Nej, det har jeg ikke! I så fald har sætningen stadig kun mening som en rapport om min hensigt, den er ikke et udtryk for, at jeg faktisk har givet min søster en gave. Hvis min søster ikke skriver »tak for gaven«, men blot bruger pengene, har hun jo dermed tilkendegivet, at hun ikke betragter tikroneseddelen som en gave — dvs. som noget ufortjent — men som noget, hun skulle have, som tilbagebetaling af et lån

⁷⁾ At takken skal rettes til og modtages af giveren siger sådan set sig selv, men man kunne naturligvis for at undgå misforståelser præcisere reglen således: Anvendelse af give-sætninger implicerer anvendelse af takke-sætninger, således at give-sætningens (logiske) subjekt er (logisk) objekt i takke-sætningen. Giveren takkes af modtageren.

f. eks. Hvis jeg alligevel hævder, at jeg har givet hende en gave, så bruger jeg give-verbet på en forkert, dvs. ulogisk, måde. Omvendt vil det være ulogisk af min søster f. eks. at sige til en veninde »min broder har givet mig 10 kr., men jeg ser ingen grund til at takke ham for dem«. Ingen kan naturligvis forbyde hende at sige sådan, ligesom ingen kan forbyde én at sige » $2 + 2$ er 5 «, men den, som siger » $2 + 2$ er 5 « overtræder aritmetikkens logiske regler og driver det følgelig aldrig til noget som aritmetiker. Og den, som siger »jeg ser ingen grund til at takke for det, du har givet mig«, overtræder tilsvarende, hvad man kunne kalde omgangssprogets logiske regler, og det må være tilladt at slutte, at vedkommende næppe vil »drive det til noget« i omgangen med mennesker.

De foregående eksempler skulle have vist, at der består en logisk forbindelse mellem give-sætninger og takke-sætninger. Men hvad så med testamentariske gaver? Når Arne Magnusson testamentarisk skænker sine islandske håndskrifter til Københavns Universitet, må man dog sige, at han »giver« noget, men takke-sætninger synes ikke at høre logisk hjemme her, al den stund en testamentarisk gave forudsætter testators død — og man kan kun i en meget overført betydning takke en afdød.⁸⁾ Lad os imidlertid overveje, hvad en testamentarisk gave vil sige. Da en testamentarisk gave som sagt forudsætter testators død, er det egentlig logisk forkert at sige, at Arne Magnusson skænker eller giver sine håndskrifter til Københavns Universitet. Afdøde personer kan ikke takkes, men de kan heller ikke give gaver. Hvad er det da, Arne Magnusson gør eller gjorde? Såvidt jeg kan se, gjorde han og gør alle testatorer dette, at de bemyndiger testamentets eksekutorer til at handle på deres vegne efter visse i testamentet nedfældede regler. Det vil sige, at det er eksekutorerne af Arne Magnussons testamente, som — på Arne Magnussons vegne — giver den afdødes håndskrifter til Københavns Universitet. Og det er ligeledes

⁸⁾ Jfr. note 5.

dem, der — selvfølgelig — modtager Københavns Universitets tak. Hvis Universitetet nægtede at takke, ville en udtalelse fra eksekutorerne om, at de på Arne Magnussons vegne havde givet en samling islandske håndskrifter til Københavns Universitet, være meningsløs af de anførte grunde.

Selv om give-sætninger naturligvis kan bruges i mange flere sammenhænge end de her anførte, synes det mig tilstrækkeligt godtgjort, at de i alle tilfælde hører logisk sammen med takke-sætninger. Ligesom »2 + 2« og »4« hører sammen med logisk nødvendighed, sådan synes verberne »give« og »takke« også at gøre det.

IV.

Hvad har nu ovenstående udredninger vist? De har efter mit skøn vist, at reglen om, at man ikke kan udlede normative udsagn af deskriptive udsagn ikke har universel gyldighed. Den har naturligvis gyldighed i en lang række tilfælde. Af sætningen »døren står åben« kan man logisk aldrig udlede et »luk døren!«. Men det ville føre ud i meningsløsheder, hvis man anvendte reglen på give-takke-sætninger. I give-takke-sætninger er sondringen mellem deskriptiv og normativ eller indikativisk og imperativisk uden indhold. Beskrives livet som en gave, så er det fuldt ud logisk at hævde, at det skal leves i taknemmelighed.⁹⁾ Og da det groft sagt netop er det, Løgstrup gør, så kan man ikke beskyldte ham for at begå den naturalistiske fejlslutning.¹⁰⁾ Spørgsmålet er så, om det i virkeligheden ikke er Løgstrup, men Søe, der begår den naturalistiske fejlslutning? Herpå vil jeg indskrænke mig til et antydningssvar. Når Søe altså siger, at de kristne har deres liv i Jesu stedfortrædende gerning, og at de netop derfor kan kaldes til den vandel, som betegner Guds vilje med mennesker, så er det ikke ganske klart, hvad den første sætning betyder.

⁹⁾ Jfr. Løgstrups retoriske spørgsmål op. cit. side 135 midt.

¹⁰⁾ Beklageligvis synes Løgstrup selv at vedgå fejlslutningen — se Søes afhandling note 3!

Men jeg vil dog tro, at Søe ville godkende en omskrivning af den som »Gud har ved Jesus Kristus givet mennesker et nyt liv«. Og jeg finder en indirekte bekræftelse i, at Søe et sted med tilsyneladende tilslutning citerer tyskeren Volz: »Der Forderung geht die Schenkung voraus . . .«. ¹¹⁾ Det vil imidlertid sige, at også Søe i virkeligheden opererer med give-sætninger og derfor heller ikke begår den naturalistiske fejlslutning.

V.

Til slut vil jeg i al korthed berøre spørgsmålet: Er det logisk korrekt at betegne livet som »givet« os? Og — hvis dette lader sig hævde — hvilke etiske konsekvenser følger heraf? — Siger vi om et eller andet, at det er »givet« os, så er dette normalt ensbetydende med, at det er »ufortjent«. En arbejdsgiver »giver« (= skænker) ikke sin arbejder hans løn. ¹²⁾ Men når en mand og en kvinde har sat et barn i verden, er det ikke ualmindeligt at tale om, at de har skænket barnet livet. I denne sammenhæng føles det ikke urimeligt at sige, at livet er en gave o. l. Omvendt ville det virke højst urimeligt, hvis man sagde, at barnet havde gjort sig fortjent til at blive sat i verden. Det ville være lige så urimeligt som at sige, at arbejdsgiveren havde »givet« (skænket) arbejderen daglønnen. Da »ufortjent« og »givet« altså fungerer synonymt eller har samme mening i disse sammenhænge, er det logisk korrekt at sige, at forældrene har skænket eller givet barnet (lad os sige: sønnen) livet. Men anerkender man det, så må man også hævde, at sønnen — når han vokser til — bør takke sine forældre for gaven. Er man gået med til at anvende give-sætninger om livet, så må man af de fremførte grunde også anvende takke-sætninger. Hvordan takken skal forme sig er formodentlig afhængig af situationerne, men under en eller anden form må den »sønne-lige kærlighed« manifestere sig. Ellers handler sønnen ulo-

¹¹⁾ Kristelig Etik s. 62, n. 3.

¹²⁾ Til nød kunne man sige — sådan som det fremgår af ordet »arbejdsgiver« — at han »giver« arbejderen arbejde.

gisk. Man kunne tænke sig, at sønnen nægtede at acceptere gaven, at han så at sige returnerede livet. I så fald ville selvmordet være et logisk udtryk. Men såfremt han beholder livet eller gaven og dog lever sit liv uden på en eller anden måde at takke forældrene for det — ja, så handler han ulogisk. Som før nævnt kan ingen forbyde mennesker at tale ulogisk, og der findes næppe heller forbud mod ulogisk handlen. Men ligesom den, der hævder at 2 og 2 er 5, ikke har forstand på aritmetik, således har den, der ikke viser sine forældre sønlig kærlighed, ikke forstand på at være søn!

Jens Glebe Møller.

Korsridder eller yogi?

I forordet til C. G. Jungs erindringer understreges det meget stærkt af udgiveren Aniéla Jaffé, at Jung bekendte sig til kristendommen, og man får at vide, at det var ham selv en dyb skuffelse, at hans forskellige afvigelser fra den traditionelle opfattelse fik folk til at mene, at han ikke var kristen.

Nu er det naturligvis uden betydning at prøve på at få konstateret, om Jung var kristen eller ej — for konstateringens skyld. Men det er ikke uden betydning at få trukket hans livsholdning og de hertil knyttede anskuelser op, da både hans holdning og anskuelser spiller en rolle for terapien og den personlighedsudvikling, hans analyse giver adgang til også for mennesker, der ikke opfatter sig selv som patienter. Når der i det følgende går ind på og tages stilling til hans forhold til kristendommen og en kristen livsholdning, eller der hentydes til kristne forestillinger, har det derfor kun det formål at kaste lys over hans livsholdning som helhed.

Hvis man vil beskæftige sig nærmere med denne — og det skulde være hovedemnet for følgende undersøgelse — bliver man nødt til at vove sig ud i tolkninger af de drømme og visioner, der ledsager eller udgør væsentlige begivenheder i hans liv, eller til at tage stilling til hans egne tydingen. Vanskeligheden er her — helt bortset fra at der er en hel del, man må lade ligge som gådefuldt og uforståeligt — at billedsproget ikke er entydigt. Når de personlige oplysninger, der for det meste fremsættes i forbindelse med drømmene, er meget sparsomme, ved man ikke, i hvilken retning man skal tyde, og må nøjes med at fremsætte formodninger eller forsigtige forslag. Selv hvor man føler sig

sikker, er der fare for, at man ikke får vigtige aspekter med. Men i øvrigt lægges der ikke vægt på nogen udtømmende tydning, hvilken sikkert heller ikke vil være mulig, men kun på at få drømmens hovedmening frem.

Første del af den danske oversættelse, der omfatter erindringerne fra barndom og ungdom, er som vist i en tidligere artikel (»Skyggen fra barndommen«, Dansk Udsyn nr. 6 1965) præget af hans reaktioner på det kristelige miljø, han voksede op i. Her beskrives den mystisk-religiøse oplevelse, katedralvisionen, som han havde i 12-årsalderen, og som sammen med en barndomsdrøm fik afgørende betydning for hans forhold til kristendommen. Selve oplevelsen falder ikke uden for rammerne af det kristelige, men i tolkningen af den kommer han på afveje både med hensyn til den gudsforestilling, der bliver resultatet, og som vel dårligt kan kaldes kristen — den går i korthed ud på, at Gud i sit væsen indeslutter både det gode og det onde — og med hensyn til karakteren af oplevelsen, som han bagefter ser tilbage på som »en skamfuld oplevelse«. Det sidste adskiller ham både fra middelalderens kristne mystikere, for hvem første trin på den mystiske vej netop var oplevelsen af renhed eller renselse (purgatio), og afviger også fra de oplevelser, der undertiden følger med en religiøs omvendelse.

Der er nu gået et årstid, siden oversættelsens første del kom. Hvis man i den tid har glemt, hvilken fremtrædende rolle kristendommen og forholdet til kristendommen spillede i hans barndom og ungdom, så bliver man i begyndelsen af anden del kun lige akkurat mindet om det. Det er noget helt andet, der står i forgrunden her, nemlig forholdet til det ubevidste. Og når man efter læsningen lægger denne sidste del fra sig, sidder man nok tilbage med indtrykket af en dybt religiøs personlighed, men ikke lige netop en kristen, en for hvem en kristen livsanskuelse har stået i centrum og bestemt holdningen i afgørende situationer eller som helhed. Dette til trods for at interessen for kristendommen gør sig gældende til stadighed og endog får Jung til at skrive en hel bog om sin opfattelse af den (Antwort auf Hiob). Denne interesse er man imidlertid tilbøj-

lig til at forklare dels som en fra psykologien stammende interesse for religionen og det religiøse i det hele taget, dels og vel navnlig som en tribut han betaler til barndomsmiljøet og til faderen, som han ikke synes helt at have frigjort sig fra.

Korsridderen.

Anden del af erindringerne begynder på det tidspunkt, da forholdet til Freud, lærefaderen, er ved at blive problematisk. På det faglige område går meningene fra hinanden, og Freud tåler ikke store afvigelser, navnlig ikke hos den han har udset til sin efterfølger som leder af den psykoanalytiske bevægelse. Som bekendt skal Freud ifølge sin biograf Ernst Jones have udtalt, at han i Jung så den Josva, der skulde føre folket ind i det hellige land — psykoanalysen skulde i fremtiden også bringes til at omfatte psykiatrien — medens han selv som Moses kun fik lov at skue derind. Freud var jo nervelæge, ikke psykiater. Over for Jung selv havde Freud kaldt ham »sin søn«, og Jung på sin side nærede en slags sønnefølelser og sønnebeundring for Freud. Alligevel vokser hans kritiske indstilling til Freud, og han fornemmer, at et brud vil være uundgåeligt. Inden bruddet, som kom i 1913, har han en drøm, hvis første del overbeviser ham om, at der ikke mere er realiteter bag hans bundethed til Freud, den er i virkeligheden bare en reminiscens, og hvis anden del konfronterer ham med hans egen livsopgave. Drømmen medvirker til at løsne båndene til Freud.

I sidste del af denne drøm befinder han sig i strålende middagssol i en lille italiensk bjergby, der dog alligevel viser sig at være Basel, en bestemt del af Basel. Stadig strålende sol, klokken er mellem tolv og eet og en strøm af mennesker kommer imod ham fra deres arbejdssteder. Midt i strømmen får han øje på en ridder i fuld rustning med en hvid yderkjortel over brynjen, hvori der for og bag er indvævet et rødt kors. Han er fra det 12. århundrede og stiger op ad trappen imod ham.

Jung er på dette tidspunkt 37 år og er altså trådt ind i livets anden halvdel, hvad der i drømmen kommer til ud-

tryk i klokkeslettet. I følge hans egen teori er det det tidspunkt, hvor livsopgaven vil erkendes i sin helhed, den tid hvor de forsømte eller fortrængte muligheder melder sig som problemer, der kræver løsning. Et nyt mål og en ny mening eller måske snarere et mere omfattende mål må findes. Det er sandsynligvis sådanne muligheder, der her fortætter sig i billedet af korsfareren, der stiger op nede fra den lavere bydel og bliver den dominerende skikkelse i drømmen. At han er fra det 12. århundrede hentyder måske til, at det var i det 12. år, Jung havde sin store religiøse oplevelse. I så fald peger denne sammenhæng på endnu ikke virkeliggjorte muligheder i forbindelse med katedralvisionen.

Begyndelsen af drømmen udtrykker, at Jung allerede har et eget, nyt arbejdsområde uden for det sædvanlige psykoanalytiske arbejdsfelt eller altså, at af det arbejde, han hidtil har udført på den freudske linje, er en bestemt del ny og helt hans egen. Man kan gætte på, at det er hans arbejde med fortidige folkeslags myter, som i 1912 resulterede i værket »Wandlungen und Symbole der Libido«, der ligger bag billedet af den italienske bjergby, der dog alligevel er en del af Basel.

De mange mennesker, der i drømmen strømmer ham imøde, kan tolkes som kræfter, der frigøres, nu samarbejdet med Freud ophører eller nu hvor omtalte værk er afsluttet. Dette så vel som understregningen af hans selvstændige arbejde kan ligesom drømmens første akt tjene frigørelsen fra Freud og styrke selvtilliden.

Ligesom Josva skulde drage ind i det hellige land, var det også korsfarerens bestemmelse at drage til det hellige land, dog i en anden mission. I hvilken? Psykoanalysen anså religionen for en illusion og degraderede menneskets åndelige natur til at være en sekundær afledning af driftslivet. Var det Jungs mission at korrigere psykoanalysens fejltagelser? Dette har kun han selv haft mulighed for at finde ud af, men korsridderskikkelsen tyder på, at den opgave, der antydes med denne skikkelse, har noget med kristendommen at gøre.

Ved meditation kommer Jung selv til det resultat, at korsridderen er en repræsentant for gralsridderens verden. »Gralsridderens verden og deres søgen var,« siger han, »dybest set min egen verden, som næppe havde noget at gøre med Freuds. Hele mit væsen søgte endnu noget ukendt, som kunde skænke tilværelsens banalitet mening.« Jung opfatter altså det religiøse, der ligger i billedet, men man har en fornemmelse af, at han ikke gør sig klart, hvad *ridderen* står for. Derfor bør det her understreges, at hvad enten det drejer sig om en korsfarer eller en gralsridder, så kan *ridderen* kun være udtryk for en udadvendt aktivitet. Ridderen er, selv når han er kaldet til gralsridder, en, der kæmper i verden. Ridderen er ingen munk, han kan f. eks. ikke være billede på et indadvendt, mediterende menneske.

Vi skal i det følgende se, hvorledes Jung efter bruddet med Freud kommer ud i en kriselignende tilstand, der ender med en ny livsholdning. Denne er ikke ridderens, men yogiens.

Vendepunktet.

Det var de opfattelser, Jung havde fremsat i »Wandlungen und Symbole der Libido«, der førte til det endelige brud med Freud. Efter dette følte han sig suspenderet og uden ståsted. Det vilde ikke være overdrevet at betegne tilstanden som desorientering, siger han.

Over for patienterne forekom det ham nødvendigt at udvikle en ny holdning. Men hvilken? »Jeg overlod tingene til tilfældet,« skriver han. »Jeg besluttede at jeg først og fremmest uden forudfattede meninger vilde afvente, hvad de vilde fortælle på eget initiativ.«

På det videnskabelige område følte han sig med mellemrum tilskyndet til at fortsætte i det spor, han med »Wandlungen und Symbole« var slået ind på. En undersøgelse af det moderne menneskes myte vilde f. eks. have ligget på denne linje, ligeledes beskæftigelsen med den kristne myte. Begge dele havde han i tankerne, men en indre modvilje herimod gjorde sig gældende og afholdt ham fra at realisere disse ideer.

En række uhyggelige fantasier afspejler denne splittede tilstand, der jo hele tiden ender med, at hans aktive tilskyndelser går i sig selv. I fantasierne, siger han, var der noget dødt til stede, men det levede endnu. F. eks. anbragtes lig i krematorieovne, men derefter opdagedes det, at der stadig var liv i dem. Fantasierne kulminerede i en drøm, hvor Jung kommende fra byen bevægede sig ned gennem en allé med en lang række grave. De mumificerede døde var anbragt på piedestaler, hvor de lå med foldede hænder. Når Jung så på dem, blev de imidlertid levende og åbnede hænderne. De var fra forskellige tidsaldre. Nederst i rækken lå en *korsfarer fra det 12. århundrede*. Han så virkelig ud til at være død, dog rørte også han ved nærmere eftersyn en finger på venstre hånd. Jung følte sig yderst ubehagelig tilpas i drømmen.

Set fra en side taler disse fantasier og drømmen om noget endnu levende i ham, som han forsøger at tage livet af, men som han ikke eller endnu ikke kan få bugt med. »Han« er i dette tilfælde hans ubevidste personlighed, da dette »han« jo ikke forekommer i drømmen.

Set fra en anden side taler drømmen om noget næsten dødt i ham, som han endnu har mulighed for at holde liv i. Det er hans jeg, der har magt til at gøre levende. Og »han« er i dette tilfælde hans bevidste personlighed.

Gennem de to synsmåder bliver hans indre splittelse tydelig.

Men hvad er det, der næsten er dødt, og som endnu kan blive levende? Drømmen nævner »en mand fra 1830erne« og »en fra det 18. århundrede« samt »korsfareren fra det 12. århundrede«. Den sidste kender vi, men hvad betyder de andre? Jung fortæller et sted, hvorledes han satte sig ind i psykologiens historie ved at læse de gamle filosoffer. »Jeg var især fortrolig med skribenterne fra det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede,« skriver han. Herudfra kunde man måske formode, at de mumificerede døde i drømmen er filosoffer og psykologer, mennesker altså, der enten har fundet frem til eller beskæftiget sig med eller tjent deres tidsalders myte. De vilde da være billeder på en række ak-

tive, udadvendte og i de fleste tilfælde videnskabelige holdninger, og drømmen vilde vise, at Jung endnu har disse muligheder, men at han er stærkt i gang med at tilintetgøre dem. Korsfareren er næsten ophørt med at leve, de andre har lidt mere liv. Det er betegnende, at det er hænderne disse skikkelser bevæger: billedet på den udadvendte aktivitet og også videnskabsmandens uundværlige »redskaber«, når han skriver.

Drømmene, der ellers er hans støtte, hjælper ham ikke. Han forstår dem ikke. Hans indre usikkerhed tager til. Det er, som der hviler et psykisk pres over ham, der bliver mere og mere uudholdeligt og til sidst får ham til at frygte en psykisk forstyrrelse. I håb om at finde årsagerne til denne krise gennemgår han to gange hele sit liv, men uden at støde på noget, der kan forklare den. Derefter griber han til en udvej, som man sikkert skal være psykoanalytiker for at finde på. Han siger til sig selv: »Eftersom jeg overhovedet ingenting ved, vil jeg gøre netop det, som falder mig ind.« »På denne måde,« fortsætter han, »underkastede jeg mig bevidst det ubevidstes impulser.«

Det første, der faldt ham ind, var erindringen om barndommens lege med byggeklodser. Dette minde satte nogle følelser i bevægelse, hvad han tog som et tegn på, at drenge endnu var levende i ham, og at der altså inde i ham var noget levende, han kunde knytte til i sin nuværende situation. I den følgende tid gav han sig derfor til at lege med byggeklodser, når som helst han havde fri. »Det var smerteligt og ydmygende for den voksne at indse, at der ikke var andet at gøre end at genoptage børnelegene,« siger han og kalder det et vendepunkt i sit liv, da han modstræbende gav efter og begyndte at lege.

Et vendepunkt var det.

Den initiativløshed, som i denne situation beherskede Jungs bevidste personlighed, ændrede den normale indre balance. Det var, som om et dige var brudt ned, og i den følgende tid skyllede en strøm af fantasier og emotioner ind over ham og truede ham med en psykose. Kun ved opbydelsen af al sin kraft og ved at udfinde en særlig teknik

lykkedes det ham at bevare selvkontrollen og holde stand mod »disse stormløb fra det ubevidste«. Det er første fase i hans konfrontation med det ubevidste.

På et vist tidspunkt i denne fase finder Jung ud af, at det bliver nødvendigt at slippe taget i fantasierne og i stedet lade sig synke ned i dem for ligesom at forstå dem indefra. Han tøver længe med at tage beslutningen, da den indgyder ham angst og i det hele taget byder ham imod. Men en dag »lader han sig falde«. Det bliver indgangen til anden fase, som karakteriseres ved nedstigninger og ophold i den »verden af ubevidste billeder«, der på den ene side leverer de billeder den sindssyge forvirres af og slås med under sin sygdom, på den anden side »er moderskødet for den mytedannende fantasi«, med andre ord: det som Jung andetsteds betegner som det kollektive ubevidste. Medvirkende til hans modige beslutning er tanken om, at hans patienter senere vilde kunne få gavn af hans erfaringer.

Hvad der ellers kan have fremkaldt beslutningen, må vel have været en fornemmelse af, at han ikke kunne blive ved med at holde stand imod fantasierne. Ved at inlde sig med det ubevidste — gå med strømmen i stedet for imod den — kunde han håbe på en lettelse i situationen.

Nogle dage efter, at han har ladet sig falde, drømmer han, at han befinder sig i en bjergegn sammen med en ukendt, brunhudet ung mand, som han senere i den vågne tilstand identificerer som sin primitive skygge. Det er før daggry. Over bjergene lyder Siegfrieds horn. Siegfried er som bekendt oprindelig en mytisk skikkelse, der forekommer i den germanske solmyte. Senere er han en af de mest strålende heroer i den tyske helteedigtning. Navnet betyder: Den, der kæmper sig til sejr for at bringe fred. I drømmen er han i følge Jung billedet på jegviljen eller på jegets heroiske idealisme. Jung forstår efter opvågningen, at Siegfried er ham selv. I den opgående sols første stråler viser Siegfried sig nu oppe på bjergryggen, og derefter kører han på en vogn af dødningsben i rasende fart ned ad klippeskrænten. Da han drejer om et hjørne, affyrer Jung og den brunhudede skud imod ham, og han styrter ned, dødeligt ramt.

Fuld af afsky og anger ved at have ødelagt noget så stort og smukt vender Jung sig for at flygte, drevet af angst for at blive opdaget. Men et kraftigt regnskyl sætter ind og sletter sporene. Faren for opdagelse er forsvundet, livet kan fortsætte, men en uudholdelig følelse af skyld bliver tilbage.

Da Jung vågnede af drømmen, anstrengte han sig for at forstå den, men forgæves. Idet han vil lægge sig til at sove igen, byder en stemme ham under trussel om, at han ellers må begå selvmord, at forstå drømmen. Da han har en ladt revolver liggende ved sengen, tør han ikke lade være med at prøve igen, og det lykkes ham at forstå så meget, at det indre krav bringes til tavshed.

Jungs frivillige underkastelse under de ubevidste indskydelser udtrykkes i drømmen ved, at Siegfried, jegviljen, siddende eller stående på denne vogn af dødningeben, der jo tydeligvis tilhører underverdenen, raser ned ad skrænten — bort fra sit lysrige, mod underverdenen. Det dødeligt sårende skud er den endelige jegkapitulation og svarer sikkert til det øjeblik, hvor Jung »lod sig falde«. Da har han for alvor virkeliggjort den beslutning, der lod ham begynde at lege byggelege. Det dødbringende skud må altså opfattes som en redningsaktion. Helten skydes for ikke levende at styrte ned i underverdenen, hvad der må tydes som afværgelse af en psykose. Men drømmen har mere at sige om dette punkt.

Drabet opfattes af drømmeren som en ugerning, som han føler afsky og anger ved. Samtidig er han angst for opdagelse. Det sidste behøver han ikke at være, meddeler drømmen, idet den lader det regne. Der er jo ingen, der kan opdage det. Han selv og hans brune medskyldige er de eneste vidner. (Det er selve denne tanke, der omsætter sig i regnen, der lader sporene forsvinde.) Men — og det bør understreges — der bliver en uudholdelig følelse af skyld tilbage, som hverken kan være en skyld over for det ubevidste eller jeginstansen, for så vilde den være slettet med regnen og forsvundet med angsten. Det må være en skyld, som jeget føler over for en instans uden for personligheden. Man kan kalde den en religiøs skyld.

Drømmen udtrykker altså — idet man må antage, at enhver anden vilde blive skyldig i samme situation — at man ikke kan underkaste sig det ubevidstes føring uden at pådrage sig skyld. Jeget kan ikke kaste afgørelsen fra sig og dermed ansvaret, som Jung gjorde, da han bevidst underkastede sig det ubevidstes impulser. I religiøse termini: mennesket er ansvarligt for sig selv og for sin skæbne over for en instans uden for mennesket selv. Det er den belæring, drømmen giver en.

Jung drager ikke denne slutning. I stedet forstår han hele dette forløb — konfrontationen med det ubevidste — som påtvunget ham af skæbnen, og i sin tolkning af Siegfried-drømmen, hvor han jo identificerer sig med Siegfried, siger han: »Denne identitet og min heroiske idealisme måtte bringes til ophør, thi der er højere ting end jegets vilje, og for disse må man bøje sig.«

I den sidste tilføjelse må man naturligvis give Jung ret, men spørgsmålet er så blot, om den vilje, han her har bøjet sig for, er »højere«. Det kan den ikke være, når han pådrager sig skyld ved at bøje sig for den.

I sin egen kommentar til drømmen udtaler han, at det i virkeligheden var den brunhudede vilde, som ledsagede ham og som var en legemliggørelse af den primitive skygge, der tog initiativet til drabet. Hvad han bøjer sig for, er altså blot noget ubevidst i hans egen psyke, oven i købet den primitive skygge. Men hans beslutning, der resulterer i byggelegene, taler jo også kun om at underkaste sig de ubevidste impulser. Disse kan aldrig tydes som en højere vilje.

Holdningen at lade de ubevidste indskydelser gælde for en højere vilje kender man nok fra en vis form for kristendom og måske netop fra den form, Jung var opvokset i. Dog er der den forskel, at den kristne, der søger at finde ud af, hvad der er »Guds vilje« i en bestemt situation, forinden i bønnen vender hele sit sind mod Gud, hvor Jung blot lader tilfældet råde. Hvis den kristne, der på denne måde mener at kunne finde ud af, hvad han skal gøre, blot er klar over, at han trods alt handler på eget ansvar og egen

risiko, for det første fordi mennesket aldrig kan unddrage sig sit ansvar og for det andet, fordi mennesket aldrig kan være helt sikker på, at han ikke har misforstået »Guds vilje«, kan man ikke indvende noget mod hans holdning. Men der er en variation af denne holdning, der består i, at man opfatter det, der falder en ind og det, der sker omkring en, som Guds indgriben i situationen. Dette er blot et forsøg på at afstå fra egen afgørelse og dermed fralægge sig ansvaret. Denne holdning minder om Jungs, selv om han jo ikke bevidst har til hensigt at fralægge sig ansvaret og heller ikke ved, at han gør det. Hos ham er Gud blot erstattet med det ubevidste.

Når Jung altså opfatter følgerne af denne sin egen passivitet som en skæbne: »jeg blev tvunget til at gennemgå denne ubevidste proces«, er det ikke rigtigt. Nok ligger det i menneskets lod at pådrage sig skyld, men det vælger selv det, hvorved det bliver skyldigt. Hvis man skulde være korrekt, måtte man vel i Jungs tilfælde sige, at en tilbøjelighed til denne form for passivitet var ham påtvunget af skæbnen, og denne tilbøjelighed blev skæbnesvanger for ham.

Men hvad betyder nu det dramatiske efterspil til drømmen? Hvilken rolle spiller en forståelse af drømmen, og hvorfor er der fare for, at han vil skyde sig, hvis han ikke forstår den?

I drømmen erkender han under billedets form, hvad han har begået, og tager ansvaret for det. Men det er kun hans drømmebevidsthed, der ved det. Efterspillet vil tvinge hans vågne bevidsthed til den samme erkendelse. Det lykkes kun delvist. Dog synes det tilstrækkeligt til at frelse ham fra at blive et bytte for ubevidste skyldfølelser, skyldfølelser han ikke vilde kunne henføre til noget og som i deres uudholdelighed måske kunde drive ham til selvmord. Heraf ses i øvrigt skyldens alvor.

Man kan gætte på, at efterspillet til drømmen er et udslag af hans livsvilje eller af selvopholdelsesdriften.

Men vidste han da ikke i forvejen, hvad han havde begået? Når drømmen lader det være den brunhudede vilde, altså skyggen, der tager initiativet til drabet, så må det vel

afspejle, at selve den tanke at underkaste sig de ubevidste impulser hos Jung også bare har været en indskydelse, hvis egentlige mening og konsekvens han ikke har erkendt. Dette tvinges han nu til gennem drømmen og dens efter-spil.

Erkendelsen af, at det i virkeligheden var ham selv, der var blevet skudt, var ledsaget af en overvældende følelse af medlidenhed med ham selv, siger han. Alligevel frigjorde den kræfter i ham, så han kunde føre sine eksperimenter med det ubevidste til ende.

Vendepunktets konsekvenser for Jungs videnskabelige og religiøse holdning.

Fra begyndelsen, skriver han, havde han opfattet denne konfrontation med det ubevidste som et videnskabeligt eksperiment, han selv styrede, og som han var vitalt interesseret i. Når han senere så tilbage på det, kunde han lige så godt opfatte det som et eksperiment, der anstilledes med ham. Det er karakteristisk for ham, at han opfatter hele forløbet, ikke som en krise, han måske selv har bragt sig ud i ved sin passive holdning, sin underkastelse under de ubevidste impulser, men som en skæbne, hvis kritiske faser, det var pålagt ham at overvinde. »Af egen erfaring,« siger han, »vidste jeg, at jeg ikke ved egen kraft kunde have valgt et mål, der syntes mig pålideligt. Det var blevet klart for mig, at jeg måtte opgive tanken om jegets overordnede stilling. Trods alt var jeg kommet til kort, da jeg søgte at opretholde den. Jeg havde ønsket at fortsætte med min videnskabelige analyse af myter, som jeg havde begyndt med »Wandlungen und Symbole der Libido«. Det var stadig mit mål — men det måtte jeg ikke tænke på! Jeg blev tvunget til selv at gennemgå denne ubevidste proces. Jeg måtte lade mig føre med strømmen uden at vide, hvor den førte mig hen.«

Som det ses af denne udtalelse, er livsmålet blevet et andet. Hvor det før havde været at gøre en aktiv indsats på det videnskabelige område, et forsøg på psykologisk at forstå forskellige folkeslags og tiders myter, i forlængelse af

hvilket også en beskæftigelse med det moderne menneskes myte og en psykologisk analyse af den kristne myte, kristne livsholdninger og anskuelser vilde have ligget, ja, måske været noget centralt (jvnf. korsridderdrømmen), er nu konfrontationen med det ubevidste og en stadig dybere indtrængen i og forståelse af dets hemmeligheder blevet målet.

»Som ung mand,« siger han, »havde mit mål været at fuldføre noget i min videnskab. Men så mødte jeg denne lavastrøm, og lidenskabens ild omdannede mit liv. Den var det urstof, som drev mig fremad, og mine arbejder er mere eller mindre vellykkede bestræbelser på at indkorporere denne hede materie i min tids verdensanskuelse. De år, i hvilke jeg forfulgte mine indre billeder, var de vigtigste i mit liv — med dem var alt væsentligt afgjort. Med dem begyndte det hele; de senere detaljer er blot tilføjelser og klargørelser af det, som brød frem fra det ubevidste og først næsten oversvømmede mig. Det var mit livsværks urstof.«

Jungs videnskabelige aktivitet kommer altså udelukkende til at bestå i et forsøg på at tolke og fremstille disse erfaringer med det ubevidste. Han håber herved at kunne gøre dem forståelige for andre og samtidig at vise, at det udelukkende drejer sig om almene fænomener.

Alle hans værker bliver på denne måde udtryk for hans indre udvikling. »Alle mine skrifter er så at sige svar på opgaver stillet mig indefra; deres udspring var skæbnebestemt tvang. Det jeg skrev, overfaldt mig indefra.«

Hans videre udvikling i den retning, han her er slået ind på, fører ham, som vi skal se, til en erkendelse af det, han forstår ved »selvet«. Da han opfatter en sådan erkendelse som målet for den psykiske udvikling i det hele taget, bliver den vej eller den metode, der fører til dette mål og som han kalder individuationen, det centrale i hans terapi.

Hans følelsesbundne forhold til kristendommen, der hænger sammen med forholdet til faderen og barndomsmiljøet, gør sig også gældende under de ændrede indre betingelser og resulterer i en tolkning af kristendommen ud fra hans erfaringer med det ubevidste. Det sker i »Antwort auf Hiob« (Svaret på Job).

En drøm, han har i tilknytning til dette værk er ganske interessant (Erindringerne II s. 97 ff.). Den viser nemlig for det første, hvor perifert, d.v.s. hvor fjernt fra det centrale i hans personlighed hans eget ubevidste opfatter hans interesse for det kristelige. I drømmen *tager han ud* til sin for længe siden afdøde fader, der boede *et ukendt sted på landet*.

For det andet viser drømmen, at hans ubevidste opfatter hans kristelige forestillinger som forældede. Stedet, han tager ud til, er *et forladt badested*, huset *et slags mausolæum i det 18. århundredes stil*, hvor *hans fader er kustode*. Det skal lige for humorens skyld fortælles, at en anden drøm lader de samme fra faderen stammende forældede kristelige forestillinger optræde som fisk sat på sprit(!) i et fiskelaboratorium tilhørende faderen.

For det tredje viser den omtalte drøm, hvor dårligt Jungs beskæftigelse med det kristelige passer til hans nuværende holdning. Hans egen indre sjælsharmoni er i drømmen fremstillet som en mandala-agtig (firdelt-symmetrisk-cirkulær) udformning af det indre rum i en tårnagtig bygning med tyk mur. *Den harmoniske helhed i dette rum forstyrres* af en stejl trappe, der fører fra centrum op til en lille dør et sted på væggen. Denne trappe er et billede på Jungs beskæftigelse med kristendommen i omtalte bog. Ad den skal hans fader nemlig føre ham op i »den Højestes nærvær«.

For det fjerde fortæller drømmen, at Jung fuldstændigt bøjer sig for sin faders anskuelse, kun med den forskel, at han tolker disse forestillinger psykologisk. *Han og faderen knæler nemlig ved den nederste ende af den omtalte trappe og lægger panden i gulvet*, d.v.s. *Jung kan ikke tvinge sin pande længere ned end til en millimeter fra gulvet*. Denne millimeter er det forbehold, den psykologiske tolkning betyder. Her må det da også lige nævnes, at Jungs ubevidste ved, at en psykologisk tolkning, som den han fremsætter i bogen, ikke er mulig, ja, at den er latterlig. Drømmen lader nemlig i begyndelsen faderen udlægge noget i Det gamle testamente for Jung og en psykiater. Ingen af dem forstår et ord af, hvad faderen siger. *Psykiateren*, som jo også er

psykiateren Jung eller med et fagudtryk: Jungs persona, *ler højt*, men drømmens jeg, som jo er sønnen eller Jung i sønnerollen, mener, at der må være mening i den gamle mands snak, selv om de ikke forstår den! Jung tolker fejl-agtig psykiateren som sin skygge. Det kommer af, at han stadig synes, det er grimt at le ad faderen.

For det femte kasserer Jungs ubevidste simpelthen hele bogen »Antwort auf Hiob«, idet drømmen *med denne tolkning af kristendommen lader ham beklæde en Uriaspost*, d.v.s. en post der ikke kan forsvares. Drømmen fortæller nemlig, at oppe bag den lille dør for den øverste ende af trappen, som Jung skal opad, bor Urias, kong Davids felt-herre.

Jung forstod ikke drømmen. Derfor fuldførte han sit arbejde og udgav »Antwort auf Hiob«.

Yogien.

Opgivelsen af jegviljen eller jegets overordnede stilling reducerer jegets magt, men lader det stadig beholde vigtige funktioner. Det understreges f. eks. meget stærkt, at det under arbejdet med de ubevidste billeder er vigtigt at skelne mellem bevidstheden og de ubevidste forestillinger. »I sidste ende er den afgørende faktor altid det bevidste, som forstår det ubevidstes manifestationer og indtager en holdning over for disse.« Der tales også om, at indsigten i det ubevidste må omdannes til en etisk forpligtelse, hvis mennesket ikke skal berøves sin helhed. Jeget har altså bl. a. til opgave at forstå, at kritisere og vurdere de ubevidste forestillinger og ved denne sin kontrolvirksomhed sørge for, at ligevægten mellem bevidst og ubevidst ikke forstyrres. Der er med andre ord skabt en sjælsharmoni, hvis opretholdelse jeget har ansvaret for. Men denne sjælsharmoni er oprindeligt kommet i stand ved, at jeget har tilpasset sig det ubevidste, ved at det, som han også udtrykker det, »er kommet til rette med det ubevidste«.

Når Jung her og andetsteds understreger jegets betydning, må man gøre sig klart, at det er dette reducerede eller amputerede jeg, han taler om. Det er et jeg, der ikke blot

er passivt over for det ubevidste, men som heller ikke »utidigt blander sig i skæbnens hensigter«. Det har virkelig opgivet sin førerstilling.

Hvis man skulde anskueliggøre disse indre forhold i et billede, kunde man måske bruge det gamle billede af kusken med vognspandet. Hvor hos Platon kusken, den erkendende bevidsthed, har sit mas med at få hestene til at gå i spand og lystre *hans vilje*, når han vil have dem til at bringe ham op på himmelhvælvingens ryg til skuets af den evige væren, dér sidder hos Jung kusken på bukken med slappe tøjler, kun vågende over at vognen holder sig på vejen, så han ikke falder af, mens *hestene bestemmer*, hvor der køres hen. Og vejen går ikke til himlen, men indad mod centret til erkendelse af »selvet« eller »personlighedens helhed« i den særlige betydning, Jung lægger i disse udtryk.

Jung fortæller, at han i 1918 hver morgen skitserede en lille cirkulær tegning, en mandala (symbol for selvet) i sin notesbog. Den syntes at svare til hans daværende indre situation. Ved hjælp af disse tegninger kunde han iagttage sin psykiske udvikling fra dag til dag. Først efterhånden fandt han dog ud af, hvad mandala virkelig er, nemlig (med et citat fra Faust II): »Skabelse — omskabelse, den evige menings evige underholdning.« »Den er et udtryk for selvet, personlighedens helhed.«

Han indså nu, at alle de veje, han havde fulgt, førte tilbage mod et enkelt punkt, midtpunktet. Mandalaen er udtryk for alle veje, den er vejen til midtpunktet, til individuationen, til virkeliggørelsen af »selvet«. »I årene mellem 1918 og 1920,« skriver han, »forstod jeg, at målet for den psykiske udvikling er selvet. Der findes ingen lineær udvikling, kun selvets circumambulation (kredsbevægelse). En entydig udvikling findes højst i begyndelsen, senere leder alt til centret. Denne indsigt gav mig fasthed og gradvist vendte min indre ro tilbage. Jeg vidste, at jeg ved at finde mandalaen som udtryk for selvet havde nået det, som for mig var det yderste. Måske ved en anden mere, men ikke jeg.« Senere oplever han mandalaen i en drøm. »Efter

drømmen opgav jeg at tegne og male mandalaer. Den udtrykte klimaks i bevidsthedsudviklingen. Den tilfredsstillende mig fuldstændigt, da den gav et totalbillede af min situation.«

Her må vi standse et øjeblik og spørge: Hvis mandalaen er et totalbillede af Jungs situation, er den så ikke blot et billede på den højst mulige udvikling af den sjælsharmoni, han har opnået ved at amputere sit jeg? Og hvis den er det, kan den så blive målet for den psykiske udvikling i det hele taget? Hans skæbne er jo ikke en hvilken som helst andens skæbne og desuden: var det hans uundgåelige skæbne? Når han siger, at en lineær udvikling kun findes i begyndelsen, er det så rigtigt? Eller er det ikke, fordi han selv bøjede af fra den lige linje, ved at underkaste sig det ubevidstes føring? Gjorde han med andre ord ikke selv denne udvikling til sin skæbne? Vi så ham pådrage sig skyld ved denne jegreduktion.

Oksen er en kastreret tyr med et andet udseende og andre egenskaber end tyren. Når oksen er smuk og veludviklet, kan man så betragte den som målet for tyrens udvikling slet og ret? Som idealet? Men er det i virkeligheden ikke et lignende amputeret ideal, Jung opstiller for den psykiske udvikling?

I 1914 har Jung en drøm, der synes at vise ham hans livstræ: et stort løvbærende træ uden frugter. Bladene var af frosten omdannet til søde vindruer fulde af helbredende saft. I drømmen plukkede han druerne og gav dem til en stor ventende skare.

Den tanke strejfer en uvilkårligt, om det ikke kan være mangelen på frugter, der har gjort denne udvikling af bladene mulig? Men i alle tilfælde, er det ikke et helt egenartet og specielt træ, dette træ, der jo på en måde har trukket sig ud af livets kredsløb, af dets evige væksel mellem fødsel og død? Kan et sådant træ opstilles som et idealbillede for andre små frugtbærende træer? Jeg synes det ikke.

Den livsholdning, som Jung er nået frem til som den endelige, er fremstillet i en drøm, han har i sin alderdom.

Ja, denne drøm skildrer dybest set, hvad det er, der foregår med ham under konfrontationen med det ubevidste.

I drømmen vandrer han i strålende solskin henad en lille vej i et bakket landskab med udsigt til alle sider. Da kommer han til et lille kapel ved vejkanten, og da døren står på klem, går han indenfor. Til hans store forbavselse er der intet Mariabillede på alteret, heller intet krucifiks, derimod et prægtigt blomsterarrangement. På gulvet foran alteret vendt imod ham får han øje på en yogi i lotusstilling og i dyb meditation. Da han ser nærmere på ham, opdager han, at han har hans eget ansigt. Ved denne opdagelse farer han forskrækket sammen og vågner.

I denne drøm ser vi Jung optræde i to roller, for det første som vandringsmanden, der i fuldt dagslys vandrer henad sin sti, ud i verden, med udsigt i alle retninger. For det andet som den mediterende yogi inde i kapellet. Vi ser vandringsmanden afbryde sin vandring for at træde ind i kapellet, mens yogien sikkert har siddet her hele tiden. Vi er vidne til vandringsmandens undren over, at der ikke er et kristent symbol på alteret. Vi forstår hans undren, hvis han da opfatter sig selv som en kristen, en katolik eller en protestant, for det er jo hans, Jungs, eget kapel, han træder ind i, hans eget indre. Ligeledes forstår vi hans forskrækelse ved at opdage, at han selv er den yogi, der sidder og mediterer. Mediterer over hvad? Ja, over det som blomsterne på alteret bag ham er udtryk for. Hvorfor skulde han ellers netop sidde her? Han mediterer over det ubevidste, det ubevidste liv eller skønheden i det ubevidste liv. Det som Jung jo nåede frem til at betragte som det egentlige.

Men nu de to sider af Jung, vandringsmanden og yogien?

I den første del af erindringerne fortæller Jung, hvorledes han allerede i sin barndom havde fornemmelsen af at være to personer. Den ene var skoledrengen, den udadvendte, opmærksomme, hårdtarbejdende, den anden var en person fjernt fra mennesker, nær naturen, nær forfædrene, nær natten og drømmen og alt hvad »Gud« frembragte i ham. Så snart han var alene eller når han led skuffelser i

den ydre verden, trak han sig tilbage til personlighed nr. 2. Når han således havde trukket sig tilbage til personlighed nr. 2, blev hans aktive og erkendende ego passivt, det var næsten som person nr. 1 ikke eksisterede. Når derimod jeget trådte frem og identificerede sig med nr. 1, blev personlighed nr. 2 fjern og uvirkelig som en drøm. Mellem hans 16. og 19. år, siger han, trådte personlighed nr. 1 stadig tydeligere frem og i studietiden finder han ud af, at han må afgøre sig for person nr. 1. »Jeg indså klart, at min sti uigenkaldeligt førte udad.« »Jeg måtte efterlade nr. 2 bag mig, det var klart.« Denne afgørelse skildrer han som et opgør mellem de to personligheder, der endte med, at hans jeg henførtes til nr. 1 og skiltes fra nr. 2 i samme grad. Nr. 2 kom herved til at spille rollen som en faktor i baggrunden af hans nr. 1 eksistens, »aldrig klart afgrænset, men dog definitivt til stede«.

Det er disse to personligheder, vi genfinder i drømmen. Nr. 1 som vandringsmanden, nr. 2 som yogien.

Vandringsmanden har ikke mere et bestemt mål, han vandreri imod, som korsridderen der skulde til det hellige land, men hans religiøsitet lader ham træde ind i kapellet ved vejen. Her identificerer han sig med yogien: personlighed nr. 1 inddrages altså, smelter sammen med eller opgives til fordel for nr. 2. Dette er netop, hvad der er sket under konfrontationen med det ubevidste. Her i kapellet bliver person nr. 1 konfronteret med det ubevidste i form af blomsterne på alteret og erkender derefter sig selv som yogien eller yogien som sig selv, hvad der er det samme.

Jung tyder ganske vist drømmen anderledes. Allerede i opvågningsøjeblikket tyder han yogien som selvet. »Jaså, han er den som mediterer mig. Han har en drøm, og jeg er den drøm . . . . Mit selv trækker sig ind i meditation og mediterer min jordiske form.« Denne tolkning kan ikke være rigtig. Den stemmer ikke med hans øvrige fremstillinger af selvet. Selvet kan ikke befinde sig i dette lukkede, oven i købet asymmetriske rum. Det er jo ikke spærret inde i psyken. Ganske vist kan mandalaen, billedet på selvet, bruge cirklen, den lukkede kreds som sit udtryk, men kun

som tegnet på uendeligheden, den evige kredsbevægelse. Kapellet derimod er noget endeligt og begrænset, Hvor Jung drømmer om selvet, er drømmebilledet en åben plads i en by. Et midtpunkt i en by, som jo selv er et midtpunkt, et sted hvorfra vejene går ud og hvortil vejene fører ind. Kapellet i drømmen er ikke noget midtpunkt, man drejer af fra vejen for at komme derind. Yogien er heller ikke noget midtpunkt i kapellet. Kapellet er derimod billedet på det indre rum i sjælen eller »det indre«, som man trækker sig ind i, når man koncentrerer sig.

At Jungs religiøse holdning er beslægtet med en bestemt form af indisk religiøsitet, giver sig også til kende i en vision, han har under en svær sygdom, hvor han er ved at dø. I visionen føler han sig svævende i rummet højt oppe over jorden. Det er ikke Schweiz, der ligger der langt nede under ham, men Ceylon og Forindien med det snedækkede Himalaya i nord. »Og langt borte som oppe i det venstre hjørne kunde jeg skimte en del af Middelhavet. Mit blik var først og fremmest rettet derimod,« siger han.

Ud fra sin forkerte tolkning af yogidrømmen mener Jung, at hensigten med drømmen er at fremkalde en vending i forholdet mellem jegbevidstheden og det ubevidste og at fremstille det ubevidste som skaber af den empiriske personlighed. Vor ubevidste eksistens skulde i følge dette være den virkelige og vor bevidste verden en art illusion. Det er klart, at dette forhold meget slående ligner den orientalske opfattelse af Maya, føjer han til.

Men denne opfattelse må afvises sammen med den forkerte tolkning af drømmen. Hvad drømmen fremstiller, er en vending i Jungs personlige liv. Det er den ændring i livsholdningen, der finder sted i begyndelsen af anden livshalvdel og som billedligt kan udtrykkes ved, at korsridderen udskiftes med yogien.

Herefter forstår man, at krisen i hans liv bestod i, at personlighed nr. 1, der havde haft føringen i hans forsknings første år, under samarbejdet med Freud og under udarbejdelsen af »Wandlungen und Symbole der Libido«, af en eller anden grund svækkes, begynder at vige og til sidst

lader sig fortrænge af personlighed nr. 2. De tidligere nævnte drømme og fantasier om ligene, der ikke er rigtig døde, vidner om svækkelsen af personlighed nr. 1.

Giver man sig til at forske efter årsagerne til krisen, må man formode, at de faglige divergenser mellem ham og Freud samt bruddet har været medvirkende til at slå grunden bort under ham. Hans forhold til Freud har sandsynligvis lignet forholdet til faderen: han har stået ham meget nær, set op til ham og samtidig været uenig med ham på væsentlige punkter. Men han fandt ingen forståelse for sine synspunkter, hvorfor uenigheden var ham til stor pine. Og selv om han jo forudså bruddet, må man forestille sig, at det har været et hårdt slag for ham. Han havde på det tidspunkt ikke fundet sit ståsted, hverken i religiøs eller i videnskabelig henseende.

I religiøs henseende var det gået ham således: Barndoms-miljøets kristendomsopfattelse var for snæver for en ånd af hans format. Allerede som 11–12 årig måtte han sprænge denne spændetrøje. Det skete i katedralvisionen og hans skæbne skænkede ham sammen med den hans første mystiske oplevelse. Men barndoms miljøet havde allerede præget ham for stærkt, hvorfor han mistolkede visionen og af den afledte et gudsbegreb, der ikke på nogen måde svarede til hans egentlige higen. Sandsynligvis af denne grund var det ham umuligt at realisere korsridderen.

Ved bruddet med Freud mistede han som sagt for nogen tid fodfæstet og søgte at redde sig ved at opføre sig efter et gammelt kendt mønster: han trak sit jeg tilbage fra personlighed nr. 1 til personlighed nr. 2. I barndommen havde han kunnet veksle mellem de to personligheder; nu var valget uigenkaldeligt.

I yogien forenede Jung videnskabsmanden og den religiøse. Et langt stykke vej kan disse to sandhedssøgere følges ad. Begge er grebet på det følelsesmæssige område, omend i forskellig grad, videnskabsmanden af sin lidenskabelige interesse, den religiøse af det numinøse for at bruge Jungs eget udtryk, begge søger en højere erkendelse og begge har viljen, den ene til at bruge sandheden, den anden til at lade

sig bruge af den. Bag de fænomener, Jungs »videnskabelige eksperiment« lod ham komme i berøring med, anede han noget guddommeligt. I sine mystiske oplevelser erfarede han noget numinøst. »Forskellen mellem de fleste mennesker og mig er, at de »adskillende vægge« er gennemsigtige for mig.«

Dog — vandringsmandens vide udsyn og hans frihed til at følge sine længsler »over de høje fjelde« gav Jung afkald på. I stedet blev han — som yogien i kapellet — en slags livsvarig fange i sin egen psyke, fascineret af det ubevidste og dets manifestationer. Det er tragisk at høre hans sidste bekendelse, det resultat han kom til ved enden af sin livsbane:

»Jeg er forbavset, skuffet, tilfreds med mig. Jeg er bedrøvet, nedslået, begejstret. Jeg er alt dette på en gang og kan ikke nå noget endeligt facit. Jeg er ikke i stand til at fastslå en definitiv værdi eller værdiløshed; jeg ejer ingen bedømmelse af mig selv og mit liv. Der er intet, jeg er helt sikker på. Jeg har ingen definitive overbevisninger — ikke om noget som helst.«

Efter denne belysning af Jungs livsholdning melder sig spørgsmålet om terapien og den udviklingsmulighed, der er givet med individuationen. Angående det sidste skriver Jung i bogen »Det ubevidste«: »Der findes relativt mange, der også efter opnåelsen af det terapeutiske resultat for deres egen udviklings skyld gennemløber yderligere forandringsstrin.«

Spørgsmålet er altså: Bør individuationen og yogiholdningen opstilles som et mål for det moderne menneskes psykiske udvikling?

Vi har allerede været inde på dette spørgsmål og har set, hvorledes denne vej og denne holdning er tæt forbundet med Jungs egen individuelle skæbne, såvel den ydre som den indre. Vi har også set, hvorledes yogiholdningen er fremkommet ved en tilbagetrækning (regression) til en tidligere holdning, nemlig en holdning der undertiden var fremherskende i barndommen. Vi ved endvidere, at yogi-

holdningen tilhører en anden kultur og et tidligere bevidsthedstrin i menneskeheds udvikling. Endelig har vi set, hvorledes den kun kan fuldbyrdes ved en opgivelse af jegviljen, den udadrettede og mod fremtiden rettede jegfunktion, og hvorledes denne opgivelse er forbundet med pådragelse af skyld.

Jungs livstræ, så vi, var uden frugter. Det kunde måske tydes, som at denne bevidsthedsudvikling ingen fremtid har.

Af alle disse grunde må vi svare nej til spørgsmålet.

Men bortset herfra måtte svaret alligevel blive nej. Realisationen af selvet kan hverken være et livsmål i sig selv eller et mål ved siden af livsmålet. Det kan derfor heller ikke være målet for den psykiske udvikling.

Ligesom mennesker med legemlige defekter kan virkeliggøre store mål i deres liv, endog på det legemlige område, således ser vi gang på gang mennesker, der psykisk er alt andet end harmonisk udviklet, ja, som undertiden har psykiske grundskader, skabe værdier, der ikke blot er til glæde eller gavn for dem selv, men for store grupper af mennesker i tiden og eftertiden. Herhjemme behøver vi blot at tænke på Grundtvig, Søren Kierkegaard og H. C. Andersen.

Hvis mennesker, der vil noget og kan noget, først skulde tænke på deres psykiske udvikling, hvad vilde der så blive af deres værker? Og når de har skabt deres værker, hvilken interesse har det da for dem selv eller andre at få konstateret, om de realiserede deres selv eller ej?

En kunstigt frembragt interesse for den psykiske udvikling, for en realisation af selvet, kan faktisk kun trække et menneske bort fra det, der er dets egentlige opgave her i tilværelsen, nemlig at leve med de andre og for de andre og for fremtiden.

Jung har naturligvis ret i, at vor bevidsthed tit misforstår tingene, og at vi som følge af disse misforståelser ofte bringer os selv i vanskelige eller uløselige situationer og indtager krampagtige og forkerte holdninger. Og han har ret i, at hvis vi f. eks. var opmærksomme på vore drømmes korrektiver, vilde vi undgå mange konflikter og forviklinger.

Men lige så rigtigt dette er, lige så forkert er det af den grund at overgive sig til det ubevidstes *føring*.

Det Jung siger om selvet eller personlighedens helhed kan kun have gyldighed for en person med et amputeret eller passivt jeg. Personlighedsudviklingen må stille mod en anden helhed, når det drejer sig om en person, hvis jeg har beholdt sin oprindelige og naturlige førerstilling. Det selv, man i dette tilfælde vilde kunne tale om, vil måske snarere ligne det, som Kierkegaard taler om i »Sygdommen til døden«.

Når Jungs ubevidste fantasi med stor visdom betegner jegviljen med navnet Siegfried, så peges der i hvert fald derved på et andet harmonisk forhold mellem det bevidste og det ubevidste end det Jung har fundet frem til ved opgivelsen af jegviljen, nemlig på det forhold, der indtræder, når jeget uden at komme i konflikt med det ubevidste, men tværtimod ved dets hjælp fører personligheden frem mod dens individuelle mål — som en skipper på en skonert ved at stille sejlene rigtigt udnytter vindkraften, således at han både kan sejle *med vinden* og *mod vinden*. Det er vel overflødigt at bemærke, at vinden her skulde være et billede på det ubevidste.

Terapien har hjulpet mange syge, hjulpet dem til at stille sejlene rigtigt. Men det må være målet så hurtigt som muligt at lade de helbredte træde ud af denne kredsen om deres egen psykiske udvikling og komme i gang med de opgaver, fremtiden stiller. På dette punkt forekommer det mig, at eksistenspsykologien har et sundere syn på tingene.

Ellen Grønlund.

Juledagsprædiken

Det var med store forventninger, jeg for nogle år siden opsøgte det sted på den jyske højderyg, hvor Skernåens og Gudenåens kilder efter sigende er. Man kendte disse vandrige åer, havde utallige gange passeret dem og også, når lejlighed gaves, fulgt deres løb et lille stykke vej. Nu stod man altså der, hvor det hele begynder. Hvad havde man ventet sig? Noget i retning af en kilde, der sprang op af jorden og forbandt sig med en kilde længere nede, kilde-spring ved kildespring! Og hvad fandt man? Man stod midt i et stort, sumpet område, det sivede og boblede allevegne mellem flæg og mosetuer, men ingen kunne pege på kilden og sige, at netop her begynder Gudenåen. Dens udspring unddrog sig iagttagerens blik — og dog kunne han ikke nægte, at det virkelig var her, det foregik, for nogen kilometer derfra løb den allerede med den stille kraft, som alle, der har stået og set på en å's skridende vande, kender. Men udspringet var altså i det skjulte.

Det er imidlertid ikke bare som turist i det jyske sommerland, man kan gøre en sådan erfaring. Gang på gang står man over for noget i sin tilværelse, som man nysgerrigt opsøger for at aftvinge det besked om dets udspring, og man oplever gang på gang, at det unddrager sig al iagttagelse og efterforskning. Man står midt i et vandfyldt terræn, på gyngende mosetuer; men hvor er kilden henne?

Nu kunne man tro, at jeg med dette tænkte på særlig mystiske områder i et menneskes tilværelse, dets gådefulde religiøse landskab, men det er slet ikke tilfældet. Det er det, at jeg f. eks. står over for et menneske, der siger til mig, at det elsker mig — til trods for at jeg slet ikke kan begribe, hvad der er hos mig, den kærlighed kan være rettet imod. Det er det, at jeg gang på gang møder den mest ubegrænsede tillid hos mit barn — til trods for at min for-

beholdenhed og bagklogskab synes at umuliggøre al tillid. Det er det, at jeg møder en godhed hos en anden — jeg, der ingen grund kan finde til at vise mig godhed. Forsøger jeg, når alt dette møder mig, at gribe bag om det, at finde udspringet, hvorfra det vælder frem, vil jeg komme til kort. Jeg kan ikke komme bag om de ting, jeg her har nævnt, og forholde mig iagttagende til dem og aftvinge dem deres hemmelighed. Forsøger jeg alligevel, så står jeg tilbage med nogle teorier om kærlighed, tillid og godhed, teorier, som forklarer nogle sjælelige mekanismer for mig, men ikke oplyser om selve sagen, som jeg netop ved min betragtning har bragt i fare. For man kan ikke på en gang stå i et forhold til et andet menneske og tillige være iagttagende over for dette forhold, som man ikke kan se betragtede på den plet jord, man står på med sine fødder. Man må enten vælge at stå der eller flytte sig og give sig til at undersøge stedet.

Alt dette vil sige, at det bærende i ens liv, hvad enten man nu vil kalde det kærlighed, tillid eller den godhed, man har mødt, kommer man ikke om bag ved, som man videnskabeligt kan komme bag ved en ting og iagttagende undersøge den fra alle sider. Når en siger til mig: Jeg elsker dig! så kan jeg vælge at tro den eller at tvivle på den, men en tredje mulighed gives ikke: at gøre den til genstand for undersøgelse og vurdering.

Der er en dansk forfatter, der om juleevangeliet har sagt nogen ord, der fortæller os, at det netop er en kærlighedserklæring, vi har med at gøre, hvor meget end ordene kan synes at fortone sig i det legendarisk idylliske eller dunkelt filosofiske. Han siger, at juleevangeliet fra første færd her i Norden har været hørt som »et under for øret«. »Bevidstheden må et øjeblik opgive sig selv, afdø idet dette fuldstændig ubegribelige og dog dybt forståede trænger ind.« Netop sådan møder en kærlighedserklæring os, som noget vi aldeles ikke begriber og ikke skal begribe, men som vi forstår med vort hjerte, idet vor bevidsthed for et øjeblik undlader al selvbeskæftigelse, når den hører det forløsende ord sagt til os.

At forstå har i denne sammenhæng noget at gøre med at stå for — stå over for den, der erklærer en sin kærlighed. At begribe vil derimod netop sige at gribe bag om, efterforskende at trænge frem til kildespringet. Det er ikke tilfældigt, at digteren bruger netop de to ord.

»Der er et sted i menneskets inderste; fra dette sted udgår kærlighedens liv, thi »fra hjertet udgår livet«. Men see dette sted kan du ikke, hvor langt du end trænger ind, oprindelsen unddrager sig i fjernhed og skjulthed, selv når du er trængt længst ind, oprindelsen er endnu bestandig som et stykke længere inde, ligesom kildens udspring, der just, når du er det nærmest, er længere borte. Fra dette sted udgår kærligheden, ad mangfoldige veje, men ad ingen af disse veje kan du trænge ind i dens skjulte tilblivelse. Som Gud boer i et lys, fra hvilket hver en stråle udgår, der oplyser verden, medens dog ingen ad disse veje kan trænge ind efter for at see Gud, thi lysets vej forvandle sig til mørke, når man vender sig mod lyset: således boer kærligheden i det skjulte, eller skjult i det inderste. Som kildens væld ved sin rislens nynnende overtalelse lokker, ja næsten beder mennesket at gå ad den vej, og ikke nysgerrigt at ville trænge ind for at finde dens udspring og gøre dens hemmelighed åbenbar; som solens stråle indbyder mennesket ved dens hjælp at betragte verdens herlighed, men advarende straffer den formastelige med blindhed, når han vil vende sig om for nysgerrigt og frækt at opdage lysets oprindelse; som troen vinkende tilbyder sig at være menneskets ledsager på livets vej, men forstener den frække, som vender sig om for frækt at begribe: således er det kærlighedens ønske og bøn, at dens forborgne udspring og dens skjulte liv i det inderste må forblive en hemmelighed, at ingen nysgerrigt og frækt vil trænge forstyrrende ind for at see, hvad han dog ikke kan see, men hvad han ved sin nysgerrighed kan forspilde sig glæden og velsignelsen af.«

»Kærlighedens skjulte liv er i det inderste, uudgrundeligt, og da igen i et uudgrundeligt sammenhæng med hele tilværelsen. Som den stille søe grunder dybt i de skjulte kildevæld, hvilke intet øje så, således grunder et menneskes kær-

lighed endnu dybere, i Guds kærlighed. Dersom der intet væld var i bunden, dersom Gud ikke var kærlighed, da var hverken den lille sø, ej heller et menneskes kærlighed.«

Det, der skal siges med de ord af Søren Kierkegaard, er, at vi aldrig trænger om bag ved den kærlighedserklæring, som juleevangeliet er. Hvad der kan fastslås som historisk kendsgerning er, at Jesu fødtes, mens Augustus var kejser i Rom og Kvirinius landshøvding i Syrien. Men vi kan ikke trænge bag om juleevangeliets ord og sikre os, at dette barn er Guds kærlighedserklæring til mennesker, vi kan ikke trænge bag ved det opvæld af kærlighed, hans ord bringer, men de møder os som en kærlighedserklæring, vil tros af os som det under, der gør vor tilværelse levende.

Det er somme tider man træffer mennesker, der taler som om det, at de ikke vil vide af denne kærlighedserklæring, betyder, at så gælder den ikke, så er den egentlig slet ikke til, ja, det er det samme, som den slet ikke var udtalt. Men en erklæring er en erklæring i det øjeblik, den er givet, og ikke først, når den godtages af os. I den gamle oversættelse af englens ord til hyrderne på marken kom det stærkere frem end i den oversættelse, vi bruger. Der hedder det: »Se, jeg forkynder jer en stor glæde, som skal være for hele folket.« I den gamle oversættelse stod et ord, der griber langt dybere ind og dybere ned end dette »skal være«. Der stod »en stor glæde skal *vederfares* hele folket.« Og dette *vederfares* tjener til at holde Jesu fødsel og Jesu liv som virkelig begivenhed fast for os som Guds kærlighedserklæring, der *er* udtalt.

At den skal være for hele folket kan forstås som om der fremsættes et fordelagtigt tilbud, som folket nu passende kunne gøre brug af. Glæden er i vor hånd, den ligger til afhentning eller også bringes den tjenstvilligt ud til dem, der ønsker den. Men noget, der *vederfares* en, er noget, der sker en. Det er et aktivt og indgribende ord, der melder om en begivenhed. Et barn, der fødes ind i slægten, er noget, der *vederfares* slægten, hvor meget man end nægter at kendes ved det barn. Når det hedder om glæden, at den *vederfares* os, så vil det sige dette: at vi kan ikke stå ved

siden af den og betragte den, som man betragter en genstand.

Det, der vederfares os, udtrykkes i kærlighedens billedsprog: i vore salmer og i vore tegn. Men ingen skal være i tvivl om meningen, når vi nu om lidt synger: Er I fattige og arme, ind kun stig, han er rig og har hjertevarme. Det vers gælder netop for dem, der måske slet ikke med sig selv synes de er fattige og arme, men egentlig godt kan klare for sig selv her i livet. Det er, når alt kommer til alt, det selvtilstrækkelighedens »evangelium«, som er fattigere end alt andet.

Den glæde, der vederfares os med juleevangeliet, udtrykkes af Paulus sådan: Guds søn Kristus var ikke ja og nej, men Guds ja er ved ham kommet til verden. D.v.s. Gud siger ikke snart ja og snart nej, eftersom mennesker opfører sig, men Jesu ord og gerninger fortæller om et ubetinget ja til mennesker, en ubegrænset tillid, et kærlighedens vove-mod, som ingen grænser kender. Det er det Guds ja, der vederfares os med budskabet i dag: Et barn er født os, en søn er givet os. På hans skulder skal herredømmet hvile.

Jeg tror, alle forældre er enige med mig om, at den mest afgørende måde, livet kan sige ja til mennesker på, er, når de får et barn. Det er sandt, at der er megen dyrkelse af det barnlige og meget føleri i forbindelse med julemotivet: barnet i krybben. Men det rokker altsammen ikke ved den kendsgerning, at den mest afgørende måde, tilværelsens ja kan udtrykkes på, er gennem et barns fødsel. Det er hver gang et under. Og barnet vokser op, dets tilværelse former sig som en række valg, som det gør for os alle: det vælger uddannelse og stilling, vælger det menneske, det skal giftes med, vælger interesser o.s.v. Mulighederne indskrænkes som årene går, de *vælges* fra en efter en — og dette er ikke i sig selv en fattigdom, det kan ikke være andet. Men en dag opdager man, at selve livsmuligheden er borte, man er blevet fremmed for sit liv, fordi man valgte at elske sig selv højere end livet. Det er fattigdommen.

Det særlige ved det barn, vi fejrer i dag, var, at han vedblev at være barn hele livet. Han bevarede livsmulig-

heden, fordi han valgte at elske livet i stedet for at elske sig selv. Derfor er hans kærlighed altings begyndelse. Derfor blev han aldrig som vi og vore børn gør: fremmed for sit eget liv. Selv om også hans liv gennem de valg, der hører med til livet, blev yderst begrænset, ja, så begrænset, at han til sidst hang på et kors, satte han ikke sin lydighed over for livet over styr, men forblev det tro til sin sidste time. Mulighederne i det ydre var få, men kærligheden kræver ikke megen plads, der er plads nok i krybben og på korset. Han var et menneske, som elskede livet, som ingen før eller siden har gjort det, elskede det sådan, som kun Gud kan elske det.

Vi er fortabt, fordi vi fortaber vort liv i fremmedhed, d.v.s. ulydighedens selvkærlighed, og vor fortabelse er til døden. Hans fortabelse er til livet, for han fortabte sig i sin kærlighed til os, valgte at være menneske for Gud sammen med os. Ved ham er Guds ja kommet til vor verden. Det skal vi tro.

Helge Skov.

Teologerne og den litterære tekstanalyse

Oprindelig holdt som diskussionsoplæg ved præstekonvent.

At teologers og litteraters arbejdsområder gang på gang griber ind over hinanden, er en erfaring, man meget hurtigt vil gøre, hvis man f. eks. læser dansk og omgås Århusteologer. Det fundamentalt fælles ligger selvfølgelig i, at begge parter beskæftiger sig med tekster, formede og strukturerede sproglige udsagn. Meget ofte vil denne tekst indeholde en tydning eller tolkning af tilværelsen, som teologen eller litteraten kan se det som sin opgave at klargøre sig og at viderebringe — i litteraturformidlingen, i undervisningen eller i prædikenen. — At det ikke er alle teologer, der ser det som teologiens opgave at beskæftige sig med en sådan tilværelsestolkning, er jo imidlertid en kendsgerning.

Det ene yderstandpunkt er det af Kierkegaard inspirerede: at tale om evangeliets eller fordringens indhold — og hertil f. eks. bruge litteraturen — lader sig ikke gøre. Fordringen kan høres og adlydes, men ikke forstås. Og modstandpunktet er det løgstrupske: »For at tro forkyndelsen, for at acceptere tilsagnet og befalingen må jeg *forstå*, hvad der siges, og det kan jeg kun takket være *indholdet*, nemlig de antagelser, der impliceres. De kan derfor også oplyses. Og det er prædikenens og teologiens opgave.« (Kunst og Etik, p. 215.)

Uden at jeg føler mig forpligtet til her at begrunde det vil jeg blot sige, at den selvfølgelige forudsætning for, at jeg overhovedet er gået med til at tage dette emne op, er, at jeg mener, Løgstrup har ret. I tolkningen af vores tilværelses vilkår — også, som de foreligger i den kunstneriske fremstilling af dem — har teologer og litterater et fælles anliggende.

Hvad angår de skønlitterære tekster, teologerne beskæf-

tiger sig med, er der ingen tvivl om, at der vil kunne komme noget frugtbart ud af samtaler mellem teologer eller litteratur. Med de nytestamentlige tekster stiller det sig en smule anderledes; ikke fordi de principielt er utilgængelige for en profan tekstanalyse, men fordi det rejser særlige problemer, at de dels er historiske tekster og dels indeholder en forkyndelse, som de profane tekster savner. Alligevel vil jeg til sidst gerne prøve at sige noget også om dem.

En grundlov for alle, der i disse år beskæftiger sig med litteratur, er: altid at betragte et værk som en kunstnerisk helhed, ikke isolere enkelte dele af det for et eller andet udefrakommende formåls skyld, f. eks. for at belyse et etisk eller et ontologisk problem. Værkets udsagn er aldrig absolutte, men altid bestemt af deres kontekst, siger man. Mod denne grundlov forsynder teologer sig tilsyneladende gang på gang, men det ville alligevel være tåbeligt kategorisk at afvise deres foretrukne arbejdsmetode, eksemplificeringen (en parallel til de psykologiske eller fænomenologiske redegørelser for menneskelige relationer, som også kan indgå i teologiske overvejelser). En teolog fra Århus, kandidat for en 10–12 år siden, sagde i sommer, da vi diskuterede dette: »Det eneste, man egentlig husker fra sin studietid, det er Løgstrups eksemplifikationer« – og sikkert med rette. Men man må i hvert fald sige, at det er en metode, som ikke alle og enhver kan benytte sig af. Den kræver dels, at der i selve udgangspunktet, i den påstand, som man ønsker at anskueliggøre eller bevise, er noget, som kan fange opmærksomheden eller provokere – at det ikke er en blot og bar banalitet. Og så kræver den først og fremmest indlevelsessevne i teksten, intuition – et talent, slet og ret.

At det ikke er alle, der behersker eksemplificeringens kunst, vil de fleste vide af egen erfaring. Der var en type prædikener, der hærgede for nogen år siden i Heretica-perioden og lige efter den: ukritisk og uden at tage hensyn til nogen som helst sammenhæng kunne man altid gribe til frasen: »som en af vore unge digtere siger det . . . .« og så holde en prædiken over Morten Nielsen eller Ole Wivel. Jeg vil naturligtvis ikke afvise, at man *kan* inddrage litte-

rære eksempler i en prædiken, men det er en kendsgerning, at man, trods voksende mådehold på dette felt, stadig kan komme ud for adskilligt, der fra et teologisk og et litterært synspunkt er lige uforsvarligt.

Et overgreb mod litteraturen kan det også være, når teologiske foredragsholdere vælger litterære emner ikke ud fra nogen alvorlig interesse i det foreliggende forfatterskab eller det foreliggende værk, men for ved foredragets slutning at kunne afvise eller acceptere forfatteren alt efter, i hvor høj grad han har forstået noget af evangeliet, eller i hvor høj grad han relativiserer det absolutte — for så selv at slutte af med det rene evangelium. Over den læst er ikke få tidehvervske litteraturforedrag skåret. — Det gale er ikke, at disse teologer altid vil forkynde, det skal de have lov til, men det gale er, at de ikke respekterer teksten som et gyldigt udsagn, fordi de selv ved bedre — nøjagtig som de jo ofte i en diskussion kan have svært ved at høre, hvad modparten siger. Over for den måde at nærme sig litteraturen på må man i hvert fald protestere. — Og hvordan bør man da nærme sig denne?

Det grundsynspunkt, der i dag må hævdes for alt arbejde med litterære tekster — hvadenten man arbejder som litteraturforsker, som lærer, som teolog eller slet og ret som den læser, der prøver på at få noget ud af en måske kompliceret tekst — er som allerede nævnt det, at værket principielt bør opfattes som en helhed. Det er dog ikke ensbetydende med, at det på en eller anden måde er mystisk eller sakrosankt, at man ikke med alle til rådighed stående midler skulle prøve at tyde eller tolke det.

Spørgsmålet er så, hvad de til rådighed stående midler er for nogen — om vi gennem det, der i de seneste år er sket inden for litteraturforskningen, skulle have fået epokegørende nye midler i hænde, når det gælder tekstanalyse eller fortolkning. — Over for dem, der tror, at f. eks. strukturanalysen er et magisk begreb, der løser alle vanskeligheder, bliver man nødt til at afmytologisere. Der er næppe mange faglitterater, som tør påstå, at man ved at sige strukturanalyse endegyldigt skulle have løst teksttolkningens

problemer. Siden den første begejstringens rus i slutningen af halvtredserne er man forlængst i gang med alskens revisionisme og interne opgør. Det er ikke en gang sådan, at begrebet strukturanalyse er entydigt; strukturteorien eksisterer ikke, siger Fjord Jensen i sin bog om Den ny Kritik; det er ikke muligt at samle alle nykritikernes strukturopfattelser på én formel. Men på den anden side, siger han, udgør det et centralbegreb i hele deres kritiske tænkning, uadskilleligt fra deres autonomiteori og digteriske helhedsbetragtning. Det er derfor ikke blot almindeligt, men også rimeligt at tale om en strukturalistisk metode. Det er overvejende den, jeg i det følgende vil beskæftige mig med.

Strukturbegrebet har litteraturforskningen overtaget fra gestaltpsykologien. Ifølge denne opfatter vi altid strukturerende, organiserende. Hvis vi f. eks. på et stykke papir ser et kvadrat, indrammende et eller andet vilkårligt antal punkter, vil vi i første øjeblik kun se et flimmer af sorte prikker, men hurtigt vil vi se dem træde frem måske som et organiseret mønster, måske kun som større eller mindre grupper af prikker, men en eller anden skikkelse vil virvaret i hvert fald tage for os. Og på samme måde har det sig med vores oplevelser, også dem forsøger vi bevidst eller ubevidst at strukturere, idet vi søger at finde årsagssammenhænge eller, hvis vi er metafysisk anlagte, skæbnemønstre. I selve den kendsgerning, at man kan tale om mønstre, ligger, at det er mere end en blot og bar sammenhobning af enkeltheder, der er tale om.

Også digterværket er et organiseret stof, og formålet med en litterær analyse må være at prøve at samordne enkelt-iagttagelserne til et hele og gennem undersøgelserne af enkeltelementerne og deres indbyrdes relationer prøve at nå ned til stadig dybere lag i teksten. Men der er som bekendt ikke enighed om, hvorvidt dette kan lade sig gøre ved at betragte teksten aldeles isoleret, uden at skele til f. eks. den idéhistoriske sammenhæng, det er placeret i, eller den øvrige del af det forfatterskab, det er en del af. De færreste er i dag så rabiater, at de vil hævde, at man altid og under alle omstændigheder skal holde sig til den

nøgne tekst — i regelen vil det være frugtbart med en eller anden form for »perspektivering«, for at bruge Fjord Jensens udtryk fra Den ny kritik. Det erfarer man også i undervisningen; nogle tekster er egnede til den rendyrkede strukturanalyse, andre ikke; hvilke der er, og hvilke der ikke er, og hvilke perspektiveringer af teksten der eventuelt kan blive tale om, kan man kun afgøre ved et skøn i hvert enkelt tilfælde. Det er nu først og fremmest et pædagogisk problem, og i denne sammenhæng er det ikke nødvendigt at gå nærmere ind på det. Perspektiveringen bliver et lys, der kastes ind over værket, og det anfægter ikke det grundsynspunkt, at analysens genstand er det foreliggende værk, opfattet som en struktureret helhed.

På dette sted kunne det nok lige være på sin plads at sige lidt om forholdet mellem den professionelle litteraturforsker og den almindelige læser — han være sig teolog eller lægmand. Det kan måske lyde, som om dette at afdekke et værks struktur skulle være noget, som man skulle lære, som man skulle være fagmand for at kunne gøre. Men i kraft af det, der er sagt om vores strukturerende oplevelsesmåde, vil det være klart, at der principielt, kvalitativt, ikke er nogen forskel på de to grupper læsere, de professionelle og de uprofessionelle. For også faglitteraten er jo en læser — ganske vist en læser, der er mere trænet end de fleste og har et større litterært begrebsapparat til sin rådighed, men hans og »de andres« oplevelsesmuligheder skulle principielt være ens og hans problemer og problemløsninger til en vis grad også være relevante for den almindelige læser. Han kan ganske vist næppe altid sige sig fri for en bedrevidende holdning, men på den anden side kan den almindelige læser heller ikke altid sige sig fri for at skubbe kompliceret digtning fra sig med den begrundelse, at »det skal man være fagmand for at forstå«. Begge holdninger, den arrogante og den opgivende, er naturligvis lige forkerte. — Ganske vist er der ubestrideligt mennesker, som næppe vil kunne få ret meget ud af kompliceret digtning, den være sig klassisk eller nutidig, men det hænger jo simpelthen sammen med, at vi fra naturens hånd er udstyret med større eller

mindre intellektuel kapacitet — de samme mennesker ville utvivlsomt heller ikke kunne lære hebraisk. Og så skal man naturligvis heller ikke med djævelens vold og magt tvinge dem til at læse Ulla Ryum eller Svend Aage Madsen. Det er ikke et åndshovmodigt, men et aldeles realistisk synspunkt. — For så vidt som man overhovedet er i stand til at opleve litteratur (og det er trods alt de fleste), skulle man kunne det, hvadenten man er professionel eller ej.

I den rapport, der i 1951 blev udgivet af Nordisk Sommeruniversitet, skrev Svend Johansen om dette: »Litteraturforskeren er (også) tilbøjelig til at glemme den normale læsersituation. Ethvert digterværk er et relationsobjekt. Det er en enhed af tekst og læser, som står i et bestemt forhold til hinanden. I modsat fald er det blot en sproglig tekst. Det er ikke normalt, at læseren er litteraturforsker — det er dette, man er tilbøjelig til at glemme. Den normale læser véd ikke, hvad litteraturforskeren véd, og dog må hans forhold til litteraturværket anses for fuldgældigt. Litteraturforskerens viden har til formål at forklare værket i den normale læsersituation. Den har ikke til formål at indgå i og gøre sig til norm for læsersituationen.«

Litteraturforskeren kan altså være tilbøjelig til at glemme, at »værket i sig selv har et oplevelsesindhold, et oplevelsespotentielt, som ikke kan være identisk med forskerens oplevelse over for sin analyses resultater«. (sst).

Men hvis litteraturforskeren og læseren begge anerkender dette, at værket har et oplevelsespotentielt, over for hvilket de principielt er ligestillede, så skulle de kunne tale sammen, idet forskeren stiller sin faglige viden til rådighed og læseren tager imod den hjælp, der herved kan ydes ham. For trods den principielle ligestilling vil det jo nok i de fleste tilfælde være den professionelle læser, der i sin tolkning trænger længst ind i værket, dels på grund af sin større erfaring i at arbejde med en tekst, dels — og ikke mindst — på grund af sin skærpede opmærksomhed over for eventuelle fejlholdninger (private fordomme, forudfattede meninger).

Den fundamentale forudsætning for den såkaldte struk-

turanalyse var altså forestillingen om den oplevende læser. I Fjord Jensens formulering:

»De relationer, der foreligger, og som tilsammen danner tekstens struktur, eksisterer altså igennem læseren og hans kombination til andre dele af værket. Struktur er efter dette under opbygning, hver gang der i den æstetiske erkendelse indgår forestilling om sådanne andre dele af værket, d.v.s. hver gang oplevelsen eller erkendelse af detaljen ikke skyldes detaljens isolerede effektindhold, men beror på kombinationen til disse andre dele.«

På den måde læser man jo rent faktisk: man famler sig mere eller mindre frem i blinde, prøver at se en sammenhæng eller en mening i det, man læser, kombinerer tilbage til det allerede læste — og på et vist tidspunkt ser man pludselig mønstret, synes man, at man fatter værkets plan og mening. Dette »magiske øjeblik«, som Fjord Jensen kalder det, hvor man ligesom kommer i kontakt med teksten, kan indtræffe på forskellige stadier: måske tidligt, allerede i værkets begyndelse, hvis det f. eks. er en roman, det drejer sig om, måske først hen mod slutningen — måske slet ikke. Eller hvis det er et moderne digt: måske allerede ved første gennemlæsning, måske først efter lang tids arbejde med teksten. Fra det øjeblik behøver man ikke længere at kombinere i blinde, man kan direkte forsøge at indordne enkeltiagttagelserne under helheden, kombinere fra detaljerne til syntesen. Drejer det sig om en kompliceret tekst, hvor mønstret måske først tegnede sig til allersidst, vil man så selvfølgelig kunne få meget mere ud af teksten, hvis man læser den endnu en gang.

En vis viden om digteriske udtryksmuligheder kan om ikke fremkalde dette »magiske« øjeblik, så dog skærpe ens lydhørhed over for teksten, fremskynde ens forståelse. Måske er det, som skaber enheden i værket, tilstedeværelsen af flere planer i teksten, af en hovedhandling og en eller flere sidehandlinger, som belyser hinanden, måske det at hovedfigurerne er projiceringer af sjælelige egenskaber, afspejler menneskelige muligheder — måske er det en symboltydning, der skal til.

Den ganske overordentlige tilfredsstillelse, det er, når teksten pludselig åbner sig for en, vil de fleste kende fra deres egen læsning. Man er ude over det blotte og bare analysearbejde, pusleriet med teksten, den famlende holdning — man har lyst til ikke bare at kortlægge, men også til at tolke og vurdere. Man er kort sagt kommet i et langt mere aktivt forhold til teksten.

Hvad det er, der åbner teksten for en, kan som sagt være forskelligt — og er vel for øvrigt for det enkelte værks vedkommende også forskelligt fra læser til læser. Man opererer blandt andet for tiden med begrebet *sproglig åbning* af en tekst, det, man kan se praktiseret f. eks. i Litterære læseøvelser — (Erik Hansen m. fl.). Det er ganske vist et begreb, der først og fremmest har pædagogisk relevans, som en i mange tilfælde anvendelig fremgangsmåde ved tekstgennemgange, men der er dog også et mere alment perspektiv i det. Man peger nemlig her på den kendsgerning, at det kan være i selve den sproglige formulering, måske gennem en sproglig enkeltiagttagelse, værkets struktur afslører sig.

Det er naturligvis forskelligt fra tekst til tekst, hvilke sproglige fænomener det lønner sig at tage udgangspunktet i (veksling af tidsplaner, i pronomenerbrug, udnyttelsen af sætningens pladser osv.). Den sproglige åbning er dog ikke en metode, der egner sig for alle tekster. Hvis man bruger den mekanisk, vil det i utallige tilfælde bare blive en omvej, som vil sinke en i forsøget på at nå de væsentlige lag i teksten.

— Det er altså ikke så enkelt at være dansklærer i dag, som nogen måske kunne formene. Nok ved man, at man skal anlægge helhedssynspunkter på en tekst, sørge for, at analysen af enkeltelementerne altid underordnes samlede synspunkter, men hvordan det i praksis gøres, må man selv finde ud af fra tekst til tekst.

Og når det gælder det omtalte magiske øjeblik, hvor man pludselig fatter helheden, griber syntesen, er man i nøjagtig samme situation som en hvilken som helst anden læser. Man kan blot håbe på, at det øjeblik indfinder sig,

mobilisere al sin åbenhed over for teksten og al sin faglige ballast — og indfinder det sig ikke, er man faktisk værre stedt end den læser, som kan lægge værket fra sig og sige: den bog sagde mig ikke noget, den kunne jeg ikke komme i noget forhold til. Vi andre skal på professionens vegne dagligt prostituere os: hvadenten vi føler noget eller ej, skal vi på en eller anden måde prøve at komme i forhold til teksten. Gang på gang må vi forelægge vore elever en tolkning, som vi ikke selv føler os overbeviste af, fordi vi jo på et eller andet tidspunkt under forberedelsen måtte skære igennem. Ofte bliver den tolkning, man ønsker at føre eleverne frem til, snarest en slags hypotese, man har valgt at forsvare (og i heldige tilfælde kan det jo så ske, at man i samarbejdet med eleverne ser den bekræftet — eller omstødt, fordi en af dem har fået noget andet og bedre ud af teksten).

I dette, at den professionelle litteraturfortolker langtfra altid kan føle sig sikker på sin tolknings gyldighed, deler han jo kår med den almindelige læser. Ganske vist kan man sige, at jo omhyggeligere han giver sig tid til at efterprøve den på alle planer i værket — og en sådan minutiøs efterprøvning vil formodentlig kun han have tid og energi til at gennemføre — jo mere sikker kan han føle sig. Men det er jo nu engang ikke sådan, at den rigtige i betydningen eneste gyldige tolkning eksisterer. Det er det, der giver usikkerheden for både den ene og den anden kategori af læsere, men det er dog også det, som gør, at man gider have med litteratur at gøre.

At man ikke kan tale om én tolkning som den rigtige, men i stedet må foretrække at tale om en *gyldig* tolkning og anerkende, at der kan være flere gyldige tolkninger af den samme tekst, hænger selvfølgelig sammen med den forestilling om den oplevende læser, som var den fundamentale forudsætning for strukturopfattelsen. Så langt fra at usikkerheden skulle skræmme folk væk fra at give sig i lag med litteraturen, burde den altså opmuntre dem til det, for over for teksten er alle principielt lige usikre.

At man selv fra gang til gang kan tolke en tekst forskel-

ligt og for eksempel ikke uden videre tage den tekstgen- nemgang op, man brugte året før, hænger ganske enkelt sammen med, at der er sket noget med en i mellemtiden, man møder måske teksten med en ny indsigt og ny erfaringer, dvs. ny oplevelsesmuligheder, og med det forhold, at de færreste digterværker er entydige. Jo større kunstværker de er, desto mere komplekse vil de i reglen være, desto flere tolkningsmuligheder vil de rumme. Dette forhold er jo fuldstændig parallelt til den erfaring, de fleste præster har gjort: at man sjældent kan holde en gammel prædiken igen. Teksten siger én noget andet nu, end den gjorde for to år siden. Og de mest komplekse tekster føler man måske, man aldrig når helt ind på livet af.

Men dette, at flere tolkninger kan være lige gyldige, indebærer dog naturligvis ikke, at alle tolkninger kan være lige gode. Oftest vil det som sagt nok være faglitteraten, som i kraft af sin faglige indsigt og sin større øvelse i at arbejde med vanskeligt tilgængelige tekster kan trænge dybest ned i værket. Som sagt kan denne faglige viden dog til en vis grad formidles til læseren, stilles til hans rådighed. Lettest lader dette sig vel stadig gøre, når det er en prosa- tekst, man står overfor; grundbegreber som forfatterhold- ning, synsvinkelskifte, ledemotiver, centrale symboler eller vekslende handlingsplaner er mere eller mindre kendte for de fleste. Værre stiller det sig jo, når det drejer sig om avanceret prosa eller om modernistisk lyrik.

Over for denne sidste benytter fagmanden sig i reglen af den teknik, man med en direkte oversættelse fra engelsk (close-reading) kalder nærlæsning – også et af tidens slag- ord. Ligesålidt som slagordet strukturanalyse løser det dog én gang for alle problemerne omkring analysen af den enkelte tekst. Med nærlæsning mener man egentlig kun en gennemført lydhørhed over for den sproglige formulering. Og denne lydhørhed er helt nødvendig, hvis man står over for et moderne digt, hvor der ikke er nogen handlingsgang eller nogen gennemgående idé (i traditionel forstand), men hvor det meste sker på det sproglige plan, f. eks. i associa- tionsdigte, hvor tilsyneladende ulogiske spring kan skyldes,

at digteren lader sine associationer være det styrende princip, eller i digte, der opererer med forskellige sproglige planer. Det kan her være nok at henvise til Steffen Heilskov Larsens og Finn Brandt Pedersens bøger om netop dette. (»Om at læse moderne poesi«, »Modernisme og kvalitet«).

Det er en oplagt pædagogisk opgave – og en meget taknemmelig – at skærpe børns sans for deres egen og digterens sprogbrug. Når de har en sikrere fornemmelse for normalsproget, fornemmer de naturligvis også bedre, hvornår der i teksten sker brud på dette, og det vil jo som regel være der, der sker noget i teksten. Jo mere sprogbevidste de er, des bedre læsere kan de blive, og des bedre stilskrivere bliver de for øvrigt også. Det er noget af det mest oplivende ved at undervise i dansk i vore dage, at man kan etablere en sammenhæng mellem de forskellige sider af faget. Det er ganske vist min erfaring, at det går bedst med de elever, der ikke er blevet for blaserte endnu, f. eks. de 14–15 årige, som har en ubegrænset intellektuel appetit på alt muligt og også synes, det er sjovt at lege og arbejde med sproget på denne måde.

Eleverne kan også lide denne måde at arbejde med teksterne på, fordi de i selve arbejdet med analysen af teksten for så vidt er på lige fod med læreren, som teksten er prøvesten for begge parter fortolkninger – lærerens større viden om f. eks. historisk eller biografisk baggrund betyder ikke så meget som i den traditionelle danskundervisning. Jeg har f. eks. været ude for en dreng på 14, som aldeles uimponeret af lærerens subtile tolkningsforsøg – til en pædagogikumprøve, hvor rektor og faginspektør sad på de bageste bænke, og man ellers nok kunne føle sig lidt trykket af situationen – sagde: »Det tror jeg ikke på – kan De dokumentere det i teksten?«

Noget af baggrunden for denne stærke interesse for det sproglige udtryk har været den nye forståelse af sprogets struktur og dets funktioner, som lingvisterne i kredsen omkring Hjelmlev er kommet til. Strukturbegrebet er i lingvistikken rendyrket som i næppe nogen anden huma-

nistisk videnskab, hvilket har kunnet lade sig gøre, fordi lingvistens vigtigste opgave at beskrive sprogtilstande — at skaben har karakter af eksakt videnskab. Man opfatter i moderne videnskab sprogene som systemer og anser det for lingvistens vigtigste opgave at beskrive sprogtilstande — at gøre rede for de enkelte sprogelementers funktioner og relationer inden for helheden. Alle elementer defineres funktionelt — et fonem, en af de mindste sproglige enheder, er således defineret derved, at hvis udskiftning af dette element med et andet på udtryksplanet også medfører en forandring på indholdsplanet, så har man et nyt fonem (eksempel: forholdet mellem dansk a og æ); medfører udskiftningen ikke en sådan ændring, er der bare tale om en variant. Denne arbejdsmetode, udskiftningen, som er elementær inden for lingvistikken, har man kunnet tage ved lære af i den praktiske pædagogik, hvor man kan lade sine elever prøve at erstatte digterens gloser med andre og herigennem få dem til at se ordvalgets motivering. Det hænger også sammen med, at lingvistikken gennem sin indførelse af begrebet konnotation, som nærmest må oversættes med et ords betydningsimplikationer, har skærpet vores forståelse for, at ord ikke entydigt »betyder« noget, men fører med sig et væv af associationer og forventede ordsammenhænge, som er fælles for alle sprogbrugere, og som digterne forstår at spille på.

Det vigtigste af det lingvistikken har kunnet give os andre er dog nok forståelsen af, at sproget så at sige har to sider: udtrykssiden og indholdssiden, og at der er en intim sammenhæng mellem disse to planer. Den rene konkretlyrik, som kun beskæftiger sig med sprogets udtryksside, er derfor kun »halv«; man bliver hurtigt færdig med den, og den har ikke meget at sige den læser, der er interesseret i litteratur som tilværelsestolkning, som erkendelse. Han må, hvis han vil trænge ind i svært tilgængelige tekster, arbejde med udtrykssiden, men samtidig være klar over, at der er en enhed mellem udtryks- og indholdsside. Svinger udtrykket, er der også noget galt med tanken bag det.

Hvorom alting er: man kommer ikke udenom, at tilgangen til værket sker gennem det sproglige, taget i videste forstand.

Alt det, der her er sagt, har kun for så vidt speciel interesse for teologer, som de sandsynligvis oftere end andre ikke-litterater søger til litteraturen ud fra et fagligt behov, nemlig som et led i deres prædikenforberedelse. Men mange teologer bliver jo for øvrigt også anbragt i undervisningssituationer, hvor de direkte skal formidle litteratur — på højskoler, i aftenhøjskoler, ved civilundervisning.

Men hvordan har det sig nu med det specifikt teologiske, det ikke-skønlitterære stof. Kan de grundbegreber, der her er nævnt — strukturbegrebet, med opfattelsen af teksten som en relationel helhed, nærlæsningen som en foretrukken metode og sproglig lydørhed som noget helt nødvendigt — kan dette på en eller anden måde anvendes også på de nytestamentlige tekster?

Jeg er klar over, at dette er et område, hvor man skal færdes med forsigtighed. De nytestamentlige tekster (og det må først og fremmest være dem, det drejer sig om her) frembyder en række vanskeligheder, så snart man prøver at nærme sig dem på den måde, man nærmer sig de rent litterære tekster på:

For det første er de oversatte tekster, hvilket gør det vanskeligt med fuld autoritet at udtale sig om de sproglige udtryk, om ordenes konnotationer osv. — især naturligvis hvis man arbejder med den oversatte tekst alene, men også selv om man arbejder med den græske. Noget må man dog med sikkerhed kunne sige om tekstens strukturer.

For det andet er de historiske tekster med de deraf følgende problemer omkring overlevering og autenticitet.

Og for det tredje adskiller de nytestamentlige tekster sig fra alle profane tekster derved, at de har en funktion, som disse ikke har, nemlig den at være forkyndende — eller rettere at forkynde evangeliet, at være »et ord i særdeleshed«.

Men dette forhold udelukker ikke, at det kan være fuldt legitimt at beskæftige sig med teksterne ud fra arbejdsmetoder, der svarer til litteraternes. Urørlige eller sakrosankte

er teksterne jo ikke; man må kunne bruge alle midler, når man prøver at fortolke dem og forstå, hvad deres tilsagn indebærer.

Der er næppe tvivl om, at en undersøgelse af en lignelses struktur eller en teksts sprogbrug, parallel med litteraternes behandling af deres tekster, kan være givende, de nævnte vanskeligheder til trods. I nogen grad er det vel for eksempel det, der er tale om, når man skiller elementerne i et tekststykke ud fra hinanden og kalder noget menigheds-teologi – det må først og fremmest være formuleringerne, dette afgøres på.

Man er imidlertid som ikke-teolog på gyngende grund, når man udtaler sig om de nytestamentlige tekster, og man kan næppe gøre stort andet end lægge nogle af sit fags resultater og arbejdsmetoder frem og håbe på, at noget heraf kan have relevans også for andre. For øvrigt arbejder jo mange teologer, specielt af Bultmannsk observans, med beslægtede problemstillinger og metoder; sandsynligvis er forskellene et langt stykke overvejende af terminologisk art, og sandsynligvis ville litteraterne kunne lære adskilligt af teologernes arbejde med deres tekster, så en samtale mellem de to parter kan under alle omstændigheder være nyttig.

Gunver Kelstrup.

B Ø G E R

Om Arnulf Øverland

Daniel Haakonsen: *Arnulf Øverland og den etiske realisme 1905—40.* (Aschehoug, Oslo.)

Arnulf Øverland har været produktiv forfatter i 55 år, lige siden han 1911 udsendte »Den ensomme fest« og indtil nu. Professor Daniel Haakonsen behandler i ovennævnte bog ikke hele denne periode, men kun tiden indtil 1940. Hvad der interesserer ham er at kaste lys over dette afsnit af Øverlands forfatterskab ved at sætte det i forhold til den holdning i den samtidige litteratur, der af Haakonsen betegnes som »etisk realisme«, og med et rundt tal kan siges at omfatte tiden fra 1905 til 1940.

Haakonsen indleder sin skildring med en påvisning af at der omkring 1905 skete et »vagtskifte« i norsk litteratur. I løbet af det 20. århundredes første tiår falder de fleste af den forrige generations mest fremtrædende skikkelser fra, Sigbjørn Obstfelder, Amalie Skram, Alexander Kjelland, Henrik Ibsen, Jonas Lie og Bjørnstjerne Bjørnson. Men i de samme åringer er der samtidig et påfaldende stort antal betydelige digtere der debuterer: Olav Duun, Sigrud Undset, Johan Falkberget, Olaf Gull (og med visse forbehold Herman Wildenvey), Alf Larsen og Arnulf Øverland.

Endnu et vagtskifte finder sted, om end i mindre målestok, ved den anden verdenskrigs begyndelse. Øverland overlever dette sidste skifte og har efter anden verdenskrig skrevet nogle af sine mest betydningsfulde digte, men da Haakonsen ikke denne gang har villet skrive en bog om Øverlands forfatterskab som helhed, slutter han ved 1940 og begrænser sig til at vise os Øverlands særprægethed som en lyriker der på sin egen måde forholder sig til og giver udtryk for, hvad Haakonsen kalder »etisk realisme«.

Tonen — der angiver indholdet i begrebet etisk realisme — blev slået an i Sigrud Undsets »Jenny«, en roman der skildrer et menneske som lider nederlag, men ikke af den grund afskriver livet: »Jeg kalder intet lykke, uden den lykke jeg forlangte«, tænkte Jenny. »Jeg tror endda at lykken er til. Er den ikke til for mig, så var det mig som fejlet«. Også i Hamsuns »Børn av Tiden« hævder løjtnanten: »Mennesket måtte vel kunne orke at være lidt større end sin egen skæbne«. Ja, selv Wildenvey stemmer i med: »Jeg forlanger ingen

skånsel af skæbnens lunefulde spil«. Men stærkere endnu er tonen fremme hos Olav Duun: »Slik er det med lykken, den kommer når man kan leve den foruden«.

Den unge Øverland synes ikke ved første blik at tilhøre denne form for etisk realisme. Haakonsen påviser at hans digtning i perioden 1911—15 snarere synes at være en fortsættelse af 1890ernes stemningslyrik med dens bestandige kredsen om døden og ensomheden. Og dog er Øverlands lyrik også i denne periode på afgørende måde forskellig fra 90ernes stadige optagethed af stemningen. Øverland skriver ud fra en bevidsthed som Obstfelder og hans generation ikke kendte. Hans digte favner videre end de skiftende stemninger oplevet hver for sig. Som et af de tydeligste eksempler nævner Haakonsen digtet »Jeg« fra samlingen »Advent«, et digt der giver udtryk både for en knugende følelse af forudbestemmelse og ensomhed og for bevidstheden om en næsten berusende skaberevne. Men det karakteristiske er at stemningen ikke slår over fra det ene til det andet — og tilbage igen, som hos 90'ernes lyrikere, men at begge holdninger opleves, ikke som stemninger men som realiteter der er samtidige i deres tilstedeværelse, idet de på én gang modsiger og fastholder hinanden. Mens 90ernes lyrikere ganske synes at være i deres stemningers vold, bliver det hos Øverland bestandig understreget at mennesket er mere end sine oplevelser, mere end sin sorg, sin længsel, sin glæde. Mennesket er ifølge Øverland i stand til at føle stærkt uden af den grund at lade sin erkendelse eller sin vilje begrænse af sine følelser.

Haakonsen mener derfor at Øverland — ved denne grundtendens — trods alt hører den nye tid til, selv om han ved sit emnevalg kunne synes at tilhøre 90erne.

Alligevel er det først fra 1927 med digtsamlingen »Berget det blå«, at Øverlands digtning kan siges at repræsentere det etiske opbrud, der hos andre forfattere fandt sted i begyndelsen af århundredet. Det kommer tydeligt til udtryk i digtet »Oppbrudd« og ikke mindst i Øverlands holdning til det religiøse. »Det påfaldende, for ikke at sige det opsigtsvækkende ved Øverlands forhold til religionen, er at netop han — korstogs-ateisten — er mere bundet til religiøse symboler i sin centrale lyrik end de allerfleste digtere, og videre at han — fornægteren — har skrevet digte med en ægte religiøs tone, stundom på en kristen forestillingsverden, ofte inspireret af evangeliet«.

Til belysning af dette giver Haakonsen en analyse af »kaldsmotivet« i Øverlands forfatterskab. Øverland udtrykker ofte længsel efter »et kald« eller ønsket om at få lagt på sig en opgave. Han må derfor holde sig rede, »være vågen« og »være beredt« til åndelig kamp. »O Gud, lad dage komme med strid og savn og ve, og lad mig gå til grunde; men først må noget ske! — Nægt mig de andres lykke, tag fra mig rist og ro! Jeg skal forsage meget; men giv mig kraft og tro«.

Tanken om et kald omfatter altså tydelig nok også forestillingen om én som kalder, »én som kunne tænkes at kalde netop mig og give mit liv en mening«. I digtet »Rettergang« fremtræder »Herren« som den uransagelige og mangfoldige, en ildstøtte om natten, en stærk og skræmmende Gud, en skøn og ophøjet magt, ophav til »stjerner- nes gyldne skrift«. Men til digteren har han en jævn og enfoldig opgave — ikke den at bære »guld- og tornekrone«, men den at stride »som menig i navnløse rækker«.

Et andet motiv med evangelsk undertone i Øverlands digtning er forholdet til det andet menneske som bestemt både ved frihed og forpligtelse. For Øverland er »jeget« kun en realitet i forhold til et »du«, men i dette forhold indgår både afstand og nærhed, noget der ikke mindst er tilfældet i hans digte om kærligheden mellem mand og kvinde. Også her tager Øverland en anden tone, mere barsk og realistisk end det er almindeligt, og i hvert fald en anden tone end det er almindeligt hos banale erotikere. Øverland digter ikke om sjælelig afstand fra en kvinde man er kødeligt nær eller på anden måde er bundet til, men om sjælelig afstand fra et menneske man er bundet til ved sjælelig nærhed. Et borgerligt hjemliv er som bekendt ikke sjældent indrettet, som om idyllen mellem de to var begge parters hele verden. Imod en sådan idyl reagerer Øverland. Han ved at et menneskesind har sine længsler, sine sorger, sit kald som en realitet der ofte går ud over hvad man kan dele med en anden. Kernen i motivet er derfor at både afstand og nærhed ligger på samme plan. Og ikke mindst er digtet »Et brev« et udtryk for oplevelsen af at naturlig afstand mellem frie mennesker ikke nødvendigvis stiller sig i vejen for et fællesskab på et dybere plan end idyllens.

Det vil af disse antydninger ses, at Daniel Haakonsen med sin nye bog har præsteret en såre væsentlig afhandling. Øverland har engang sagt om verskunsten: »Ordene skal være enkle; men måden at bruge dem på skal give ny mening, højere temperatur, hemmelige kræfter. Ordene skal opvækkes fra de døde«. Det er Øverlands mesterskab som digter at han formår at opvække døde ord til nyt liv, og det er Haakonsens dygtighed som fortolker at han formår at sætte os på spor af disse digtes hemmelige kræfter.

Knud Hansen.

Karen Helweg Arnfred

(7. februar 1884—2. oktober 1966)

Fru Arnfred døde sidste efterår.

Døden kom ikke uventet, idet Karen Arnfred gennem det sidste år stadig svækkedes, alligevel føles en stor tomhed efter hende.

Selvom man føler inderlig taknemmelighed mod hende og stærk trang til at give udtryk for den i ord, er det dog svært, fordi hun var så rigt og særpræget et menneske. Så forskellige som vi er, der har mødt hende, så forskellige kan vore indtryk være.

Jeg tror jeg husker ret, når jeg skriver, at Arnfred engang i en festtale til sin kone sagde: »Med Karen er det som med en søjle i et tempel, den skal ses fra et bestemt sted, for at man kan få det rette billede af den.« Fra mit sted vil jeg da prøve ganske kort at give udtryk for, hvordan jeg har set denne søjle.

Ved fru Arnfreds begravelse var der ikke faner fra kvindeorganisationer eller andre foreninger, hvor et menneske kan gøre sig gældende og slå sit navn fast. Jeg ved ikke af, at Karen Arnfred har været formand for nogen forening. Hun har heller ikke haft offentlige hverv, og dog har vel få levet stærkere med i, hvad der rører sig i tiden. Hun havde sit bestemte livssyn, hun havde sin faste tro, som man siger. Dette livssyn var ikke snævert, alt hvad der kunne have med sandt menneskeliv at gøre, skulle prøves eller »drøftes«, som hun yndede at sige, og det kunne ske at livssynet derved udvidedes.

Karen Arnfred optrådte ikke som lærermester, men alligevel kunne man lære af hende, bedst når man havde hørt til hendes omgivelser i længere tid.

En sag, der var væsentlig for Karen Arnfred, var højskolen, i første linje Askov højskole, ikke blot som institu-

tion og skole, men navnlig som et fællesskab med mulighed for udfoldelse af sandt menneskeliv ikke bare her på stedet, men i et endnu større fællesskab.

Dette var noget primært for Karen Arnfred, og man kunne ikke undgå at fornemme, at hun gerne ville have det til at være noget primært for dem, der omgav hende. Det kunne godt virke som en udfordring, men en udfordring man ikke kom udenom, selvom man ikke kunne leve op til eksemplet: Altid åbent hjem, altid tid tilovers til den, der havde brug for hende.

Der var noget ved hele fru Arnfreds livsholdning og væremåde, der kunne få en til at tænke: Ja, så er der da noget værdifuldt ved livet.

Foruden at være det etiske menneske var fru Arnfred også det musiske menneske. Og igennem det musiske ved fru Arnfred oplevede man den etiske holdning, der kunne virke forpligtende på en. Fru Arnfred skrev nu og da digte og sange, hvor hun gav mere konkret udtryk for denne harmoniske forening af det musiske, det etiske og det religiøse, men stærkest udtryk herfor har hun nok givet i det digt, som var hendes liv.

Omgivelserne blev præget og beriget af Karen Arnfred. Mange skylder hende tak for god påvirkning.

Andreas Nielsen.

KAREN HELWEG ARNFRED

Askov højskole 1. nov. 1965 - 31. okt 1966.

Igennem mange år har Askov højskole begyndt sin vinterskole 3. november. I 1965 blev begyndelsesdatoen flyttet til 1. november, ligesom skolen efter nytår begyndte 2 dage tidligere end før, nemlig den 3. januar 1966. Dette blev gennemført, fordi man derved kunne slutte skolen allerede 22. april i stedet for den 26. På lignende måde er sommerskolen rykket frem, således at den nu begynder 1. maj og slutter 25. juli. Herved får skolens personale sommerferie 4-5 dage tidligere.

Vinterskolen 1965-66 havde i alt 313 elever. Af disse var 172 kvindelige og 141 mandlige. 11 af eleverne var fra udlandet. Sommerskolen 1966 havde i alt 199 elever, heraf 26 på Nordisk Lærerkursus (12 kvindelige og 14 mandlige deltagere). Af selve sommerkursets 173 elever var 118 kvindelige og 55 mandlige. På julikursus fra 25. juni-24. juli var der i alt 41 deltagere (27 kvindelige og 14 mandlige). Det giver et samlet elevtal på 552 inden for et år, vistnok det største tal i skolens historie. Det er sommerskolen, der bevirker det store samlede antal.

Undervisningsministeriet er gået over til at forlange elevstatistikken samlet for et helt år, og det er naturligvis for et finansår; derfor vil følgende statistik omfatte året 1. april 1965-31. marts 1966. Statistikken omfatter denne gang altså ikke sommeren 1966, men 1965.

	Antal elever		
	kvinder	mænd	i alt
Udvidet sommerkursus	123	36	159
Nordisk lærerkursus	9	12	21
4 ugers lærerkursus	24	26	50
Udvidet vinterkursus	172	141	313
I alt 1965-66	328	215	543

Dette giver ca. 205 årselever, det vil sige 205 elever om måneden i gennemsnit året rundt.

Følgende omfatter kun de lange kurser, altså ikke 4 ugers kurset, og kun de elever, der var her ved et kursus begyndelse. Det var i alt 482.

Af 295 kvindelige elever var 133 19-20 år, 118 elever var 21-24 år og 44 over 25 år. Af 187 mandlige var 45 19-20 år, 87 var 21-24 år og 55 var over 25 år.

Af samtlige elever var 22 udlændinge (1 fra Sydslesvig, 2 fra Finland, 5 fra Norge og 1 fra Sverige, 9 fra U. S. A. og 4 fra forskellige andre lande).

Af samtlige elever havde 226 realeksamen, 115 studentereksamen, 57 havde været på ungdomsskole og efterskole, 158 aftenskole, 76 på højskole, 26 på landbrugsskole, 46 husholdningsskole og 176 af eleverne havde gennemgået faglige uddannelsesskoler af forskellig art.

Af eleverne kom 123 fra hovedstadsområdet, 140 fra købstæderne, 190 fra landkommunerne, 6 fra Grønland og Færøerne og 24 fra udlandet (heraf 2 danske statsborgere).

De kvindelige elever fordelte sig således på erhverv:

16 huslige, 86 beskæftigede ved handels- og kontorlag, 35 havde anden faglig uddannelse i håndværk, industri og liberale erhverv, 40 syge- og barneplejersker, 19 lærerinder, 57 unge studenter og 40 havde endnu ikke valgt erhverv.

De mandlige elevers fordeling på erhverv:

29 landmænd, 10 ufaglærte arbejdere, 28 faglærte, 38 handels- og kontorfolk, 17 lærere (heraf 11 på nordisk lærerkursus), 35 unge studenter, 6 sømænd, 8 militærfolk, 2 civil- og 5 teknikumingeniører, 1 dyrlæge og 8 som endnu ikke havde valgt erhverv.

296 af eleverne 1965—66 havde statsstipendium til et samlet beløb af 449.411,— kr.

Der blev undervist i alt i 13290 lærertimer.

Timetallet er steget i de sidste år. Det skyldes dels et stigende antal elever om sommeren, dels at enkelte fag er blevet delt op i mindre hold. I samfundsspørgsmål f. eks. havde vi om vinteren 7 hold og om sommeren 3 hold. Desuden var der også sidste vinter et par særhold flere end tidligere. Men i øvrigt var der sidste år kun den ændring i timeplanen, at vi kun havde 6 obligatoriske foredrag om ugen, hvilket jo også gav plads til flere timer på mindre hold.

Lærerkredsen er stort set uændret, dog blev bibliotekar Agnethe Hagen afløst af Kirsten Korup, som for nogle år siden var medhjælper på biblioteket. Agnethe Hagen overtog fra november 1965 en stilling i Herning. Om hun kun midlertidig er borte eller hun bestemmer sig til at blive i Herning ved vi ikke. Desuden har Inger Marie la Cour siden 1965 været knyttet til skolen som lærerinde med bl. a. tegning og keramik som fag. Sommeren 1966 var stud. polit. Hans Ludvig Evermann lærer i samfundsspørgsmål, økonomi og regning.

Som sædvanlig har vi haft en række offentlige møder.

Månedsmødet i november blev klaret af 2 af skolens egne lærere, Richard Andersen og Niels Højlund. Ved nytårsmødet talte Jørgen Bukdahl, der så derefter havde 6 foredrag i skolens normale foredragstime. Ved månedsmødet den 26. januar talte redaktør Poul Erik Søe om Provinsialisme og lektor Lennart Edelberg, Ribe, om Afghani-

stan. 23. februar talte kulturminister Hans Sølvhøj og forstander Arne Fog Pedersen, Rødding. Den 23. marts var talerne redaktør Ebbe Reich, København, og forstander Bent Sørensen, Ladelund. Kunstugens program bød på en koncert af Vestjydske orkester og musikgennemgang af Herman D. Koppel 2 aftener. John Danstrup holdt 4 morgenforedrag om Verdenspolitik og om eftermiddagen (3 gange) talte Ole Wivel, og endelig var der den sidste aften oplæsning ved skolens lærere.

Såvel i kunstugen som til andre tider havde vi kunststillinger.

Endelig skal nævnes, at der også sidste vinter var flere fremmede foredragsholdere til orienteringstimer, bl. a. forstander Bøgh Andersen, Jaruplund, redaktør Bendix Knudsen og lektor B. Høier fra foreningen »Norden«.

Lørdags-klem aftenerne er præget af oplæsninger af lærere og elever. Der blev læst »Gæsten« af Pinter, »Slutspil« af Samuel Becket, »Biedermann og brandstifterne« af Max Frisch, »Ophold på Vejen« af Dürrenmatt og endelig 2 stykker af Brecht: »Det tredje riges frygt og elendighed« og til sammenkomsten den 19. marts med Rødding og Ladelund: »Den kaukasiske Kridtcirkel«. Det sidste stykke blev opført dagen efter for egnens beboere og andre. Andre klemaftener udfyldtes af gæster, således havde vi i december en oplæsningsaften med Ingeborg Brams, en norsk skuespillertrup opførte i utraditionel indstudering den norske forfatter Jens Bjørneboes stykke: Fuglelskerne, flere koncerter af bl. a. Den danske kvartet, Pragertrioen og Bent Axens Jazzorkester. Om sommeren (1966) havde vi koncert af Jydske Akademiske kor og en klaveraften med Bengt Johnson.

Sommerens program ligner jo i det hele taget vinterens. Vi har ikke nogen kunstuge. Til gengæld arrangeres fællesture til Sydslesvig og til Vesterhavet. Endelig har vi sommerelevmødet, sidste sommer den 18. og 19. juni. Her var foredrag af Tage Skou-Hansen om Digterne og Højskolen og Ellen Grønlund om En ny menneskeopfattelse inden for psykologien.

Lørdag aften læste nogle af lærerne et stykke, skrevet til lejligheden, af Uffe Geertsen: Hvalfiskens tegn.

Den 23. juni var hele skolen inviteret til Sct. Hans-fest i Rødding.

Som gæsteforedragsholdere i juli talte dr. phil. Aage Henriksen om Andersen Nexø, Jørgen Bukdahl om Russisk åndsliv, redaktør Ebbe Reich om Asiatiske politik og professor Mogens Krustrup holdt kunsthistoriske foredrag. Lørdag den 16. juli opførte Jes Jessens dramatikerehold Ionescos Den skaldede sangerinde.

Først på sommeren påbegyndtes et nyt byggeri: 2 lærerboliger og 40 elevværelser. Byggeriet blev ikke, som planlagt færdigt til 1. november, dog kunne 20 elever flytte ind ved skolens begyndelse, og de sidste 20 flyttede ind i december, derimod bliver lærerboligerne næppe færdige før sidst på vinteren.

Den 2. oktober døde fru Karen Helweg Arnfred. Mindeord om fru Arnfred findes på andet sted i dette hæfte. Som en af skolens mest trofaste medarbejdere gennem et halvt århundrede vil vi med taknemmelighed mindes fru Arnfred. Efter begravelsen den 7. oktober samledes et stort følge til en mindehøjtidelighed i skolens spisesal, og her lød mange taknemmelige ord fra slægt, venner og gamle elever.

De følgende dage lørdag den 8. kl. 11 til mandag den 10. om aftenen afholdtes efterårsmødet, og hermed er vi nået frem til denne vinterskoles begyndelse.

Andreas Nielsen.

Legater knyttede til Askov højskole

LUDVIG OG CHARLOTTE SCHRØDERS MINDELEGAT

bestemt til understøttelse af elever på Askov højskole. Legatets størrelse er 10259,97 kr., hvorfor der foreligger obligationer på de 7000 kr. og en sparekassebog på resten.

RASMUS FENGERS LEGAT

er givet direkte til støtte for skolen. Legatet ejer 3000 kr. i kreditforeningsobligationer og en sparekassebog på 6394,34 kr. Af renten er anvendt til støtte for elever kr. 680.

MORTEN JØRGENSEN OG HUSTRUS LEGAT

er givet til friplads på den almindelige pige-højskole om sommeren. Legatet ejer 2000 kr. i obligationer. Rente er anvendt til støtte for en pige på sommerskolen.

N. F. S. GRUNDTVIGS MINDELEGAT

stiftet 1883 af en »norsk højskoleven«, er på 3180,64 kr., for 2000 kr. andelsbevis og 1220,14 i bank. Kr. 240 anvendt som stipendium til en elev.

ASKOV BIAVLERFOND

Legatet er oprettet af »en ven af flid og nøjsomhed«. Det består af obligationer på 1500 kr. og en sparekassebog på 242,16 kr. Rente er efter fundatsens bestemmelse anvendt til støtte for biavl i Jylland efter forslag fra biavlforeningens styrelse.

VIGGO ULRIKS PRÆMIELEGAT

Legatet ejer en obligation på 2000 kr. og en sparekassebog i Vejen Sparekasse på 1364,11 kr.

HEINRICH OG JOHANNE NUTZHORN'S LEGAT

Legatet er skænket af Johanne og Heinrich Nutzhorn i 1925. Grundt-kapitalen er 4000 kr., beløbet indestående i Brørup Bank. Med på-løbne renter udgør legatsummen 6.032,68 kr.

SOGNEFOGED JOHS. POULSEN OG HUSTRUS LEGAT

Legatet, der blev oprettet 1946, er på 5000 kr. Rente skal tildeles elever fra Årre sogn i portioner à 200 kr.

Med påløbne renter udgør legatsummen pr. 1. maj 1966 5966,42 kr. (heraf 5000 kr. i kreditforeningsobligationer). Der blev uddelt et stipendium på 200 kr.

GARDEJER CHR. SKRIVER OG HUSTRUS LEGAT

Legatet ejer kreditforeningsobligationer for 13000 kr. og 1202,17 kr. i bank. Der er sidste år uddelt legater for 1050 kr.

Askov højskoles regnskab

DRIFTSREGNSKAB FRA 1. MAJ 1965 TIL 30. APRIL 1966

Indtægter:

Indgået for diverse kurser:

Sommerskolen (undervisning)	96.149,50	
Vinterskolen (undervisning)	359.095,00	
Julikursus (undervisning)	3.900,00	
Andre kurser og møder (overskud).....	19.813,00	
Efterbetaling	2.077,00	481.034,50

Husholdningsregnskab:

Indgået for kost fra:

Elever	435.778,00	
Julikursus	12.405,00	
Andre kurser	68.212,00	
Sommerelevmøde	3.737,00	
Efterårsmøde — jubilæum ...	45.864,51	
Lærere, gæster m. fl.	10.760,73	576.757,24

Salg fra gartneriet .....

2.639,27

÷ Udgifter til:

Fødemidler, gartneri m. v. ...	506.668,13
Andel lys og varme	20.000,00
Andel pedel- og arbejds løn ..	30.000,00

556.668,13

Afskrivning opvaskemaskine,

50 pct. af kr. 26.060,43 .....

13.030,22 569.698,35

9.698,16

Lejeindtægter:

Elever	107.391,00	
Kursus	4.840,00	
Lærerboliger	25.365,00	137.596,00

Jens Østergaards legat .....

70,00

Diverse indtægter .....

100,00

Statstilskud:

Finansloven 1965—66 (4 kvartaler) 67.000,00

Højskoleloven § 8 for finans-

året 1964—65 .....

637.674,16 704.674,16

÷ Tilskud til ubemidlede elever

overført til:

Vinter- og sommerskole .....

4.500,00

Lærerkursus .....

2.500,00

7.000,00 697.674,16

1.326.172,82

Udgifter:

Lærerlønninger			799.147,73
Reparationer og vedligeholdelse			90.276,98
Sundhedskonto			7.187,01
Undervisningsmidler			7.879,35
Biblioteket			17.363,92
Skatter, afgifter og forsikringer			13.882,72
Renter			126.656,74
Omkostninger			164.399,55
Tilskud til »Askov Højskoles Historie«			8.106,00
Afskrivninger:			
Inventar, 10 pct. af kr. 271.678,85	27.167,89		
Skolens bygninger, 1 pct. af kr. 5.080.178,90	50.801,79	77.969,68	
Overskud			13.303,14
			<u>1.326.172,82</u>

STATUS PR. 1. MAJ 1966

Aktiver:

Omsætningsformue:

Kassebeholdning	8.885,42	
Postgiro	16.131,71	
Andelsbanken nr. 63646	185.035,58	
— nr. 9018	26.856,80	
— nr. 25204	256.440,95	
— nr. 25205	55.970,28	
— nr. 88186	19.700,00	
Tilgodehavende	70.785,00	639.805,74

Anlægsformue:

Inventar:

Saldo pr. 1. maj 1965	237.280,28	
Nyanskaffelser 1965—66	34.398,57	
	<u>271.678,85</u>	

÷ Afskrivning i år .....

27.167,89	244.510,96
-----------	------------

Opvaskeanlæg	26.060,43	
÷ Afskrivning i år	13.030,22	13.030,21

Skolens bygninger:

Saldo	5.010.393,27	
Forbedringer 1965—66	69.785,63	
	<u>5.080.178,90</u>	

÷ Afskrevet tidl. år 212.703,85

Afskrevet i år	50.801,79	263.505,64	4.816.673,26
---------------------	-----------	------------	--------------

(Ejd.værdi kr. 6.061.500,00)

(Ministeriets vurdering incl. inventar
kr. 5.140.872,00)

Lærer- og elevboliger à conto	38.861,22	
Forsøgsmøllen (ejendomsværdi kr. 54.300,00)	31.750,00	
Pantebrev »Lausbøllgaard«	50.000,00	5.194.828,65
(Deponeret i Andelsbanken til sikkerhed for evt. gæld)		

5.834.634,39

Passiver:

Kortfristet fremmedkapital:

Forud indbetalte kontingenter m. v. vedr.			
Dansk Udsyn	43.679,23		
Forud indbetalte skolepenge for 1966—67	1.325,00		
Forskud til foredragsholder	500,00		
Restgæld malerier	10.000,00		
Skyldig rengøring	17.290,00	72.794,23	

Langfristet fremmedkapital:

Prioritetsgæld:

Statslån	2.681.500,00		
Jydsk Grundejer-Kreditf.:			
Nr. 316	6.028,69		
Nr. 604	515.172,94		
Nr. 1348	318.275,45		
Nr. 3389	14.678,07	3.535.655,15	

Installationslån:

Askovhus	943,00	3.536.598,15	
----------------	--------	--------------	--

Forskud på statstilskud for finansåret 1965—66	636.000,00		
--	------------	--	--

Egenkapital:

Kapital-konto:

Saldo pr. 1. maj 1965	1.505.358,87		
Fra undervisnings- og kulturministeriet	50.000,00		
Overskud ifølge driftsregnskabet	13.303,14	1.568.662,01	

Byggefond I:

Saldo pr. 1. maj 1965	850,00		
Jubilæumsgaver	19.700,00		
Diverse	30,00	20.580,00	1.589.242,01
			<u>5.834.634,39</u>

Foranstående driftsregnskab og statusopgørelse, som vi har revideret i henhold til beretning af dags dato til bestyrelsen, er i overensstemmelse med højskolens bogholderi.

Kolding, den 5. juli 1966.

Revisionsfirmaet E. Frandsen.

Erik Meng,

statsautoriseret revisor.

fm.

Askov Lærlinges generalforsamling

den 8. oktober 1966

Punkt 1:

Formanden bød velkommen og forstander Arnfred valgtes til dirigent.

Punkt 2:

I beretningen nævnedes formanden, at skolen sidste år fyldte 100 år og at elevforeningen næste år fylder 80 år. Bl. a. på baggrund heraf har bestyrelsen nedsat et udvalg bestående af en formand og de tre yngste bestyrelsesmedlemmer til at bearbejde vedtægterne og finde nye og tidssvarende forslag til forelæggelse for næste generalforsamling. Sagen ønskes drøftet med skolens lærere, for at de nye vedtægter kan få bredest muligt grundlag.

Medlemstallet var gået tilbage med 185.

På mindedagen for Jacob Appels 100 års fødselsdag blev oprettet en mindefond til anskaffelse af en kirkeklokke til valgmenighedskirken med Jacob og Ingeborg Appels navne på. Vi har ydet et bidrag.

Beløbet til elevunderstøttelser er igen forhøjet lidt. Der er stigende behov herfor, fordi indkomstgrænserne for statsstøtte ikke følger med udviklingen.

Askovgården får 1000 kr., og der lægges 1000 kr. til de 1700 kr., der står i jubilæumsfonden (til ny foredragssal).

Kabel var til D. U. F.s konference og generalforsamling.

Formanden og Kirsten Monrad var til landselevforeningens repræsentantskabsmøde. Redegørelsen om sekretariatets forhold blev læst op, og formanden gjorde rede for vor kritiske indstilling til det passede og tillid til, at arbejdet bliver fortsat godt og forsvarligt. Nævnte bl. a. at u-landsarbejdet ikke mere vil belaste sekretariatets økonomi og at bidraget fra elevforeningerne kan ventes forhøjet til en krone pr. medlem, som vi har gjort.

Lisbeth Dons Christensen er elevvalgt til bestyrelsen. Proprietær Johs. Dons Christensen er af bestyrelsen opfordret til at repræsentere Askov Lærlinge endnu en periode som medlem af Askov Højskoles bestyrelse, selv om vi principielt ønsker, at vor repræsentant skal være et medlem af bestyrelsen for Askov Lærlinge. Begrundelsen herfor er især, at man har stærkt brug for Dons Christensens støtte i det store kollegiebyggeri.

P u n k t 3:

I Andreas Niensens fravær blev regnskabet og det nye budget oplæst af Halvor Egekvist.

Efter at Arnfred kraftigt havde fremhævet princippet om, at elevforeningen bliver repræsenteret ved et af sine bestyrelsesmedlemmer i Askov Højskoles bestyrelse blev beretning og regnskab enstemmigt godkendt.

P u n k t 4:

Til bestyrelsen genvalgte Lisbeth Andersen, Holger Pedersen og Ursula Dengsø-Rasmussen.

Til revisor genvalgte E. Grue-Sørensen.

P u n k t 5:

Formanden oplyste, at bestyrelsen, hvis et forstanderskifte bliver aktuelt i den kommende fire-års periode, vil holde et møde med Johs. Dons Christensen derom.

Arnfred oplyste, at der ved et møde i foreningen for højskoler og landbrugsskoler på Nyborg Strand var fremsat kritiske bemærkninger om driften af Højskolernes sekretariat, men der var også vilje til for enhver pris at opretholde sekretariatet af hensyn til arbejdet både i Danmark og i udlandet.

Hanne Søndergaard Madsen gjorde rede for tanker om revision af elevforeningens vedtægter med hensyntagen til opgaver vedr. lands-elevforeningen, vor repræsentation i højskolens bestyrelse samt arbejdet med kontakt mellem højskolen og dens gamle elever, der i høj grad varetages af skolen selv.

Hvis nogen har overvejelser og tanker om meningen med vor forening eller elevforeninger i det hele taget, bedes de give lyd, enten til Lis Rasmussen eller Hanne Søndergaard.

Arnfred fandt det vigtigt at få opgaven løst ikke mindst, fordi tids-svarende og klare vedtægter er en nødvendig hjælp, hvis der opstår større uenighed eller utilfredshed.

A s k o v L æ r l i c h e s b e s t y r e l s e e r n u :

Formand:

	1. valg:	
Lis Rasmussen, Højdedraget 19, Skanderborg	valgt 1965	1944
Kirsten Monrad, Præstegården, Vejen	- 1965	1956
Lisbeth Andersen, Klørvænget 16, lejlighed 404, Odense	- 1966	1964

Næstformand:

Hanne Søndergaard Madsen, Kratholmsvej 12, Virum	- 1965	1952
--	--------	------

<i>Sekretær:</i>	1. valg:	
Halvor Egekvist, Bygmarksvej 1, Nyborg	valgt	1965 1944
Chr. Kabel, V. Strandgade 17, Ringkøbing	-	1965 1956
Holger Pedersen, Hundstoft, Lunde J.	-	1966 1960
Ester Villadsen, Spøttrup	-	1965 1965
Ursula Dengsø-Rasmussen, Oksbøl, Nordborg, Als	-	1966 1962
Christian Knudsen, Løvet Skovgård pr. Bryrup	elevvalgt	1965/67
Lisbeth Dons Christensen, Hollændervej 7, København V	-	1966/68
Forstander Knud Hansen, Askov Højskole, Vejen		

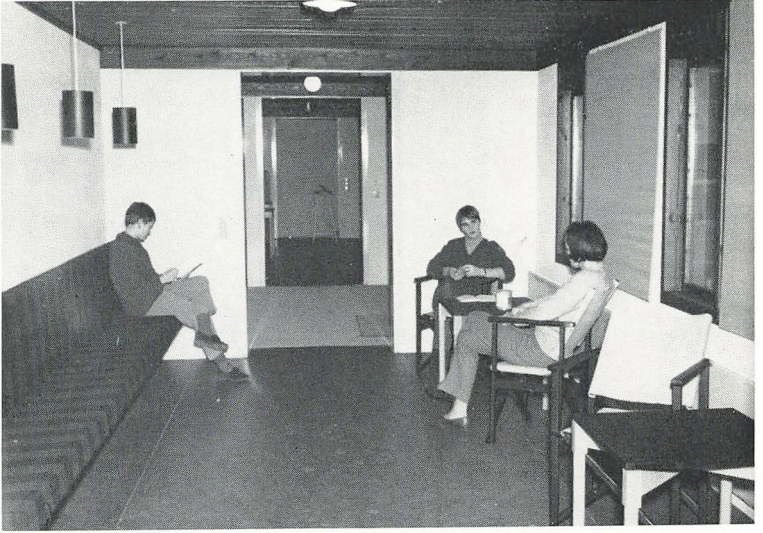
Honorarlønnet kasserer:

Andreas Nielsen, Askov Højskole, Vejen

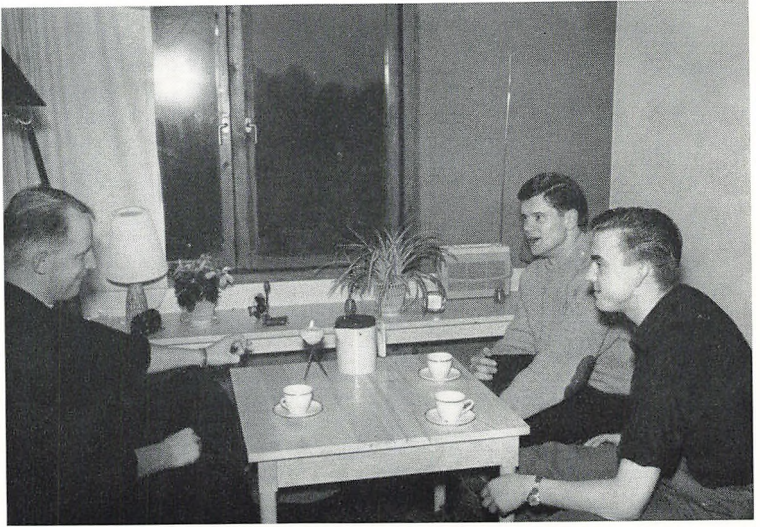
Halvor Egekvist.

De nye bygninger.

Fællestue.

Elevværelse.

Askov Lærlinges regnskab 1965-66

Indtægt:

Kassebeholdning		3.111,27
Indkommet til Askov Højskoles byggefond	1.505,00	
Overført til Askov Højskoles byggefond	1.505,00	0,00
Solgt 120 ekspl. af »Askov Højskole 1965«		1.200,00
1390 medlemmer betalt kontingent	14.083,00	
1600 holdere af Dansk Udsyn	3.200,00	17.283,00
Renter		163,89
		<u>21.758,16</u>

Udgift:

Porto og fragt	1.594,40	
Rejser	372,00	
Tryksager og korsbånd	545,95	
Annonce	22,56	
Kassererhonorar	400,00	
Trykning af årsskrift	6.304,00	
Trykning af »Askov 1965«	1.128,90	
Højskolernes Sekretariat (landselevforeningen) ..	3.100,00	
Bidrag til Askovgården	500,00	
Bidrag til Jakob Appels mindefond	100,00	
Elevstipendier	2.180,00	
Overført til jubilæumsfond	1.000,00	17.247,81
Kassebeholdning: giro	206,43	
Pr. 1. september 1966: bank	4.303,92	4.510,35
		<u>21.758,16</u>

Jubilæumsfond 1. sept. 1966.

Saldo	5.578,58	
Udbetalt til Gyldendal for Arnfreds bog		5.000,00
Renter	164,17	
Fra årets driftsregnskab	1.000,00	
Beholdning 1. sept. 1966		1.742,75
	<u>6.742,75</u>	<u>6.742,75</u>

Ovenstående regnskab er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene. Kassebeholdningen forefindes som ovenfor anført.

Jubilæumsfonden udgør 1.742,75 kr.

Askov, den 1. oktober 1966.

Frode Hasseriis. E. Grue-Sørensen.

Askovgården

På det indre Nørrebro er der kun meget få lejligheder, hvor familier med børn kan udfolde sig i leg og anden fritidsbeskæftigelse. De fleste af lejlighederne har kun 2 små værelser. Derfor er der i høj grad brug for et »fristed« som Askovgården.

Den lille klub med 10–12 medlemmer er karakteristisk for settlementets opbygning. Denne klubform giver rig mulighed for dannelse af det fællesskab, som ofte savnes i en storby. Og det er lettere at få en samtale i gang mellem medlemmer og medarbejdere, når klubben ikke er større. Endelig giver den lille klub mulighed for at begrænse aldersforskellen mellem ældste og yngste medlem til et par år.

Der er intet, der tyder på, at denne arbejdsform er forældet; tværtimod viser det sig, at det fællesskab, som er opbygget i børneklub-tiden, kan bære mange år frem. Således er næsten alle vore ungdoms- og voksenklubber startet som klubber for børn i alderen 6–8 år.

For tiden har vi 21 børneklubber, 11 ungdomsklubber, 6 voksenklubber og 3 klubber for ældre med ialt 638 medlemmer. Disse klubber ledes af 94 frivillige medarbejdere, som er studerende og tidligere højskoleelever fortrinsvis fra Askov. I det forløbne år har vi startet en del nye klubber. En eftermiddagsklub for børn i alderen 12–15 år måtte dog indstilles efter ca. ½ år på grund af manglende tilslutning. Et forsøg på at bygge videre på klassefællesskabet i skolen lykkedes over al forventning i en nystartet ungdomsklub, hvor medlemmerne kom fra to 8. klasser fra en af nabolagets skoler. Endvidere har vi startet et par nye børneklubber og en fotoklub for unge og voksne.

Efter køb og ombygning af kolonien »Granhaga« i Vejbystrand, Sverige, kunne vi sidste sommer tilbyde børnene 2 hold à 3 uger, familier og enlige mødre med småbørn 2 uger, og vore ungdoms- og gamleklubber et ophold på henholdsvis 8 og 10 dage. Vi anser sommerlejrvirksomheden for at være et meget vigtigt led i vort arbejde, idet mange af vore medlemmer ellers ikke ville komme uden for Nørrebros sidegader i sommerperioden.

Som selvejende institution har Askovgården mulighed for at prøve nye ideer. Det gør arbejdet mere spændende og afvekslende. Men

på den anden side må vi selv skaffe pengene til en større del af vort arbejde. I år regner vi med at skulle skaffe ca. kr. 50.000 ved private bidrag, legater, fonds og ved en basar, som afholdes d. 4. og 5. marts.

I årets løb er mange studerende og tidligere højskoleelever blevet medarbejdere, men der er stadig brug for både mandlige og kvindelige medarbejdere.

Bidrag til settlementet Askovgården kan sendes til postgiro 88750 eller til Askovgården, Korsgade 60, København N.

Kirsten og Knud Magnild.

Navne- og adressefortegnelse over elever på Askov højskole 1966-67

Kvindelige elever sommeren 1966

- Andersen, Kirsten Annie, Køng Mark pr. Lundby
Anderson, Marianne, Åbakkevej 46, København
Antonius, Vibeke, Torvegade 16, Varde
Arnalds, Hrefna, Barmahliq 13, Reykjavik, Island
Bentzen, Marianne, Kærgården, Stavnsholt pr. Farum
Bertelsen, Inge Lise, Sørvad
Birch, Annemette, Kaningårdsvej 53, Virum
Boye, Marianne, Aløkkevej 9, København F
Buch, Inger Margrethe, Nørregade 30, Haderslev
Bundgaard, Birgitte, Guldbæk pr. Godthåb J.
Byriel, Bibi, Adalsvej 55², København
Bækshøj, Merete Mørk, Frederik VI's Allé 1², København F
Dalsgaard, Karen Elisabeth, Oxford Allé 7 B, København S
Dawall, Frida, Caroline Amalievej 94, Lyngby
Eriksen, Anne Lykke, Buskager 341, Vanløse
Eriksen, Anne-Grete Elna, Avænget 4, Bellinge
Eskelund, Mei-Mei, Birkevang 27, Hareskovby
Eskildsen, Birgit Elisabeth, Ewaldsvej 39, Åbyhøj
Fisker Nanna, Højtoftevej 18, Risskov
Fogh, Birthe Bilde, Alrø pr. Alrø
Folmer, Inge, Tryggevaldevej 60, Brønshøj
Foss, Karen, Brorsonsvej 5, Tåstrup
Frederiksen, Susanne, Dirchsvej 27, København S.
Frese, Kirsten, Lindegårdsvej 11, Charlottenlund
Graff, Else, Gl. Vardevej 23, Esbjerg
Gransten, Liff Gerd, Hesseløgade 5⁴, København Ø
Haber, Bente, Hotel Postgården, Ringsted
Hansen, Anne Grete, Abildgårdsvej 51, Sorgenfri pr. Virum
Hansen, Anne Lond, Bjærge Skole pr. St. Fuglede
Hansen, Anny, Espe, Fyn
Hansen, Ingelise Sønderskov, Ferritslev Ure- og Guldsmede-
forretning, Fyn
Hansen, Kirsten, Vognmandsvej 28¹ th., Nyborg
Hansen, Kirsten Højmann, Marievej 57, Holbæk
Hansen, Lise Steen, Jernbanegade 24, Langeskov
Hauser, Elisabeth, Rafz/ZH, Svejts
Jacobsen, Annie, Kobbelvænget 17⁵, Brønshøj

- Jakobsen, Elsebeth Ann, Højgårdsvænge 2, Bagsværd
Jakobsen, Sonja, Højbjerg pr. Rødkjærsbro
Jaur-Jacobsen, Bente, Brannersvej 1a¹, Charlottenlund
Jensen, Betty, Vestergade 40, Hurup, Thy
Jensen, Birgit Mølvang, Brugsforeningen, Jordrup
Jensen, Jonna, Rudolph Wulffsgade 41, Århus C
Jensen, Lisbeth Bjergskov, Marsalavej 111, København S
Jensen, Lone Lund, Ved Bellahøj 18³ tv., Brønshøj
Johannsen, Kirsten, Strucksdamm 1a, Flensborg, Sydslesvig
Johannsen, Marie Kathrine, Søndermosevej 18, Padborg
Johansen, Anette, Hvidkildevvej 19, København F
Johansen, Lene Jul, Gl. Kongevej 119 B, København
Junge, Signe Margrethe, Roust pr. Varde
Juul, Hanne, Vældegårdsvej 65, Gentofte
Jæger, Gerda, Tulipanvej 9, Esbjerg
Jørgensen, Jessie, Granvænget 6, Helsinge
Jørgensen, Jytte Bangsgård, Violvej 6, Helsingør
Jørgensen, Karin, Arnkilgade 64, Sønderborg
Krogh, Dagmar, Vannerup pr. Farsø
Krøijer, Susanne, Langelinie 136, Odense
Larsen, Anne Diemer Kjær, Kirkegade 24, Roskilde
Larsen, Birgit Bybjerg, Præstegården pr. St. Merløse, Sjælland
Larsen, Inge Marianne, Bobakkevej 34, Ålsgårde
Lauridsen, Ann, A/M Nr. Nissum, Nr. Nissum pr. Lemvig
Laursen, Eva Merete, Kragholmsgade 1, Frederikshavn
Lindskog, Lisa, Westermansvej 4, Odense
Madelung, Kirsten, Roskildevej 26a, Hvalsø
Madsen, Edith, Søvind St.
Madsen, Hanne-Marie Holm, Holvevej 17, Bullerup pr. Agedrup
Madsen, Krista, Brugsforeningen, Padborg
Madsen, Telse Hangård, Middelfartvej 115, Odense V
Madsen, Ulla, Brugsforeningen, Padborg
Madsen, Ulla Kalsbøl, Vedelsgade 1, Vejle
Mariegård, Dorte, Søndergade, Pandrup, Vendsyssel
Mengel-Christensen, Anne, Østersøgade 96, København Ø
Mikkelsen, Lone Hagenau, Møllevænget 22, Sorø
Mogensen, Margrethe, Hvidovrevej 234, Hvidovre
Nagel, Jette, Næstvedvej 20, Vordingborg
Nielsen, Birgit, Jul. Valentinersvej 51, København F
Nielsen, Hanne Høy, Sallingvej 26² tv., København F
Nielsen, Inger Malene, »Rønnegård«, Særslev pr. Snertinge, Sj.
Nielsen, Inger-Lis Lund, Vestervang pr. Østervang
Nielsen, Karen Damgaard, Hennevej 3, Outrup
Nielsen, Kirsten Schiødt, Dronningensgade 28, Nørresundby
Nielsen, Solvejg B., Daugbjerg pr. Viborg

Nilsson, Rigmor, Marienlystvej 60, Nakskov.
 Nissen, Anna Dorthea, Søvejen, Svejebak
 Nissen, Lea, Hegelundsvej 12, Ribe
 Olesen, Else Marie Holm, Silkeborgvej 8, Herning
 Olsen, Anette Kongsholm, »Søagergård«, Ramsømagle
 pr. Gadstrup
 Olsen, Anna-Birthe Dalsgård, »Tørmose« pr. Femmøller
 Olsen, Åsla, Vestmanna, Færøerne
 Pedersen, Anne-Lise Kragh, Thorsgade 55¹, København N
 Pedersen, Birgit, Bjødstrup pr. Rønede
 Pedersen, Dorthe Halden, Mosevej 1, Kolding
 Petersen, Dorrit Eggers, Tvedvej 37, Kolding
 Petersen, Jytte Hamann, Løvetandsvej 37, København
 Pilvang, Jette, Højeloftsvej 34, Ll. Værløse
 Rasmussen, Anne Kirstine, Lyø pr. Fåborg
 Rasmussen, Else Margrethe, Østrup, Otterup
 Rasmussen, Jytte, Skovvej 1, Svendborg
 Rasmussen, Susanne, Brobyværk
 Ravn, Vivi, Lysgård, Skelhøje
 Rein-Jensen, Jette, Haderslev
 Riise-Jørgensen, Anette, Holmegårdsvej 2³, Charlottenlund
 Roesen, Lene-Marie, Svenstrup J.
 Schjelde, Birgitte, Skolen, Ørbæk
 Stove, Jette, Grønnevej 253⁴, Virum
 Strømgård, Randi, Rolighedsvej 34, Birkerød
 Sørensen, Kirsten, Zahlesvej 13, Ringsted
 Sørensen, Susanne, Stensved, Sjælland
 Thellessen, Aase Klith, Venning pr. Randers
 Thomsen, Inger Marie, Miltonsvej 28, Højbjerg
 Thomsen, Karin, Åbakkevej 38, København
 Trier, Asta, Troelstrupvej 3, Haslev
 Troelsgård, Karen, Hovmestervej 33, København
 Tønsberg, Nina, Hertug Hansgade 11, Haderslev
 Vang, Hanne, Lundgærdet, Vanløse, København
 Wernberg, Elisabeth, Rold Præstegård, Arden
 Wittrup, Inger Dahl, Juelsminde
 Østergaard, Jette, Bakkevej 1, Mølholm, Vejlc
 Østerlund, Bente, »Højgård« pr. Ågård

Mandlige elever sommeren 1966

Andersen, Hans Linding, Baldersgade 15, Horsens
 Andreasen, Carsten, Såby pr. Østbirk
 Behan, Brendan James, 6, St. Martins Row, Broad St.,
 Birmingham, England

Berge, Lars Alfred, Blomstervænget 40, København, Lyngby
Carstensen, Georg S., Lystrupvej 2, Slangerup
Fjord, Henning, Møllegade 1, Videbæk
Fredsbo, Ole Amnitzbøl, Stadionalle 34, Århus
Glass-Pedersen, Elo, Langenæsallé 30², Århus
Hansen, Alex Jørgen, »Stævnhuset«, Ståstrup pr. Mejlskov
Hansen, Carsten Jes, Gram Boghandel, Gram
Hansen, Lars, Eranthisvej 18, Odense
Henriksen, Benny Syberg, Frimestervej 32¹, København NV
Hesselbjerg, Richard, Rørth Elle pr. Ndr. Randlev
Hvass, Svend Michael, Vindinge Dyrehave, Nyborg
Haahr, Ib, Højrup, Fyn
Haargaard, Knud, Gårslev, Børkop
Isaksen, Alex Lindy, Østergade 22, Vejen
Jensen, Nils Bjørn, Bakkebøllevej 43, Nyråd
Jensen, Ole Sjøgård, Gersonsvej 75, Hellerup
Jensen, Uffe Fabricius, Sjællandsgade 118, Herning
Johannsen, Jonni, Kollund, Sønderjylland
Johansen, Poul, Allested
Jørgensen, Stig Elm, Kochsgade 181, Odense
Kalvig, Lars, Mosegården, Auning
Kolpen, Poul-Martin, Orø pr. Holbæk
Kristensen, Henning Givskud, Fredericiagade 8, Alborg
Kromann, Erik, Olde, Tranderup, Ærø
Kvist, Bruno Madsen, Løgstørgade 29¹, København Ø
Lund, Erik Pultz, Bisserup Strand pr. Rude
Lund, Ebbe Gerner, Tvedvej 64, Svendborg
Læntwer, Torben, Pandurosvej 6, Silkeborg
Lybæk, Jørgen Bak, Jens Baggesensvej 18, Århus
Machon, Frits, Nørre Allé 22, Randers
Madsen, Henry, Nr. Tvismark, Rømø
Müller, Max Kragballe, Ryttergårdsvej 18 nr. 9, Farum
Naur, Ole, Skolesvinget 34, Risskov
Nejsum, Elbæk, »Klemmenshave«, Præstbro
Nielsen, Christian Pårup, Rådmand Steins Allé 43⁴,
København F
Nielsen, Erik Bach, Søjbjerg pr. Bording
Nielsen, Jens Peter, Skovvej 5, Vojens
Nielsen, Svend E., Villerup, Bedsted, Thy
Nielsen, Troels Hessel, Hulby Mark, Korsør
Nyebo, Klavs Ib, Svanemøllevej 59, Hellerup
Nørgård, Jens, Åbenrågade 25, Flensborg
Olesen, Jørgen, Nørre Allé 88, Århus C
Paulsen, Sven Rosenmeyer, Ramsherred 1, Åbenrå
Pedersen, Jørgen, Færøgade 3, Odense

Pil, Reimer, Ved Furesøen 22, Holte
 Post, Chr. P., Oksbøl
 Rasmussen, Henning, Gyldensteen pr. Bogense
 Strandbygård, Niels Erik, Skolegade 4, Skjern
 Søb, Helge, Spjald
 Villadsen, Hans Chr. Stampe, Siriusvej 9, Århus C
 Vædele, Hans Christian, Kalundborgvej 33, Holbæk
 Wennerwald, Bent, Østervangsvej 6, Randers

3 måneders lærerkursus sommeren 1966

Carlinfanti, Emilia, København
 Christensen, Bente Carl Andersens Vej 18, Sædding pr. Esbjerg
 Christensen, Minna Borgwardt, Sumatravej 2, København S
 Dalgaard, Hanne, »Bisgaard«, Lyby, Skive
 Hansen, Janne Wigandt, Enghavevej 100¹ th., København
 Jensen, Gunhild Vestergaard, Sjøllandsgade 18¹, Esbjerg
 Jensen, Thyra, Mariagervej 5, Randers
 Jespersen, Herdis, Præstegården, St. Fuglede, Sj.
 Philipsen, Karin, Kong Haraldsvej 4, Roskilde
 Rasmussen, Ulla, Uby Efterskole, Jerslev Sj.
 Skrumsager, Sonja Refslund, Lebeckgård, Branderup J.
 Svendsen, Tove, Vestergade 11, Silkeborg
 Sørensen, Grethe, Gl. Holmegård, Ø. Skerninge, Ollerup
 Tranæs, Helle, Haldum præstegård, Hinnerup
 Nielsen, Birgit, Strandvejen 791, Springforbi
 Andersen, Jørgen Bregendahl, Lollands Højskole, Søllested
 Bjerre, Svend Ole, Vester Fælledvej 15, Skive
 Damgaard, Chr. Friis, Ravnsholt Savværk
 (ved Holten-Andersen), Allerød, Sj.
 Iversen, Deimer, Hygum pr. Esbjerg
 Jacobsen, Henry Sigfred, Christine Frederikkevej 12, Haderslev
 Lomholt, Ernst, Randbøl
 Madsen, Hans, Avej 6, Gram
 Nielsen, Kurt Leonhard, Fri- og Efterskolen, Nr. Broby, Fyn
 Nielsen Laurits Bisgaard, Lærkevej 7 C, Vejen
 Nielsen, Viggo Ravn, Lomborg Ungdomsskole pr. Ramme
 Short, Shelton Hardaway, Box 505, Chase City, Virginia, USA
 Sølberg, Niels Ole, Vennemindevej 20, København Ø
 Vikingur, Sveinn, Reykholti, Borgarfiidi, Island
 Sørensen, Knud, Høng

Kvindelige elever vinteren 1966—67

- Andersen, Birgit, Bøggildsvej 11, Odense
Andersen, Estrid Bøgh, Jaruplund Højskole, Sydslesvig
Andersen, Gunhild Høgsbro, Truelsemosegård pr. Ebberup, Fyn
Andersen, Karen, Gartneriet, Hjortshøj st.
Andersen, Kirsten Gunna, Lundbyesvej 19, Svendborg
Andersen, Vera, Kloppedalen 17, Heggedal, Norge
Andreasen, Inger, Rynkeby Mosteri, Rynkeby, Fyn
Bak, Jytte, Gormsvej 28, Herning
Baldersgård, Karin, Dianalund
Ballisager, Helga, Haldrupgård, Haldrup st.
Bay, Susanne, Kajerødgård, Birkerød
Birk, Johanne, Helstrupgård, Snejbjerg, Herning
Bjerre, Agnes, Lomborg »Kirkegård« pr. Ramme
Bjerre, Marie, Lomborg »Kirkegård« pr. Ramme
Brandt, Hanne, Fårtoftevej 220, Thisted
Brandt, Annelise, Holger Drachmannsvej 13, Lyngby
Bredtoft, Ingrid Tychsen, Vesterbakke 8, Broager, Sdjr.
Breit, Sanny Lone, Folehaven 18, Valby
Brockenhuus-Schack, Anne, Holmegårdsvej 31, Charlottenlund
Broeksma, Margrethe Elisabeth, Poggenbeekstraat 18,
Arnhem, Holland
Brummer, Vibeke Langkilde, Skalbjergrvej 28, Odense
Brunvær, Sidsel Marie, Bruvikveien 7, Sommero, Stavanger,
Norge
Buhl, Hanne, Assendrup, Daugård
Børsen, Kirsten, Vignæs, Guldborg
Brøgger Holm, Inge Margrethe, »Laustengård«, Lønborg,
Vestjylland
Christensen, Anne-Katrine Holst, Ndr. Strandvej 138, Risskov
Christensen, Else, Spentrup præstegård, Spentrup
Christensen, Inga Elisabeth, Drastrup Mejeri, Skalborg st.
Christensen, Ingrid Sand, Hyllerslev pr. Janderup
Christensen, Marie, Meklenborg, O. Tandslet, Als
Christensen, Ragnhild Bjerre, Hyldevang pr. Tåstrup
Christiansen, Kirsten, Ndr. Strandvej 77, Risskov
Christiansen, Margrethe Stjernegaard, Tolderlundsvej 42,
Odense
Christiansen, Ulla-Britt, Gunnarsvej 17, Bagsværd
Corneliussen, Brit, Rågevej 17, Hellerup
Damgaard, Bente Marie, Ketting, Als
Damgaard-Jensen, Bodil, N. W. Gadesvej 9, Århus C
Egede, Inge Bodil, »Lille Egede« pr. Korsør
Elmer, Mette, Munkeskovvej 9, København Ø

Ernst, Inge Annette, Ndr. Strandvej 54, Risskov
 Fink, Helga, Egegade 16, København N
 Friedrichsen, Dina, Kærmindevej 9, Gentofte
 Fritz-Hansen, Ulla, Vandtårnsvej 39, Søborg
 Geerthsen, Margrethe, Tirslund, Holsted st.
 Gravesen, Beate, Godthåbsvænget 12, København F
 Hanke, Helle Maria, Geelsvej 5, Holte
 Hansen, Ebba Stiel, Guldsmedegade 15, Århus C
 Hansen, Else, »Fjordvang«, Vinding pr. Vejle
 Hansen, Else Margrethe, Ørsted pr. Havdrup
 Hansen, Inge Lillian, Sejrgade 8, Århus C
 Hansen, Laila Reichelsvej 2, Hedehusene
 Hansen, Lise, Viemose pr. Kalvehave
 Hansen, Lissie Sønderberg, Solvej 172, Nykøbing F.
 Hanssen, Margrethe, Bovrup
 Hasselbalch, Bodil, Thor Langesvej 12, Odense
 Holm, Karen Margr. Holst, Bispebjerg Park Allé 7, Kbh. NV
 Holm, Nelly, Granhøjen 7, Hellerup
 Holtoft, Annette, Vældegårdsvej 4, Gentofte
 Høyberg, Hanne, Østergade 4, Struer
 Iversen, Annegrete, Paradisgård, Kirkehørup
 Jakobsen, Elsebeth Ann, Højgårdsvænge 2, Bagsværd
 Jacobsen, Ulla, Fasanvej 4, Silkeborg
 Jacobsen, Ulla, Skelhøjvej 28 st., Kgs. Lyngby
 Jarmann, Hanne, Møllebakken 24, Kalundborg
 Jensen, Anni Elmgaard, Fredensgade 13, Faxe
 Jensen, Birthe Lihn, Hejredalsvej, Brabrand st.
 Jensen, Bodil Hillerup, Slotsbjergby pr. Slagelse
 Jensen, Gertrud Krebs, Stigs-Bjergby pr. Mørkøv
 Jensen, Gertrud Lomholt, »Hanehøj«, Snesev
 Jensen, Johanne Petrea, »Østergård«, Vadum, Jylland
 Jensen, Lone-Merethe, Stefansgade 54, København N
 Jensen, Marianne, Vestrup pr. Randers
 Jensen, Tove, Kvorup, Pandrup
 Johansen, Elna Brem, Østergade 44, Rønne
 Johansen, Lis Holm, V. Hougvej 47, Middelfart
 Jørgensen, Grete Feilberg, Spejderbakken 7, Rungsted Kyst
 Jørgensen, Lilly, Resen pr. Skive
 Jørgensen, Marie-Louise Mølgaard, Skolevej 17, Næsby, Fyn
 Kampmann, Leila, Dr. Tværgade 165, København
 Kikkenborg, Anna Kirstine, Hem st.
 Kildegaard, Ruth Karkov, Spandet pr. Arnum
 Kirkegård, Anna Grethe Stengård, Birk pr. Hammerum
 Knudsen, Birgit, Jydeholmen 13, Vanløse
 Kristensen, Elsebeth, Kongebakken 112, Roskilde

- Kristiansen, Grethe Knudsen, Rødding, Spøttrup
Kristiansen, Margit Tind, Gyldenlund, Assentoft
Krog, Inger, Borgmestervangen 2, Randers
Krogh-Jacobsen, Margrethe, Frugtheget 84, Virum
Kruise, Lise Qvasinitzky, Bøgehøj 44, Hellerup
Kærgård, Marie Dissing, V. Jølby pr. Erslev, Mors
Lakjer, Dorrit Marianne, Hjortegade 12, København Ø
Larsen, Anne, Godthåbsvej 88, Holbæk
Larsen, Ellen Margrethe, Hr. Hennekesvej 5, Ålborg
Larsen, Hanne Kronborg, »Bomgården«, Brovst
Larsen, Kirsten Ingemann, Ved Bellahøj 101 C, Brønshøj
Lavrsen, Margrethe, Salling Planteskole, Jebjerg
Liengaard, Else, Ebdrup Østergård pr. Farsø
Lolck, Kirsten, H. C. Ørstedesvej 105, Herning
Lunden, Bodil, »Stubdrupgård«, Brønderslev
Madsen, Elin Merete, Nr. Vejen, Studsgård pr. Herning
Madsen, Lene, Sundvej 49, Horsens
Matzen, Inger, Våbensted pr. Saxkjøbing
Meyer, Lise Dølle, Øregårdsallé 21, Hellerup
Munck, Susanne, St. Torv 16, Rønne
Mygind, Anne Margrethe, Farsø
Müller, Jette Borgen, Almindingen Savværk, Bornholm
Møller, Agnethe, »Povlsgård«, Oksbøl pr. Nordborg
Møller, Hanne Merete, Jul. Valentinervej 8 st., København F
Nakman, Kit, Højsgårdsallé 73, Hellerup
Nielsen, Birthe, »Elmehøj«, Neder Dråby pr. Jægerspris
Nielsen, Dorte Merete, Hjortebjergvej 1, Odense
Nielsen, Ebba Anker, Stationsvej 16, Lyngø
Nielsen, Ellen Kirketerp, »Rønnevsholm«, Hjørring
Nielsen, Inge Dueholm, »Mariesminde«, Rold pr. Bred
Nielsen, Inge Helene, Hyltebjerg Allé 22, Vanløse
Nielsen, Ingrid Møller, »Overballegård«, Skovsted pr. Thisted
Nielsen, Kirsten, Petersminde, Sælde pr. Skibet
Nielsen, Kirsten Leth, Aggebogård pr. Græsted
Nielsen, Kirstine Riis, Tødsø pr. Nykøbing M.
Nielsen, Maren Riis, Tødsø pr. Nykøbing M.
Nielsen, Mette Inge, Guldborgvej 41, København F
Nissen, Lissi Brun, Hotel Dybbøl Banke, Dybbøl
Nordkild, Lene Klein, Lindeallé 21, Nærum
Normann, Eva Line, Sdr. Strandvej 54 A, Helsingør
Nymand, Kirsten Ase, Nørrevang 15, Kraghave pr. Nykøbing F.
Nørgaard, Ella, Forstallé 71, Åbenrå
Nørgaard, Karen, Vesselbjergvej 32, Hadsten
Olofsson, Lillian, Sundby Allé 49, Nykøbing F.
Ottosen, Anne-Marie, Espe

- Overby, Helle, Hostrups Have 62² tv., København V
 Petersen, Birgit Baunegaard, Dag Hammerskjølds Allé 38³ th.,
 København Ø
 Pedersen, Birthe, Hjemmet for døve mænd, Nyborg
 Philbert, Ulla Margit, Vejstrup, Fyn.
 Rahr, Lone, Plantagevej 8, Bistrup pr. Birkerød
 Ramskov, Kirsten, Birkede pr. Viby Sj.
 Ranch, Britta Else, Kløverprisvej 101, Hvidovre
 Rasmussen, Anne Mette Schack, Riddergade 17³, Fredericia
 Rasmussen, Birgitte Brandt, Langelinie 2. Odense
 Rasmussen, Lis Vorre, Vivild
 Rasmussen, Phyllis, 333 N. 18th. Street, Blair, Nebraska, USA
 Reikjær, Kirsten, Astrupvej 23, Skærbæk, Sdrj.
 Ries, Ulla Margrethe, Vanløsevej 11, Århus C
 Rossel, Bente, Plantagebyen 18, Hjørring
 Ryde, Inger M. Moesgaard, Egevangen 13, Randers
 Rørbye, Birgit, Ved Klostret 12, København Ø
 Schmidt, Anne Elisabeth, Blumesvej 1, St. Heddinge
 Sejersen, Annemette, Baunehøjvej 44, Kgs. Lyngby
 Sjølund, Karen, Bromølle Kro pr. Jyderup
 Skytte, Inge Marie, Bregnehøjgaard, Højrup, Fyn
 Staack, Bente, Jonstrupvej 55, Ballerup
 Stubbæk, Brita, Vilvordeparken 18, Charlottenlund
 Stuhr, Marianne, Majløkken 7, Sønderborg
 Svendsen, Anja, Kasturpevej 98 A, København S
 Søgård-Jensen, Gerda Anette, Søndergade 47, Horsens
 Sørensen, Birgit Hjorth, Capellavej 16, Fredensvang, Århus C
 Sønnichsen, Magda, Askov Højskole pr. Vejen
 Taudal, Inger, Bassebjerggård, Jyderup
 Thomsen, Dorte Juncker, Askov pr. Vejen
 Thomsen, Margit Schødt, Valeursvej 3—5, Herning
 Thygesen, Karin Englahl, Hans Knudsens Plads 1, 534, Kbh. Ø
 Trankjær, Annalise, Døsevej 63, Holstebro
 Ullerup, Anna, Askov pr. Vejen
 Wadsworth, Connemara, 226 Willooghby Ave, Brooklyn,
 New York
 Wandborg, Emma, Østbanetorv 6², Århus
 Weitling, Gerda, Vestergade 6, Haderslev
 Wittrup, Inger, Juelsminde
 Ægidius, Inger, Borups Allé 103¹, København N
 Øglænd-Sandved, Ragna, Skogsbakken, Sandnes, Norge
 Østergaard, Inge Fischer, Morgenvej 6, Hellerup
 Østergård, Ingrid, »Krogssdal«, Holstebro
 Aakjer, Kathrina Maria, Løgumkloster

Mandlige elever vinteren 1966—1967

- Albertsen, Sigfred Gammelgård, V. Bregninge Mark, Ærø
Andersen, Kristian L. Rahbek, Mejerholm pr. Tønder
Andersen, Leif Norman, Flakkebjerg
Andersen, Otto Bauer, Parkvej 3, Vejle
Andersen, Poul S., Roskildevej 237, Benløse pr. Ringsted
Andresen, Jan W., Fennevangen 28, Gentofte
Arnfred, Eskil, Vandtårnsvej 30, Birkerød
Arnfred, Morten, »Langkjærgård«, Birkerød
Arnold, Christian, Carlsmindevej 2, Holte
Bach, Søren Henning, Højrede pr. Saksøbing
Bachmann, Ernst, Kongevej 35, Tønder
Bak, Jens Sass, Saksild pr. Odder
Bastholm, Peter M., »Kjeldingbro«, Hjallerup
Berthelsen, Erik Holt, Rosenlundsgade 113, Ålborg
Borg, Jørgen, Skovagervej 2, Risskov
Boye-Albertsen, Erik, Petersborgvej 24, København Ø
Brandrup, Niels Øjvind, Østergade 2, Fåborg
Brun, Peter, Kongestien 49, Virum
Brøner, Jens Kristian, Albæk, Suldrup
Busk, Niels, »Haldagergård« pr. Åbybro
Christensen, Finn Ahrendt, Prinsevej, Ebberup
Christensen, Henning Nørtoft, Skrillinge Mk. pr. Middelfart
Christensen, Jørgen Vester, Århusvej 139, Viborg
Christiansen, Helge Høyrup, Magisterparken 269, Ålborg
Diesen, Fridtjof Roald, Kasernegt. 49, Fredrikstad Ø, Norge
Ditlev, Torben, Mærsk Andersensvej 24, Randers
Dyhr, Niels Lassen, Knabstrup Teglværk, Knabstrup St.
Ebbensgaard, Kristian, »Bjerg«, Staby pr. Ulfborg
Ellegård, Lars, Højstrupgård pr. Dalmose
Engen, Aage, Løten, Norge
Engvild, Kjeld C., Forsøgsstationen, Hornum
Erdmann, Ole, Vangedevej 141, Gentofte
Filskov, Svend Rye, Jyderup
Frandsen, Knud Avlund, Orupgård pr. Hvalsø, Sj.
Frank, Niels Jørgen, Søndergade 33, Vojens
Frenning, Peter, Thorshavnsgade 28, København S
Føns, Aage Martin, Ringtved, Vojens
Halvorsen, Finn, Hørsholm Højskole
Halvorsen, Stig Erik, Ibstrupvænget 14, Gentofte
Hansen, Jørn Guldborg, Brydebjerg Mejeri pr. Herritslev
Hartmann, Jan McGregor, »Rytterstuen«, Skoven pr. Jægerspris
Hauch, Jørgen Rosenauer, Violvej 21, Helsingør
Henriksen, Erling Flege, Nr. Søgade 39², København K

- Hinz, Holger, Wachtelhof 6, Flensborg, Sydslesvig
 Hiort-Lorenzen, Jens P., Emdrupvænge 174, København Ø
 Hoff-Jørgensen, Jakob, Stockholmsgade 35, København Ø
 Holst-Jensen, Niels, Niels Hansens Vej 13, Svendborg
 Hvelplund, Niels-Jørgen Ø., Skjerrisgård pr. Brande
 Hvid, Sven-Erik, »Hjortegården«, Linå pr. Silkeborg
 Jensen, Anton, Fredericiavej 71, Mølholm, Vejle
 Jensen, Bendix, Klintemarken 11, Svendborg
 Jensen, Bent, Suldrup
 Jensen, Bent Erik, Foulum pr. Ørum
 Jensen, Ivan, Aglimt 1, Holstebro
 Jensen, Jens Windahl, Hirtshals Kro, Hirtshals
 Jensen, Ole Brøgger, Vestre Kongevej 20, Viby J.
 Jensen, Poul Kildsgaard, Skernvej 5, Århus C
 Jensen, Thorkild Hedegaard, Vejrumbro pr. Viborg
 Jensen, Tom Møller, Benløse Skel pr. Ringsted
 Jespersen, Torben, Dalen 37, Esbjerg
 Johannsen, Bent, »Engholm« pr. Øster Højst
 Jæger, Jens, Tulipanvej 9, Esbjerg
 Jørgensen, Steffen Reymond, Bogensevej 26, Næsby
 Kamio, Masaaki, 624 Shimoasao Kawasaki, City Kanagawa,
 Ken, Japan
 Kastberg, Steen, Stenløsevej 8, Brønshøj
 Kildegaard, Erland Corfitzen, Vendsysselvej 24, København F
 Kjellerup, Knud Vind, Albert Skeelsgade 6, Ribe
 Knudsen, Erik, Øm, Roskilde
 Knudsen, Erik Rønne, Elbagade 28³, København S
 Kobbernagel, Peter, Valbygårdsvej v/banen, Slagelse
 Kock, Bjarne Chr., Spang 27 pr. Sønderborg
 Kristensen, Torben Peter, Hersom Præstegård pr. Hobro
 Kristensen, Uffe Rude, Hiort-Lorenzensvej 12, Haderslev
 Kürstein, Ebbe, Danmarksvej 17, Nykøbing F.
 Kaas, Tom, »Ellesgård« pr. Køllergård, Bornholm
 Larsen, Bjarne Langtved, Hv. Enghavevej 94 st., Hvidovre
 Larsen, Henning B., Bonderup, Fjerritslev
 Larsen, John Krone, Kalundborgvej 185, Holbæk
 Larsen, Niels Nejsig, Ø. Nejsig, Gandrup
 Laursen, Arne Juelsgaard, Ølholm
 Laursen, Arne Klejs, Chr. X's Vej 187, Viby J.
 Laustsen, Leif, Resenvej 43b, Skive
 Leth, Knud, Solvænget 34, Herning
 Liltorp, Niels Stig, Vestergade 22, Ranum
 Lind, Freddy Torben, St. Torvegade 5, Rønne
 Lind, Peter, Lou-Baou, 06, Villeneuve, Loubet, Frankrig
 Lindberg, Uffe, Sysseleting 1, Holstebro

- Linde, Erik, Toftegården, Vejle
Madsen, Finn, Solbjerg, Mors
Madsen, Frede H., Terpling, Glejbjerg
Madsen, Martin K., Enner pr. Lund, Østj.
Madsen, Thorkild Mosgård, Haverslev pr. Fjerritslev
Martin, William, 275 Columbia St. West Kamloops, British
Columbia, Canada
Nielsen, Bjarne Vandborg, Holmbladsgade 105³ th., Kbh. S
Nielsen, Finn Kai, Ungdomsskolevej 11, Vojens
Nielsen, Frede, Gunderup Kvong pr. Varde
Nielsen, Juul, Skørringvej 6, Galten, Jylland
Nielsen, Keld R. L., Avderød pr. Frederiksværk
Nielsen, Lars Erhorn, Kildebakkegårdsallé 224, Søborg
Nielsen, Nils Jørn, Torvegade 40, Fakse
Nielsen, Niels Kr. Kirketerp, Kirketerp, Hobro
Nørsgaard, Magnus J., Østergård, Gram
Nørhave, Erik, Druedal pr. Krogstrup
Olsen, Peter Ingemann, Overdrevsvejen, St. Heddinge
Pedersen, Erik Bang, Sevel pr. Vinderup
Pedersen, Hans Ulrik, Tisvildehus, Tisvilde
Pedersen, Hans Vallentin, Hovedgaden 66, Høng
Pedersen, Jens Kristian, St. Nibstrup, Brønderslev
Pedersen, John B., Ferskenvej 227, Gladsaxe
Pedersen, Jørgen, Søndergård, Bjæverskov
Pedersen, Keld Bjørn, Hegnet 19, Glostrup
Petersen, Jørgen, Gyvelvej 4, Næstved
Philbert, Henning, Vejstrup, Fyn
Pladsbjerg, Finn, Andkær pr. Børkop
Pors, Jesper, N. Jespersensvej 23, København F
Poulsen, Johannes, Årre, Varde
Poulsen, Jørgen Lohmann, Egemark pr. Føllenslev
Poulsen, Niels, Lind pr. Herning
Rasmussen, Eigil, Trio Pelsavl, Stubbekøbing
Rasmussen, Jens Bonne, »Højvang«, Malling
Rasmussen, Poul-Erik, Nr. Aldum, Kolle pr. Stenderup
Rehder, Teddy, Ved Bellahøj 24b⁹, København
Riisnøller, Morten E., Gl. Præstegård, Skørping
Rossel, Jens, Skolegade 15, Uldum
Rossel, Peter J. H., Jørgen H. Nielsenvej 2a, Hjørring
Rylev, Niels B., Fuglesangsallé 19, Århus V
Rørtoft-Madsen, Helge, »Møllegård«, Tved pr. Svendborg
Sarup, Flemming Dan, Vestre Paradisvej 72, Holte
Schou, Knud H. R., Vestervænget 44 st. tv., Roskilde
Sigurdsson, Kristjan, Hvitarholti, Hrunamannahreppi, Arn,
Island

Simonsen, Edmond, »Kærsgård«, Vester Hassing
 Sjørvad, Niels, Sjællandsgade 27, Herning
 Skipper, Flemming, Vejlegade 14, Nakskov
 Sparsø, Steen, Frederiksdalsvej 179, Virum
 Sticdl, Ole, Firkløvervej 8, København NV
 Svenningsen, Tage K., Hvedevænget 17, Ålborg
 Sæderup, Sune, Kirkedammen 10³, Århus C
 Sørensen, Holger Vad, Sig, Vestjylland
 Sørensen, Niels Ebbe, Lystskoven, Korsør
 Sørensen, Paul Gade, Søvej 5, Viborg
 Thomsen, Bjarne, Tingstrup Skole, Thisted
 Thomsen, Finn, Kvissel
 Tonsgård, Hans H. B., Naboløs 2³, København K
 Truelsen, Anker, Malt pr. Brørup
 Ugelvig, Per, Tved pr. Ribe
 Vestergård, Hans Peter, Frammerslev pr. Balling
 Vestergård, Poul K., Københoved pr. Skodborg
 Wind-Friis, Niels, »Thomasminde«, Hjarup pr. Kolding
 Wolstrup, Mogens, Emdrupvej 73, København Ø
 Wriedt, Frederik, Rogenstrup pr. Løgstrup
 Wulff, Niels Georg, Elmeallé 4, Hareskovby